

บทบาทผู้นำทางการเมืองภาคประชาสังคม: กรณีศึกษา นายพิภพ ชงไชย

โดย

ณัฐชนินทร์ เลิศतेชะสกุล

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาผู้นำทางสังคม ธุรกิจ และการเมือง
วิทยาลัยนวัตกรรมสังคม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรังสิต

ปีการศึกษา 2562

**ROLES OF POLITICAL LEADERS IN CIVIL SOCIETY:
A CASE STUDY OF MR.PIBHOP DHONGCHAI**

BY

NATTANIN LERDTECHASAKUL

A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT

OF THE REQUIREMENTS FOR

THE DEGREE OF MASTER OF ARTS

IN LEADERSHIP IN SOCIETY, BUSINESS AND POLITICS

COLLEGE OF SOCIAL INNOVATION

GRADUATE SCHOOL, RANGSIT UNIVERSITY

ACADEMIC YEAR 2019

วิทยานิพนธ์เรื่อง

บทบาทผู้นำทางการเมืองภาคประชาสังคม: กรณีศึกษา นายพิภพ ชงไชย

โดย

ณัฐชนินทร์ เลิศเดชะสกุล

ได้รับการพิจารณาให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาผู้นำทางสังคม ธุรกิจ และการเมือง

มหาวิทยาลัยรังสิต

ปีการศึกษา 2562

รศ.ดร.สังศิต พิริยะรังสรรค์
ประธานกรรมการสอบ

ดร.กนกรัตน์ ยศไกร
กรรมการ

ดร.ศรัณย์ ธิติลักษณ์
กรรมการ

ดร.สุริยะไส กตะศิลา
กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษา

บัณฑิตวิทยาลัยรับรองแล้ว

(ผศ.ร.ต.หญิง ดร.วรรณิ์ สุขสาตร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

4 มิถุนายน 2563

Thesis entitled

**ROLES OF POLITICAL LEADERS IN CIVIL SOCIETY:
A CASE STUDY OF MR.PIBHOP DHONGCHAI**

by

NATTANIN LERDTECHASAKUL

was submitted in partial fulfillment of the requirements
for the degree of Master of Arts in Leadership in Society, Business and Politics

Rangsit University

Academic Year 2019

Assoc.Prof.Sungsidh Piriyarangsan, Ph.D.
Examination Committee Chairperson

Asst.Prof.Kanokrat Yossakrai, Ph.D.
Member

Sarun Thitiluck, Ph.D.
Member

Suriyasai Katasila, Ph.D.
Member and Advisor

Approved by Graduate School

(Asst.Prof.Plt.Off. Vanee Sooksatra, D.Eng.)

Dean of Graduate School

June 4, 2020

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้เป็นอย่างดีเนื่องมาจากได้รับความอนุเคราะห์จาก ดร.สุริยะไศกตะศิลา อาจารย์ที่ปรึกษา และดร.ศรันย์ ธิติลักษณ์ ให้ความสนใจใส่ช่วยเหลือ และคอยให้คำปรึกษาแนะนำเป็นอย่างดีมาโดยตลอด รวมทั้ง ผศ.ดร.กนกรัตน์ ยศไกร กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ และ รศ.ดร.สังคีต พิริยะรังสรรค์ ประธานกรรมการสอบ ที่ให้ความคิดเห็นและข้อสังเกตอันเป็นประโยชน์จนทำให้การจัดทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้โดยสมบูรณ์

ขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านที่ให้ความรู้ทางวิชาการ ขอบคุณวิทยาลัยนวัตกรรมการทางสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต ตลอดจนเจ้าหน้าที่ ที่เกี่ยวข้องทุกท่าน ที่ให้ความอนุเคราะห์ประสานงานต่างๆ ให้สำเร็จได้ด้วยดี

ขอบพระคุณ คุณ พิภพ ชงไชย ที่สร้างแรงบันดาลใจในการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทผู้นำทางการเมืองภาคประชาสังคม รวมทั้งผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกท่านที่ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นประโยชน์ในการจัดทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้อย่างสมบูรณ์และเป็นไปตามวัตถุประสงค์ในการวิจัยจนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ณัฐนันท์ เลิศเดชะสกุล

ผู้วิจัย

5807879 : ฉัฐธนินทร์ เลิศเดชะสกุล
 ชื่อวิทยานิพนธ์ : บทบาทผู้นำทางการเมืองภาคประชาสังคม: กรณีศึกษา นายพิภพ ชงไชย
 หลักสูตร : ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาผู้นำทางสังคม ธุรกิจ และการเมือง
 อาจารย์ที่ปรึกษา : ดร.สุริยะใส กตะศิลา

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการก่อตัว ขั้นตอน กลไก และกระบวนการของการเคลื่อนไหวของผู้นำภาคประชาสังคมในประเทศไทย และ 2) ศึกษาบทบาท พิภพ ชงไชย ในฐานะผู้นำทางการเมืองภาคประชาสังคม ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาเอกสารและทำการสัมภาษณ์เชิงลึก จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่มีความเกี่ยวข้องกับนาย พิภพ ชงไชย จำนวน 8 ท่าน และใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัย พบว่า การก่อตัวของการเคลื่อนไหวผู้นำภาคประชาสังคมในประเทศไทย มีสาเหตุมาจากความไม่เท่าเทียมและความเหลื่อมล้ำระหว่างชนชั้นอุดมการณ์ในการต่อสู้และท้าทายต่ออำนาจที่ไม่เป็นธรรม ด้านขั้นตอนการเคลื่อนไหวของผู้นำภาคประชาสังคมในประเทศไทย มีอยู่ 5 ขั้นตอน ได้แก่ ค้นหาประเด็นปัญหาและวิเคราะห์สาเหตุของสภาพปัญหา วางแผนและกำหนดนโยบายในการแก้ปัญหา ดำเนินงานในการปฏิบัติในการแก้ปัญหา ได้รับผลประโยชน์จากการดำเนินงานร่วมกัน และตอบสนองต่อความมุ่งหมายที่คาดหวังไว้ ทั้งนี้กลไกการเคลื่อนไหวของผู้นำภาคประชาสังคมในประเทศไทย ประกอบด้วย การใช้สถานการณ์เป็นตัวกำหนด ใช้ช่องทางการสื่อสารหรือพื้นที่ที่สื่อมวลชน และ การใช้สร้างเครือข่ายภาคประชาสังคมในการขับเคลื่อน สำหรับกระบวนการของการเคลื่อนไหวผู้นำภาคประชาสังคม ใช้ 4 กระบวนการหลัก ได้แก่ กระบวนการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน กระบวนการเคลื่อนไหวของประชาชน กระบวนการเรียกร้องผ่านยุทธวิธีในการกดดันให้รัฐสนใจแก้ปัญหา และกระบวนการสันติภาพ 2) บทบาท พิภพ ชงไชย พบว่า บทบาทของ พิภพ ชงไชย สะท้อนถึงผู้นำภาคประชาสังคม ดังนี้ 1) มุ่งเน้นถึงอุดมการณ์ ความเท่าเทียม และยกระดับความรู้การศึกษาผ่านปรัชญาความคิดด้านคุณธรรม 2) มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของประชาสังคม 3) มีฐานความรู้ ในการวิเคราะห์ประเด็นปัญหา ที่ได้จากการสังสมความรู้ควบคู่มากับอุดมการณ์ 4) เป็นผู้ที่มีมุ่งมั่นประโยชน์ส่วนรวม และ 5) เป็นผู้มุ่งมั่นในการลงมือทำ สะท้อนจากการเป็นนักวิพากษ์วิจารณ์ปรากฏการณ์ทางสังคม

(วิทยานิพนธ์มีจำนวนทั้งสิ้น 106 หน้า)

คำสำคัญ: ผู้นำทางการเมือง, ภาคประชาสังคม, บทบาทผู้นำภาคประชาสังคม, พิภพ ชงไชย

ลายมือชื่อนักศึกษา ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา

5807879 : Nattarin Lerdtechasakul
 Thesis Title : Roles of Political Leaders in Civil Society: A Case Study of
 Mr.Pibhop Dhongchai
 Program : Master of Arts in Leadership in Society, Business and Politics
 Thesis Advisor : Suriyasai Katasila, Ph.D.

Abstract

This study was aimed at investigating the formation, process, and mechanism of the civil society leaders’ political movement in Thailand as well as examining the roles of Pibhop Dhongchai as a civil society leader. This study employed qualitative research methodology. The data were collected by means of a review of related documents and in-depth interviews with eight key informants who were familiar with Pibhop Dhongchai and analyzed using the content analysis. The results showed that the formation of civil society leaders’ political movements in Thailand was caused by the social inequality among people and the cultivation of the political ideology which defied unjust authority. In addition, the public movement consisted of five stages: identifying problems and roots of the problems, creating problem-solving policies, solving problems, benefiting from the operation, and reacting to the expected goal. The mechanism of the movement included the selection of communication and media channels based on the situation and the use of civil society network as a driving force. In addition, the movement of civil society leaders required a four-stage process including encouraging the public participation in political activities, promoting the public movement, putting pressure on the government, and making peace. Considering the roles of Pibhop Dhongchai, it was found that he performed his roles as a civil society leader in the aspects as follows: 1) having a strong will on creating social equality and upgrading educational quality on the basis of morality, 2) promoting the political participation of the civil society, 3) being a knowledgeable and experienced expert possessing problem-solving strategies, 4) promoting public benefits, and 5) being a social critic who put ideas into practice.

(Total 106 pages)

Keywords: Political Leaders, Civil Society, Roles of Civil Society Leaders, Pibhop Dhongchai

Student’s Signature Thesis Advisor’s Signature

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญตาราง	ช
สารบัญรูป	ซ
บทที่ 1	บทนำ
	1
	1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา
	1
	1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย
	4
	1.3 คำถามการวิจัย
	5
	1.4 กรอบแนวคิดและขอบเขตการวิจัย
	5
	1.5 นิยามศัพท์
	5
	1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ
	7
บทที่ 2	ทบทวนวรรณกรรม
	8
	2.1 ทฤษฎี และแนวคิดพฤติกรรมภาวะผู้นำ (Leadership Theory)
	8
	2.2 แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำทางการเมือง
	33
	2.3 แนวคิดภาคประชาสังคม
	37
	2.4 ทฤษฎีทางการเมือง (Political Theory)
	46
	2.5 ทฤษฎีการครองอำนาจนำ (Hegemony)
	50
	2.6 ทฤษฎีการกระทำเชิงการสื่อสาร (Theory of Communicative Action)
	52
	2.7 ประวัติ พิภพ ชงไชย
	54
	2.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
	58
บทที่ 3	ระเบียบวิธีการวิจัย
	65
	3.1 รูปแบบการวิจัย
	65

สารบัญ (ต่อ)

		หน้า
	3.2 ผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญ	65
	3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล	66
	3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล	67
บทที่ 4	การก่อตัว ขั้นตอน กลไก และกระบวนการของการเคลื่อนไหวผู้นำภาคประชาสังคม ในประเทศไทย	68
	4.1 การก่อตัวของผู้นำภาคประชาสังคมในประเทศไทย	68
	4.2 ขั้นตอนการเคลื่อนไหวของผู้นำภาคประชาสังคมในประเทศไทย	71
	4.3 กลไกการเคลื่อนไหวของผู้นำภาคประชาสังคมในประเทศไทย	75
	4.4 การวิเคราะห์บทเรียนของ คปท.	78
บทที่ 5	บทบาท พิภพ ธงไชย ในฐานะผู้นำทางการเมืองภาคประชาสังคม	80
	5.1 บทบาทในฐานะผู้นำทางการเมืองภาคประชาสังคมที่เป็นผู้ที่มี มุ่งเน้นอุดมการณ์	80
	5.2 บทบาทในฐานะผู้นำทางการเมืองภาคประชาสังคมที่เป็นผู้ที่มี กรอบครวัที่ดีพร้อมสนับสนุน	81
	5.3 บทบาทในฐานะผู้นำทางการเมืองภาคประชาสังคมที่เป็นผู้ที่มี ฐานความรู้	81
	5.4 บทบาทในฐานะผู้นำทางการเมืองภาคประชาสังคมที่เป็นผู้ที่มี มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของประชาสังคม	83
	5.5 บทบาทในฐานะผู้นำทางการเมืองภาคประชาสังคมที่เป็นผู้ที่มี มุ่งเน้นประโยชน์ส่วนรวม	84
	5.6 บทบาทในฐานะผู้นำทางการเมืองภาคประชาสังคมที่เป็นนัก ปฏิบัติอย่างแท้จริง	85
บทที่ 6	สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลการวิจัย	89
	6.1 สรุปผลการวิจัย และอภิปรายผลการวิจัย	89
	6.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัย	98

สารบัญ (ต่อ)

บรรณานุกรม

หน้า

99

ประวัติผู้วิจัย

106

สารบัญตาราง

ตารางที่

หน้า

3.1 รายชื่อผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญในการวิจัย

66

สารบัญรูป

รูปที่

หน้า

- 2.1 ภาพแสดงการสร้างยุทธศาสตร์การบริหารของผู้นำยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง

29

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

บทบาทการเมืองภาคประชาชนมีความเกี่ยวข้องกับเส้นทางพัฒนาการทางการเมืองของสังคมโดยรวม และเกี่ยวข้องอย่างยิ่งกับการพัฒนาระบบประชาธิปไตยให้เป็นทางตรงมากขึ้น การเมืองภาคประชาชนเกี่ยวข้องกับพัฒนาการทางการเมือง คือ การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศ เป็นการค้นหาความสมดุลในความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคม ซึ่งสามารถเคลื่อนจุดความพอดีได้ตามเงื่อนไขที่เปลี่ยนไป เนื่องจากรัฐบาลที่มาจากพรรคการเมืองและการเลือกตั้ง เนื่องจากเป็นตัวแทนกลุ่มผลประโยชน์ที่ผูกพันอยู่กับนโยบายพัฒนาอันมีมาแต่เดิมภายใต้ระบอบอำนาจนิยม และต่อมายังเป็นตัวแทนกลุ่มผลประโยชน์ที่เชื่อมโยงกับระบบทุนโลกาภิวัตน์ จึงมีแนวโน้มที่จะคงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมไว้เพียงเท่านี้ เพราะเป็นความสัมพันธ์ที่ยังประโยชน์ให้แก่พวกเขามาตั้งแต่ช่วงฟักตัว แล้วยังต่อ ยอดให้อีกด้วยการเปิดโครงสร้างให้เข้าไปกุมอำนาจรัฐโดยตรง

ในสถานการณ์ปัจจุบัน ทั้งระบบรัฐสภาและรัฐบาลที่มาจาก การเลือกตั้งไม่เพียงรวมศูนย์อำนาจปกครองไว้ แต่ยังมีแนวโน้มที่จะขยายการรวมศูนย์ออกไปอีก และอาศัยโครงสร้างอำนาจดังกล่าวควบคุมสังคม เมื่อกล่าวถึงการพัฒนาการทางการเมืองที่แท้จริงไม่ใช่เรื่องของการปลุกตัวให้พื้นอำนาจรัฐเท่านั้น แต่เป็นการค้นหาความสมดุลในความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคม ซึ่งสามารถเคลื่อนจุดความพอดีได้ตามเงื่อนไขที่เปลี่ยนไป กล่าวอีกแบบหนึ่งก็คือ จากนี้ไปในยุคสมัยแห่งโลกาภิวัตน์ พลวัตที่ขับเคลื่อนประเทศไทยไปสู่การปกครองที่น้อยลง หรือการรับผิดชอบตนเองมากขึ้นของภาคสังคมจะไม่ได้อยู่ที่การเปลี่ยนแปลงจากเบื้องบนเป็นหลัก แต่มาจากการเคลื่อนไหวของประชาชนฐานราก มาจากการเมืองภาคประชาชน ทุกวันนี้รัฐไทยมีบทบาทน้อยลงอยู่แล้วเนื่องจากได้โอนอำนาจบางส่วนที่มีมาแต่เดิมให้แก่กลไกตลาดหรือกลุ่มทุน ซึ่งในแง่นี้อาจถือได้ว่าเป็นการเติบโตของประชาสังคมด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากยึดถือคำจำกัดความดั้งเดิมของตะวันตกที่เห็นว่าธุรกิจเป็นองค์ประกอบสำคัญของประชาสังคมมาตั้งแต่แรก

แนวคิดดังกล่าวข้างต้นหากพิจารณาตามกรอบทฤษฎีเสรีนิยมล้วน ๆ ก็นับว่ามีเหตุผล และที่จริงแล้วก็เป็นนโยบายข้อหนึ่งของลัทธิเสรีนิยมใหม่ที่จะให้ตลาดอยู่เหนือรัฐ แต่ประเด็นสำคัญคือแนวคิดนี้ไม่ได้ช่วยให้เกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอะไรในกรณีของประเทศไทย ก่อนวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 และก่อนการผูกพันระบอบประเทศไทยไว้กับเงื่อนไขไอเอ็มเอฟ โดยผ่านกฎหมาย 11 ฉบับ กลุ่มธุรกิจใหญ่ก็มีส่วนร่วมกับรัฐในการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจอยู่แล้ว และมีบทบาทมากขึ้นหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 จนเข้าไปกุมอำนาจรัฐอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดในการเลือกตั้งปี พ.ศ. 2544 เพราะฉะนั้นถ้าเราจะนับการเติบโตของบทบาทและอิทธิพลของกลุ่มธุรกิจเอกชนเป็นการเติบโตของประชาสังคม ประเทศไทยก็คงไม่ต้องทำอะไรเพิ่ม และอาจต้องถือว่าปัจจุบัน “ประชาชน” ได้กุมอำนาจรัฐแล้ว การมองประชาสังคมเป็นองค์รวมเอกภาพจึงไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง แต่ต้องพิจารณาให้เห็นว่าแม้ในปีประชาสังคมเองก็มีกระบวนการครอบงำของตน และมีความเหลื่อมล้ำของอำนาจอิทธิพลในบรรดากลุ่มประกอบต่าง ๆ สถานการณ์โลกาภิวัตน์ยังทำให้องค์ประกอบในประชาสังคมเองมีความขัดแย้งกันอยู่โดยมูลฐาน ระหว่างพลังตลาดกับประชาชนผู้เสียเปรียบ การเมืองภาคประชาชนจึงไม่ได้มีฐานะเป็นตัวแทนภาคประชาชนในการจำกัดขอบเขตการใช้อำนาจของรัฐเท่านั้น แต่ยังมีฐานะถ่วงดุลอำนาจของพลังตลาดซึ่งสังกัดภาคสังคมด้วย

ความเป็นมาของการเมืองภาคประชาชนในเรื่องจุดเริ่มต้นของการเมืองภาคประชาชนที่สืบเนื่องถึงปัจจุบันนั้นอาจชี้ชัดลงไปก่อนข้างยากกว่าเริ่มต้นขึ้นเมื่อใด ทั้งนี้เนื่องจากการต่อสู้ของประชาชนที่ต่อต้านการใช้อำนาจของรัฐนั้นมีมานานมากแล้ว การเมืองภาคประชาชนเป็นแนวคิดใหม่ที่เน้นการจำกัดอำนาจของรัฐไปพร้อมกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของฝ่ายประชาชน ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่าเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 เป็นจุดสำคัญหรือเป็นหลักสำคัญของการเมืองภาคประชาชน ในระหว่างปี พ.ศ. 2516-2519 การเคลื่อนไหวขององค์กรนักศึกษาและประชาชน เช่น ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย ศูนย์พิทักษ์สิทธิครู สหพันธ์ชาวไร่ ศูนย์ประสานงานกรรมการแห่งชาติ เป็นต้น ล้วนแต่แสดงบทบาทไปในทางจำกัดขอบเขตการใช้อำนาจของรัฐทั้งสิ้น เพียงแต่กลุ่มนักศึกษาและประชาชนเหล่านี้�าจยังไม่ได้มีแนวคิดชัดเจนเกี่ยวกับการสร้างฐานะถาวรของภาคประชาสังคม หรือผลักดันให้มีกระบวนการทางการเมืองที่ยอมรับบทบาทการมีส่วนร่วมของฝ่ายประชาชนอย่างเป็นระบบและยั่งยืน สิ่งที่เกิดขึ้นในระยะนั้นมักออกมาในรูปของการชุมนุมประท้วงเป็นเรื่อง ๆ ควบคู่ไปกับการเจรจาต่อรองระหว่างผู้ประท้วงกับฝ่ายรัฐ

ซึ่งต่อมาในระยะหลังปี พ.ศ. 2523 เป็นต้นมา การเคลื่อนไหวทางการเมืองของภาคประชาชนนับว่าเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วแทนที่ขบวนการปฏิวัติด้วยกำลังอาวุธที่เสื่อมสลายไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 ซึ่งให้สิทธิประชาชนในการจัดตั้งรวมตัว และมีส่วนร่วมทางการเมืองไว้อย่างชัดเจน แต่สิ่งที่แตกต่างกันอย่างยิ่งระหว่างการเมืองภาคประชาชนกับขบวนการปฏิวัติ คือ เป็นการเคลื่อนไหวของกลุ่มย่อยที่ค่อนข้างจัดกระจาย เป็นไปเองโดยปราศจากศูนย์บัญชาการ และมีจุดหมายในการแก้ปัญหาเฉพาะเรื่องมากกว่า ต้องการยึดอำนาจรัฐเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่โครงสร้างใหม่ทั้งหมด ถึงกระนั้นเราก็อาจกล่าวได้ว่าลักษณะที่ไม่ยินยอมให้รัฐและทุนเป็นฝ่ายกำหนดข้างเดียว ทำให้การเมืองภาคประชาชนเป็นขบวนการประชาธิปไตยที่หัวรุนแรง ในกรณีของประเทศไทย โอกาสเติบโตทั้งของแนวคิดประชาสังคม และการเมืองภาคประชาชนเพิ่งมาถึงจริง ๆ หลังจากสงครามกลางเมืองสิ้นสุดลง การเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมโดยทั่วไปเกี่ยวข้องกับกระบวนการทำงานขององค์กรชนิดหนึ่งซึ่งค่อนข้างเป็นของใหม่สำหรับประเทศไทย สิ่งนี้เรียกกันว่าองค์กรพัฒนาเอกชนหรือเอ็นจีโอ (NGO) เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่เป็นส่วนหนึ่งของภาคประชาสังคม

88 ปีแห่งการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชสู่ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ซึ่งมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญว่า 19 ฉบับ จะเห็นได้ว่าการเมืองการปกครองของไทยยังคงขาดเสถียรภาพมีการแสวงหาอำนาจการทุจริตคอร์รัปชั่นตั้งแต่ต้นกการเมืองจนถึงข้าราชการประจำการซื้อสิทธิขายเสียงการใช้นโยบายประชานิยมการบริหารจัดการประเทศโดยไม่ชอบธรรมจากนักการเมือง และชนชั้นผู้ปกครองประเทศท่ามกลางปัญหาในการบริหารจัดการประเทศของรัฐบาลชุดต่าง ๆ ยังผลก่อให้เกิดการต่อสู้ของภาคประชาชนเพื่อเรียกร้อง และขจัดความไม่เป็นธรรมในการบริหารราชการแผ่นดินจากผู้มีอำนาจเป็นระยะ ๆ ในการรวมตัวของภาคประชาสังคมย่อมต้องมีผู้นำที่คอยขับเคลื่อนขบวนการต่อสู้ไปสู่เป้าประสงค์ซึ่งบุคคลเหล่านั้นถูกขนานนามภายใต้คำว่า “แกนนำ” จากอดีตจนถึงปัจจุบันมีบุคคลที่ถูกตั้ง หรือ ตั้งตนเองเป็นผู้นำประชาชนเป็นจำนวนมาก แต่เชื่อว่าผู้นำทุกคนจะสามารถนำพาผู้ตามไปสู่จุดหมายได้ทั้งหมด จึงมีผู้นำเพียงไม่กี่คนที่คงยังเป็นที่ยอมรับในสังคม และเป็นผู้นำที่ทำให้ผู้ตามเชื่อมั่นและศรัทธา โดยหนึ่งในผู้นำที่เรียกพลังศรัทธาจากประชาชนได้ อย่างกว้างขวางคือ พิกพ ธงไชย นักต่อสู้ภาคประชาสังคมที่ยืนหยัดต่อสู้กับความไม่เป็นธรรมของสังคม ภายใต้วาทกรรม “ลดอำนาจรัฐ เพิ่มอำนาจประชาชน” ที่ พิกพ ธงไชย สร้างขึ้น

หาใช่เพียงการยอมรับจากภาคประชาสังคมที่ทำให้ พิกพ ชงไชย เป็นผู้นำอันดับต้น ๆ ในประเทศที่ยืนหยัดต่อสู้กับความอยุติธรรมในสังคม หากแต่ พิกพ ชงไชย ยังได้รับการยอมรับจากบุคคลชั้นนำในสังคมอย่างมากมาย พิกพ ชงไชย เป็นนักต่อสู้เพื่อความถูกต้องและความเป็นประชาธิปไตยของสังคมมาเป็นเวลาช้านาน มีกิจกรรมหลากหลายที่ดูแลผลประโยชน์ของส่วนรวม และเสริมสร้างสถาบันเพื่อการบริหารงานของรัฐที่มีประสิทธิภาพและเที่ยงธรรม พิกพ ชงไชย เป็นคนมัธยัสถ์ในคำพูด แต่วาจาหลักแหลม และนุ่มนวล เต็มไปด้วยเนื้อหาและสาระ (อานันท์ ปันยารชุน, 2540) ในบรรดาคณะในวัยहारอบนักรดด้วยกัน พิกพเห็นจะเป็นหนึ่งในจำนวนน้อยที่จะมองเห็นโครงสร้างทางสังคมอันอยุติธรรมค่อนข้างชัดเจน และเขาพยายามต่อสู้กับโครงสร้างดังกล่าว ทั้งในระดับรากหญ้า จนถึงระดับนานาชาติ นิมิตตีดตรงที่คนซึ่งไม่สามารถสื่อได้ในทางภาษาอังกฤษ ก็อาจมีอิทธิพลในทางสากลได้ ขอเพียงให้คิดได้ชัดและแสดงออกได้อย่างกระชับ โดยมีลู่ทางอันอาจชักชวนให้พากันออกไปได้จากสังคมกระแสหลักเป็นประการสำคัญ ความขี้ขลาดไปถึงความสามารถของ พิกพ ชงไชยในการบริหารจัดการ เขาสามารถแบ่งงานได้ และมอบความรับผิดชอบให้ให้กับบุคคลในระดับต่าง ๆ อย่างให้ความไว้วางใจกับบุคคลนั้น ๆ ในระดับที่เหมาะสมกับความสามารถโดยที่ผู้คนนั้น ๆ แทบทั้งหมด ยอมรับความเป็นผู้นำของเขา และเขามีความซื่อสัตย์ต่องาน อย่างไม่ต้องการใช้หน่วยงานนั้น ๆ ใต้เต้าเอาดี เพื่อประโยชน์ตนด้วยประการใด ๆ (สุลักษณ์ ศิวรักษ์, 2548)

อย่างไรก็ตามการทำงานภาคประชาสังคมหาใช่เรื่องง่ายที่จะ โน้มนำมวลชนจำนวนมากเข้าร่วมกระบวนการเคลื่อนไหว แต่ก็ปฏิเสธมิได้ว่ามีประชาชนจำนวนมากไม่น้อยออกมาร่วมต่อสู้ในกระบวนการการเมืองข้างถนนเนื่องเพราะมีผู้นำที่ชื่อ “พิกพ ชงไชย” คำถามสำคัญคือ พิกพ ชงไชย มีบทบาทของผู้นำที่โดดเด่นอย่างไรในการทำงานภาคประชาสังคม ให้มีความเป็นเอกภาพ และสามารถต่อกรกับอำนาจทางการเมืองที่ชั่วร้ายได้

1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาการก่อตัว ขั้นตอน กลไก และกระบวนการของการเคลื่อนไหวของผู้นำภาคประชาสังคมในประเทศไทย

1.2.2 เพื่อศึกษาบทบาท พิกพ ชงไชย ในฐานะผู้นำทางการเมืองภาคประชาสังคม

1.3 คำถามการวิจัย

ทำไมการเคลื่อนไหวของผู้นำภาคประชาสังคมในประเทศไทยจึงสามารถนำประชาชนขับเคลื่อนไปสู่ความสำเร็จได้ และบทบาท พิภพ ชงไชย ในฐานะผู้นำทางการเมืองภาคประชาสังคมเป็นอย่างไร

1.4 กรอบแนวคิดและขอบเขตการวิจัย

1.4.1 ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยมีคุณสมบัติเป็นผู้เชี่ยวชาญ/ผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นผู้นำที่มีบทบาทภาคประชาสังคม และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับ พิภพ ชงไชย จำนวน 8 ท่าน

1.4.2 ขอบเขตด้านระยะเวลา ผู้วิจัยใช้ระยะเวลาในการทำวิจัยทั้งสิ้นประมาณ 6 เดือน

1.4.3 ขอบเขตด้านเนื้อหา เน้นศึกษาถึงกิจกรรมของผู้นำภาคประชาสังคม ผ่านนายพิภพ ชงไชยเพื่ออธิบาย ภาวะความเป็นผู้นำในภาคประชาชน การเป็นภาวะผู้นำ บทบาทในการนำอุดมการณ์ความคิด ตลอดจนกิจกรรมมวลชนในการเข้าร่วมชุมนุมทางการเมือง และการต่อสู้เรียกร้องความไม่เป็นธรรมของนโยบายภาครัฐที่ส่งผลกระทบต่อประชาชน

1.5 นิยามศัพท์

ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่มาจากการเลือกตั้งหรือแต่งตั้ง หรือการยกย่องขึ้นมาจากกลุ่ม เพื่อให้ทำหน้าที่เป็นผู้ชี้แนะและช่วยเหลือให้กลุ่มประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้

กลไก หมายถึง ส่วนหนึ่งระบบการทำงาน หรือความสัมพันธ์ของระบบ ที่ต้องทำร่วมกัน อันส่งผลให้การทำการ หรือการดำเนินกิจกรรมที่ทำนั้น สามารถดำเนินได้อย่างต่อเนื่องจนทำให้บรรลุวัตถุประสงค์นั้น

ความมีภาวะผู้นำ หมายถึง กระบวนการที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคล พยายามใช้อิทธิพลของตนหรือกลุ่มตน กระตุ้น ชี้นำ ผลักดันให้บุคคลอื่นหรือกลุ่มอื่นมีความเต็มใจ และกระตือรือร้นในการทำสิ่งต่าง ๆ ตามต้องการ โดยมีความสำเร็จของกลุ่มหรือองค์กรเป็นเป้าหมาย

ความมีวิสัยทัศน์ หมายถึง การมองภาพอนาคตที่สามารถกำหนดจุดจุดหมายปลายทางที่เชื่อมโยงกับภารกิจ ค่านิยม และความเชื่อเข้าด้วยกัน แล้วมุ่งสู่จุดหมายปลายทางที่ต้องการ จุดหมายปลายทางดังกล่าวต้องชัดเจน ทำท่าย มีพลังและมีความเป็นไปได้

ความมีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง หมายถึง ระดับพฤติกรรมที่ผู้นำแสดงให้เห็นในการจัดการหรือการทำงาน เป็นกระบวนการที่ผู้นำมีอิทธิพลต่อผู้ร่วมงาน โดยการเปลี่ยนสภาพหรือเปลี่ยนแปลงความพยายามของผู้ร่วมงานให้สูงขึ้นกว่าความพยายามที่คาดหวัง พัฒนาความสามารถของผู้ร่วมงานไปสู่ระดับที่สูงขึ้นและมีศักยภาพมากขึ้น ทำให้เกิดการตระหนักรู้ในภารกิจและวิสัยทัศน์ของกลุ่ม ชูงใจให้ผู้ร่วมงานมองไกลเกินกว่าความสนใจของพวกเขาไปสู่ประโยชน์ของกลุ่ม หรือสังคม

ประชาสังคม หมายถึง พื้นที่หรือส่วนของสังคมที่มีประชาชนเป็นผู้แสดงบทบาทหลัก พื้นที่ดังกล่าวจึงไม่ใช่ภาครัฐ ซึ่งปฏิบัติหน้าที่โดยมีกฎหมายรองรับ และภาคธุรกิจเอกชนที่เน้นดำเนินงานโดยมุ่งแสวงหาผลกำไรในพื้นที่ประชาสังคม ประชาชนทั่วไปเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการดำเนินการที่เป็นอิสระจากภาครัฐ และอยู่นอกบริบทการแข่งขันทางการเมือง ซึ่งกลุ่มและผู้กระทำการทางสังคม อาจมีวัฒนธรรม วิถีชีวิต วิชิตคติอันหลากหลายมาร่วมกัน ในกิจกรรมที่มีเป้าหมายเพื่อแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูล ถกเถียงแลกเปลี่ยนความคิด สร้างเอกลักษณ์และความเห็นร่วมกัน รวมถึงต้องมีจุดมุ่งหมายร่วมในการพิทักษ์หรือเพิ่มพูนผลประโยชน์สาธารณะบางประการให้กับสังคม โดยลักษณะของพื้นที่ดังกล่าวสามารถเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับพื้นที่ทางการเมือง และทางเศรษฐกิจ ซึ่งส่งผลกระทบต่อการตัดสินใจระหว่างสามพื้นที่ดังกล่าวนี้ด้วย

โครงสร้างองค์กรประชาสังคม หมายถึง กลุ่มการรวมตัวซึ่งอาจเป็นองค์กรที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการก็ได้ เป็นกลุ่มที่รวมตัวกันเฉพาะคราว เฉพาะเรื่องหรือต่อเนื่องก็ได้ สมาชิกของกลุ่มอาจเป็นบุคคลในภาครัฐ ภาคธุรกิจ หรือประชาชน หรือรวมกันอยู่ก็ได้ จำนวนสมาชิกไม่ได้มากไม่จำกัด แต่อย่างน้อยที่สุดต้องมี 2 คน และการรวมตัวจะเป็นประชาสังคมได้นั้นจะต้องมีจิตสำนึกประชาสังคมครบถ้วน

เครือข่ายประชาสังคม หมายถึง โครงสร้างและกระบวนการซึ่งเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มหรือองค์กรประชาสังคมต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ปัจจัยสำคัญของเครือข่ายประชาสังคม คือ ระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและการสัมพันธ์กันด้วยความสมานฉันท์

พิภพ ธงไชย หมายถึง หนึ่งในแกนนำพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย และ
ประธานคณะกรรมการณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) (วิกิพีเดีย, 2560)

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.6.1 งานวิจัยจะเป็นประโยชน์ในการบริหารจัดการกระบวนการทำงานภาคประชาสังคม

1.6.2 กลไก การก่อตัว ของกระบวนการในการทำงานของขบวนการภาคประชาสังคมจะ
นำไปสู่ความเข้าใจในเงื่อนไขของการบริหารความขัดแย้งระหว่างภาครัฐและภาคประชาชน

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทผู้นำทางการเมืองภาคประชาสังคม : กรณีศึกษา พิภพ ชงไชย” โดยมีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาการก่อตัว กลไก และกระบวนการของการเคลื่อนไหว ผู้นำภาคประชาสังคมในประเทศไทย และ 2) เพื่อศึกษาบทบาท พิภพ ชงไชย ในฐานะผู้นำภาคประชาสังคม ผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับ ความเป็นผู้นำ ภาวะผู้นำ บทบาทหน้าที่ ในการนำมวลชนเข้าร่วมชุมนุมทางการเมือง และการต่อสู้เรียกร้องความไม่เป็นธรรมของนโยบาย ภาครัฐที่ส่งผลกระทบต่อประชาชน ซึ่งมีแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

- 2.1 ทฤษฎี และแนวคิดพฤติกรรมภาวะผู้นำ (Leadership Theory)
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำทางการเมือง
- 2.3 แนวคิดภาคประชาสังคม
- 2.4 ทฤษฎีทางการเมือง (Political Theory)
- 2.5 ทฤษฎีการครองอำนาจนำ (Hegemony)
- 2.6 ทฤษฎีการกระทำเชิงการสื่อสาร (Theory of Communicative Action)
- 2.7 ประวัติ พิภพ ชงไชย
- 2.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ทฤษฎี และแนวคิดพฤติกรรมภาวะผู้นำ (Leadership Theory)

2.1.1 ความหมายของผู้นำ

ได้มีผู้ให้ความหมายเกี่ยวกับผู้นำไว้หลากหลาย ดังนี้

Dubrin (1998 อ้างถึงใน รังสรรค์ ประเสริฐศรี, 2544) กล่าวถึงผู้นำ (Leader) ไว้ว่า เป็นบุคคลที่ทำให้องค์กรเจริญก้าวหน้า และบรรลุผลสำเร็จ โดยเป็นผู้ที่มีบทบาทแสดงความสัมพันธ์

ระหว่างบุคคลที่เป็นผู้ได้บังคับบัญชา หรือเป็นบุคคลที่ก่อให้เกิดความมั่นคง และช่วยเหลือผู้อื่น เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของกลุ่ม

ศิริพร พงศ์ศรี โรจน์ (2540) ให้ความหมายของผู้ผู้นำว่า หมายถึง ผู้ซึ่งมีศิลปะหรือมีกระบวนการที่มีอิทธิพลเหนือคนอื่น และกระตุ้นให้คนอื่นเหล่านั้นมีกระบวนการที่ร่วมมือร่วมปฏิบัติงานให้สำเร็จบรรลุเป้าหมายของกลุ่มได้

วิภาดา คุปตานนท์ (2544) กล่าวว่า ผู้นำ (Leader) หมายถึง บุคคลที่มีความสามารถในการที่จะทำให้องค์การดำเนินไปอย่างก้าวหน้าและบรรลุเป้าหมาย โดยการใช้อิทธิพลเหนือทัศนคติและการกระทำของผู้อื่น

ศิริ โสภากย์ (2535 อ้างถึงใน มัลลิกา ต้นสอน, 2544) บุรพาเดชะผู้นำอาจจะเป็นบุคคลที่มีตำแหน่งอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการก็ได้ ซึ่งเรามักจะรับรู้เกี่ยวกับผู้นำที่ไม่เป็นทางการอยู่เสมอ เนื่องจากบุคคลนั้นมีลักษณะเด่นเป็นที่ยอมรับของสมาชิกในกลุ่ม ทำให้สมาชิกแสดงพฤติกรรมที่มีน้ำหนักรวมและเป็นเอกภาพ โดยเขาจะใช้ภาวะผู้นำในการปฏิบัติการ และอำนวยความสะดวกโดยใช้กระบวนการติดต่อสัมพันธ์กัน เพื่อมุ่งบรรลุเป้าหมายของกลุ่ม

กวี วงศ์พุด (2535) ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำไว้ 5 ประการ คือ

- 1) ผู้ซึ่งเป็นศูนย์กลางหรือจุดรวมของกิจกรรมภายในกลุ่ม เปรียบเสมือนแกนของกลุ่ม เป็นผู้มีโอกาสติดต่อสื่อสารกับผู้อื่นมากกว่าทุกคนในกลุ่ม มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของกลุ่มสูง
- 2) บุคคลซึ่งนำกลุ่มหรือพากลุ่มไปสู่วัตถุประสงค์หรือสู่จุดหมายที่วางไว้ แม้แต่เพียงชี้แนะให้กลุ่ม ไปสู่จุดหมายปลายทางก็ถือว่าเป็นผู้นำทั้งนี้รวมถึงผู้นำที่นำกลุ่มออกนอกกลุ่มนอกทางด้วย
- 3) บุคคลซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่คัดเลือกหรือยกให้เขาเป็นผู้นำของกลุ่มซึ่งเป็นไปโดยอาศัยลักษณะทางสังคมมีดีของบุคคลเป็นฐาน และสามารถแสดงพฤติกรรมของผู้นำได้
- 4) บุคคลซึ่งมีคุณสมบัติเฉพาะบางอย่างคือสามารถสอดแทรกอิทธิพลบางประการอันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มได้มากที่สุด
- 5) บุคคลผู้ซึ่งสามารถนำกลุ่มไปในทางที่ต้องการ เป็นบุคคลที่มีส่วนร่วมและเกี่ยวข้องโดยตรงต่อการแสดงบทบาทหรือพฤติกรรมความเป็นผู้นำ

บุญทัน คอกไรสง (2535) ได้สรุปเกี่ยวกับผู้นำไว้ว่า ผู้นำ (Leader) หมายถึง

- 1) ผู้มีอิทธิพล มีศิลปะ มีอิทธิพลต่อกลุ่มชน เพื่อให้พวกเขามีความตั้งใจที่จะปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายตามต้องการ
- 2) เป็นผู้นำและแนะนำ เพราะผู้นำต้องคอยช่วยเหลือกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดตามความสามารถ
- 3) ผู้นำไม่เพียงแต่ยืนอยู่เบื้องหลังกลุ่มที่คอยแต่วางแผน และผลักดัน แต่ผู้นำจะต้องยืนอยู่ข้างหน้ากลุ่ม และนำกลุ่มปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมาย (อ้างถึงใน กัทธรมน รัตนางกูร, 2551)

ศักดิ์ชัย ภูเจริญ (2552) ได้สรุปเกี่ยวกับผู้ภาวะนำไว้ว่า หมายถึง

Stogdill (1974) กล่าวว่า ภาวะผู้นำเป็นกระบวนการใช้อิทธิพลต่อกลุ่มในองค์กรเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้

Argyris (1976) ให้ความเห็นว่าภาวะผู้นำเป็นการนำเทคนิคทางจิตวิทยามาประยุกต์ใช้อย่างมีประสิทธิภาพ

Yukl (1998) ได้ให้ความหมายของภาวะผู้นำ ว่าเป็นพฤติกรรมส่วนตัวของบุคคลคนหนึ่งที่จะชักนำ กิจกรรมของกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน (Shared Goal)

Daft (1999) ให้ความหมายของภาวะผู้นำ ว่าเป็นความสัมพันธ์ที่มีอิทธิพลระหว่างผู้นำ (Leaders) และผู้ตาม (Follows) ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายร่วมกัน (Shared Purposes)

DuBrin (1998) ให้ความหมายของภาวะผู้นำ ว่าเป็นความสามารถที่จะสร้างความเชื่อมั่น และให้การสนับสนุนบุคคล เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร

Robbins (1993) ได้ให้ความหมายของภาวะผู้นำว่าเป็นความสามารถในการมีอิทธิพลต่อกลุ่มให้ไปตามความสำเร็จของเป้าหมาย

Stoner, Freeman and Gilbert (1995) ได้ให้ความหมายของภาวะผู้นำว่าเป็นกระบวนการของการสั่งการและการมีอิทธิพลต่อกิจกรรมของสมาชิกกลุ่ม

Certo (1997) ให้ความหมายของภาวะผู้นำว่าเป็นกระบวนการควบคุมพฤติกรรมของบุคคลอื่นให้มุ่งไปสู่การบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์

Gibson, Ivancevich and Donnelly (1997) มองภาวะผู้นำ (Leadership) ในเชิงปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของสมาชิกในกลุ่ม โดยมีผู้นำเป็นตัวแทนในการเปลี่ยนแปลง เป็นบุคคลที่มีอิทธิพลต่อบุคคลอื่น ๆ ในกลุ่ม ภาวะผู้นำจึงเกี่ยวข้องกับการใช้อิทธิพล และปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เป็นตัวแทนของการเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบต่อพฤติกรรม และการปฏิบัติงานของสมาชิกคนอื่นในกลุ่ม ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงนั้นต้องมุ่งไปสู่การบรรลุเป้าหมายของกลุ่มด้วย

House and Baetz (1979) อธิบายว่า ภาวะผู้นำเกิดขึ้นในกลุ่มคนที่มากกว่าสองคนขึ้นไป ภาวะผู้นำมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของกลุ่มคนให้สอดคล้องกับความมุ่งหมายขององค์กร

ประสาน หอมพูล และทิพวรรณ หอมพูล (2540) ภาวะผู้นำ หมายถึง กระบวนการที่ผู้นำใช้อิทธิพลหรืออำนาจที่ตนมีอยู่ในการชักนำหรือโน้มน้าวให้ผู้ใต้บังคับบัญชาภายในองค์กรหรือในกลุ่มคนในสถานต่าง ๆ เพื่อให้สมาชิกของกลุ่มได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างมีประสิทธิภาพที่สุด ให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร

รังสรรค์ ประเสริฐศรี (2544) สรุปภาวะผู้นำ ดังนี้

- 1) เป็นความสามารถที่จะมีอิทธิพลเหนือผู้อื่นในด้านการกระทำตามที่ผู้นำต้องการและสามารถจูงใจบุคคลอื่นให้กระทำกิจกรรมที่ช่วยให้บรรลุเป้าหมายขององค์กรได้
- 2) เป็นกระบวนการความเป็นผู้นำจากการใช้อิทธิพลที่จะควบคุม และประสานงานกิจกรรมของสมาชิกกลุ่มให้บรรลุเป้าหมาย
- 3) เป็นลักษณะความสัมพันธ์ทางอำนาจอย่างหนึ่งของผู้นำจนได้รับการยอมรับนับถือในพฤติกรรมของเขาจากสมาชิกของกลุ่มและกลุ่มอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง
- 4) อิทธิพลในตัวของผู้ นำ มาใช้ให้เข้ากับสถานการณ์ โดยการชี้แนะผ่านกระบวนการสื่อสารเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ (Specified Goal)

- 5) การกระทำร่วมกันระหว่างบุคคลโดยมีบุคคลคนหนึ่งทำหน้าที่ให้การชี้้นำ การกระทำดังกล่าวทำให้บุคคลอื่น ๆ เชื่อมั่นในผลงานของเขา ซึ่งสามารถพิสูจน์ได้จากลักษณะการ แสดงออกในการชี้แนะตามที่เขาได้แนะนำไว้
- 6) ริเริ่มและการรักษาสภาพความเชื่อถือในการปฏิบัติกรร่วมกัน
- 7) การที่บุคคลมีอิทธิพลมากและทำให้เกิดการยอมรับเกี่ยวกับการบริหารงาน ประจำในองค์กร
- 8) เป็นกระบวนการในการใช้อิทธิพลที่มีต่อการดำเนินงานของกลุ่มให้บรรลุ วัตถุประสงค์ขององค์กร และมีการจูงใจให้เกิดพฤติกรรมในการทำงาน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ตลอดจนใช้อิทธิพลให้กลุ่มธำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมของตน

ศิริพร พงศ์ศรีโรจน์ (2540) ให้ความหมายของภาวะผู้นำว่า หมายถึง ศิลปะหรือ กระบวนการที่จะมีอิทธิพลเหนือคน กระตุ้นให้คนร่วมมือปฏิบัติงานตามผู้นำด้วยความศรัทธา นับถือและด้วยความเต็มใจอย่างประสานสัมพันธ์กัน จนงานสำเร็จบรรลุเป้าหมายของกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่ง

สร้อยตระกูล (ตีทยานนท์) อรรถมานะ (2541) ได้ให้ความหมายของภาวะผู้นำว่าเป็นเรื่อง ของความสามารถและคุณลักษณะของบุคคลที่จะใช้อิทธิพลโน้มน้าว ชักจูง เปลี่ยนแปลงการกระทำ ของบุคคลและกลุ่มให้สามารถรวมพลังช่วยกันทำงาน เพื่อให้วัตถุประสงค์ขององค์กรสำเร็จลุล่วง ไปด้วยดี

ติน ประชญพฤกษ์ (2542) ได้ให้ความหมายของภาวะผู้นำว่า หมายถึง กิจกรรมของการเข้าไป มีอิทธิพลเหนือผู้อื่นเพื่อให้บุคคลเหล่านั้นปฏิบัติงานอย่างเต็มใจ และบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน

2.1.2 แนวคิดและทฤษฎีภาวะผู้นำ

แนวคิดทางการศึกษาที่เกี่ยวกับ “ภาวะผู้นำ” มีการศึกษาค้นคว้าอย่างต่อเนื่องยาวนาน จนถึงปัจจุบัน มีรากฐานมาจากคำว่า “Leadership” นักวิชาการหลายสาขา ได้ให้ความหมายของ “ภาวะผู้นำ” ไว้ ซึ่งก็มีเป็นจำนวนมากและแตกต่างกันไป

Stogdill (1974) ผู้บุกเบิกงานวิจัย และงานเขียนที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำมากกว่าร้อยเรื่อง ได้ทำการทบทวนวรรณกรรม (Review Literature) ต่าง ๆ ตลอดจนได้ทำสรุปรวบรวมความหมายที่นักวิชาการท่านอื่น ๆ ได้ให้ไว้หลายแง่มุมดังที่จะนำเสนอต่อไปนี้

1) ภาวะผู้นำในฐานะที่เป็นจุดศูนย์กลางของขบวนการกลุ่ม (Leadership as a focus of group process) ภาวะผู้นำในข้อนี้ หมายถึง ภาวะผู้นำ คือความโดดเด่น เป็นจุดศูนย์กลางของขบวนการกลุ่ม คือเป็นศูนย์กลางของอำนาจ ความร่วมมือ เป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทั้งหลาย หรือเป็นศูนย์กลางของการควบคุมปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทางสังคม

2) ภาวะผู้นำในฐานะที่เป็นบุคลิกภาพและผลของบุคลิกภาพ (Leadership as personality and its effects) ภาวะผู้นำในข้อนี้ หมายถึง บุคลิกภาพและผลของบุคลิกภาพของผู้นำ กล่าวคือ ผู้นำจะต้องมีบุคลิกภาพ และคุณลักษณะพิเศษที่แตกต่างไปจากบุคคลอื่น ทำให้เป็นที่น่าศรัทธา และน่ายกย่องนับถือ

3) ภาวะผู้นำในฐานะที่เป็นศิลปะของการทำให้เกิดความยินยอมเชื่อฟัง (Leadership as the art of inducing compliance) ภาวะผู้นำในข้อนี้ หมายถึง ภาวะผู้นำเป็นศิลปะที่สามารถทำให้ผู้อื่นยินยอมคล้อยตาม เชื่อฟัง ยกย่องนับถือ จงรักภักดี และเป็นศิลปะที่ทำให้ผู้อื่นให้ความร่วมมือในการปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ ด้วยความเต็มใจ

4) ภาวะผู้นำในฐานะที่เป็นการใช้อิทธิพล (Leadership as the exercise of influence) ภาวะผู้นำในข้อนี้หมายถึง การมีอิทธิพลเหนือผู้อื่น เพื่อเปลี่ยนแปลงความประพฤติของผู้อื่น ตลอดจนการใช้อิทธิพลในการประสานสัมพันธ์ภาพในกลุ่ม เพื่อให้ผู้อื่นปฏิบัติตามภารกิจจนบรรลุจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้

5) ภาวะผู้นำในฐานะที่เป็นการกระทำหรือพฤติกรรม (Leadership as act or behavior) ภาวะผู้นำในข้อนี้หมายถึง การกระทำหรือพฤติกรรมของผู้นำที่ทำให้ผู้อื่นกระทำ หรือสนองตอบต่อการกระทำ หรือพฤติกรรมในทิศทางของการมีส่วนร่วม

6) ภาวะผู้นำในฐานะที่เป็นรูปแบบของการโน้มน้าว ชักชวน หรือเกลี้ยกล่อม (Leadership as a form of persuasion) ภาวะผู้นำในข้อนี้ หมายถึง ศิลปะในการเกลี้ยกล่อมบุคคลให้ร่วมมือในการปฏิบัติภารกิจให้บรรลุวัตถุประสงค์ เป็นการโน้มน้าวชักชวนมากกว่าที่จะใช้อำนาจการบังคับหรือข่มขู่

7) ภาวะผู้นำในฐานะที่เป็นความสัมพันธ์ของอำนาจ (Leadership as a power relation) ภาวะผู้นำในข้อนี้หมายถึง ความแตกต่างของอำนาจระหว่างผู้นำกับผู้ตาม หรือ ผู้ตามด้วยตนเอง ผู้นำจะต้องใช้ความสามารถในการประสานให้อำนาจเหล่านั้นได้เกิดประโยชน์สูงสุด เพื่อให้ภารกิจบรรลุตามเป้าหมาย

8) ภาวะผู้นำในฐานะที่เป็นเครื่องมือ หรือวิธีการเพื่อให้ภารกิจสำเร็จลุล่วงตามเป้าหมาย (Leadership as an instrument of goal achievement) ภาวะผู้นำในข้อนี้หมายถึงภาวะผู้นำเป็นเครื่องมือ หรือวิธีการที่มีค่าอย่างหนึ่งในการทำให้กลุ่มบรรลุเป้าหมาย และทำให้สมาชิกมีความพึงพอใจ ผู้นำจะต้องจัดสภาพการณ์ในการทำงานให้เหมาะสม และหาวิธีการที่จะสนองความต้องการของสมาชิกและตัวผู้นำ เพื่อที่จะบรรลุเป้าหมายอย่างเดียวกัน โดยให้สิ้นเปลืองเวลาและแรงงานให้น้อยที่สุด

9) ภาวะผู้นำในฐานะที่เป็นผลของปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นใหม่ (Leadership as an emerging effect of interaction) ภาวะผู้นำในข้อนี้ หมายถึง การปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลซึ่งบุคคลอื่น ๆ ยอมรับตามความประสงค์ของผู้นำด้วยความสมัครใจไม่ใช่การบังคับ

10) ภาวะผู้นำในฐานะที่เป็นความแตกต่างของบทบาท (Leadership as a differentiated role) ภาวะผู้นำในข้อนี้ หมายถึง ในสังคมใด ๆ แต่ละคนมีบทบาทต่างกัน เช่น ผู้นำจะต้องแสดงบทบาทของผู้นำซึ่งมากกว่าและแตกต่างจากบทบาทของผู้ตามแนวคิดนี้แสดงให้เห็นว่าผู้นำต้องมีบทบาทอย่างไร

11) ภาวะผู้นำในฐานะที่เป็น โครงสร้างของการริเริ่ม (Leadership as the initiation of structure) ภาวะผู้นำในข้อนี้ หมายถึง ผู้นำต้องมีความคิดริเริ่ม และการกระทำที่จะช่วยบำรุงรักษาโครงสร้างของความคาดหวังที่ก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ เพื่อให้ภารกิจบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ (สมหมาย โอภาณี, 2558)

ดร. สุนทรายุทธ (2551) ได้ศึกษาความสำคัญแนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำ ดังนี้

1) ทฤษฎีผู้นำเชิงคุณลักษณะ (Trait Theories of Leadership) แนวความคิดนี้เชื่อว่า คนเป็นผู้นำจะมีคุณลักษณะด้านบุคลิกภาพ ภาวะอารมณ์และจิตใจ ความต้องการ แรงขับ และ ค่านิยมที่แตกต่างกับคนที่ไม่เป็นผู้นำ โดยคุณลักษณะที่มักพบในตัวผู้นำ ได้แก่ ความมีพลังและความทะเยอทะยาน ความต้องการนำผู้อื่น ความสัจย์ซื่อ มีจริยธรรม ยึดมั่นหลักการ ความเชื่อมั่นในตนเอง ความเฉลียวฉลาด และความรอบรู้ในงาน

2) ทฤษฎีผู้นำเชิงพฤติกรรม (Behavioral Theories of Leadership) แนวความคิดนี้เชื่อว่าการเป็นผู้นำที่มีประสิทธิผลนั้น จำเป็นต้องมีพฤติกรรม ทักษะ และเจตคติที่เหมาะสม โดยจำแนกพฤติกรรมที่ผู้นำใช้ในการบริหารงานออกเป็น 2 ด้าน ได้แก่ พฤติกรรมที่มุ่งงานกับพฤติกรรมที่มุ่งคนและจากพฤติกรรมทั้งสองด้านสามารถจำแนกออกเป็นแบบของผู้นำ (Leadership Style) ได้หลายแบบผู้นำแต่ละแบบจะมีความเชื่อและมุมมองต่อผู้ใต้บังคับบัญชา ที่แตกต่างกัน แต่เชื่อกันว่าแบบของผู้นำที่มีประสิทธิผลสูงสุด มีพฤติกรรมที่มุ่งงานและมุ่งคนสูง ทั้งสองด้าน

3) ทฤษฎีผู้นำเชิงสถานการณ์ (Contingency Theories of Leadership) แนวความคิดนี้ เชื่อว่า แม้อุณหภูมิของผู้นำที่ดี พฤติกรรมซึ่งสะท้อนออกมาในแบบของผู้นำที่ดี จะมีผลต่อความมีประสิทธิภาพของผู้นำก็ตาม แต่สถานการณ์เป็นองค์ประกอบสำคัญที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของผู้นำ ได้มีผู้เสนอแนวคิดทฤษฎีในด้านนี้ขึ้นหลายทฤษฎี เช่น ทฤษฎีสถานการณ์ของ 피ตเลอร์ ซึ่งเน้นการจับคู่ระหว่างแบบภาวะผู้นำกับตัวแปรเฉพาะทางสถานการณ์ กล่าวคือ ต้องปรับเงื่อนไข ของสถานการณ์ให้สอดคล้องกับแบบภาวะผู้นำ ส่วนทฤษฎีวิถีทางเป้าหมาย จะเน้นความสัมพันธ์ ระหว่างแบบผู้นำกับลักษณะของผู้ใต้บังคับบัญชาและลักษณะของงาน เป็นทฤษฎีที่เกี่ยวกับความคาดหวังของผู้ใต้บังคับบัญชา กล่าวคือ คนเหล่านี้จะเกิดแรงจูงใจก็ต่อเมื่อตนเชื่อว่าจะมีความสามารถพอที่จะทำงานนั้นได้ หรือเมื่อเชื่อว่าการใช้ความพยายามของตนในการทำงานจะประสบความสำเร็จแน่นอนหรือได้ผลตอบแทนที่คุ้มค่า ดังนั้นผู้นำจึงต้องใช้แบบผู้นำที่เหมาะสมในการสร้างแรงจูงใจ การจัดอุปสรรคขัดขวาง การพัฒนาความสามารถ ตลอดจนการให้ ความช่วยเหลือต่าง ๆ แก่ผู้ใต้บังคับบัญชาจนเกิดความพึงพอใจในงานและมั่นใจต่อผลสำเร็จที่เกิดขึ้น

4) ทฤษฎีผู้นำเชิงความสามารถพิเศษ (Charismatic Theories of Leadership) แนวความคิดนี้ เชื่อว่า ผู้นำเป็นผู้มีความสามารถในการทำงานมากหรือความสามารถในการทำนายเหตุการณ์ ในอนาคตได้อย่างถูกต้อง มีความสามารถด้านวาตะในการจูงใจผู้อื่นให้คล้อยตาม เลื่อมใสศรัทธา เป็นผู้ที่เป็นแบบอย่างในการวางตนได้เหมาะสม มีวิสัยทัศน์กว้างไกลและรู้จักสร้าง บริบทที่เหมาะสมในการทำให้วิสัยทัศน์ของตนสอดคล้องกับความต้องการของผู้ตาม ผู้ตามจึงรู้สึก ใฝ่ใฝ่ใจและผูกพันทั้งต่อตัวผู้นำ และต่อวิสัยทัศน์ของผู้นำ

5) ทฤษฎีผู้นำเชิงปฏิรูป (Transformational Theories of Leadership) แนวความคิดนี้ เชื่อว่า ผู้นำเชิงปฏิรูปจะมุ่งการกระทำต่าง ๆ ที่ให้เกิดการปฏิรูปการเปลี่ยนแปลงที่ดีใหม่ ๆ และการสร้างควมมีชีวิตชีวาใหม่ให้แก่องค์กร มีอิทธิพลเชิงอุดมการณ์ การมุ่งความสัมพันธ์กับผู้ตาม เป็นรายบุคคล การสร้างแรงจูงใจแก่ผู้ตาม และการกระตุ้นการใช้ปัญญา ผู้นำเชิงปฏิรูปจึงแตกต่าง กับทฤษฎีภาวะผู้นำอื่น ๆ ที่มุ่งเน้นกระบวนการแลกเปลี่ยน โดยเมื่อผู้ตามปฏิบัติภารกิจ สำเร็จ ก็จะได้รับผลตอบแทน ผู้นำเชิงปฏิรูปจึงมีแนวโน้มด้านความมีประสิทธิภาพสูงและเป็นที่ยอมรับมากในปัจจุบัน

จากการที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับทฤษฎีภาวะผู้นำที่ผ่านมา เบอธอร์นาร์ด เอ็มบาสส์ (Bass, 1981, pp. 26-37) ได้แบ่งกลุ่มทฤษฎีไว้ 10 กลุ่ม คือ

1) ทฤษฎีผู้นำผู้ยิ่งใหญ่ (Great - Man Theories)

นักทฤษฎีกลุ่มนี้เชื่อว่าผู้นำมีลักษณะพิเศษบางประการที่ผู้ตามไม่มี และผู้ตามต่างก็มีลักษณะพิเศษบางประการด้วยกัน ผู้นำก็จะมีลักษณะ เช่น นั้นเหนือกว่าหรือมากกว่าผู้ตาม ลักษณะพิเศษเหล่านี้จะรวมถึง พลังกาย พลังสมอง และพลังศีลธรรม ที่สืบเนื่องมาจากพันธุกรรม หรือการแต่งงาน ตลอดจนสภาพแวดล้อมแต่ละยุคแต่ละสมัย ตัวอย่าง เช่น เลนิน เซอร์ชีส์ ฮิตเลอร์ และมุส โสลินี เป็นต้น

2) ทฤษฎีผู้นำเชิงคุณลักษณะ (Trait Theories)

นักทฤษฎีกลุ่มนี้มุ่งเน้นศึกษาบุคคลซึ่งเป็นผู้นำโดยเชื่อประสิทธิภาพของภาวะผู้นำจะสามารถอธิบายหรือชี้ให้เห็น โดยดูจากบุคลิกลักษณะทางกายภาพ และบุคลิกลักษณะทางจิตภาพ หรืออาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นคุณลักษณะ (Traits) ของผู้นำ

3) กลุ่มทฤษฎีผู้นำตามสภาพแวดล้อม (Environmental Theories)

ทฤษฎีนี้เชื่อว่าคนที่บุคคลคนหนึ่งจะก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำนั้นขึ้นอยู่กับหน้าที่และความชำนาญ (Abilities and Skills) ของเขาในขณะนั้นสามารถที่จะแก้ปัญหาใดปัญหาหนึ่งในยามวิกฤติได้ เช่น สงคราม เป็นต้น ทฤษฎีนี้เชื่อว่าภาวะผู้นำสืบเนื่องมาจากสภาพแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง ตัวอย่างสำหรับนักทฤษฎีนี้ คือ มหาตมะ กานธี และมาร์ติน ลูเธอร์คิง

4) กลุ่มทฤษฎีผู้นำที่เกิดจากผลกระทบระหว่างบุคคลกับสถานการณ์ (Personal - Situational Theories)

ทฤษฎีนี้เป็นการนำเอาทฤษฎีผู้ยิ่งใหญ่ผนวกกับทฤษฎีสภาพแวดล้อมโดยทฤษฎีนี้เชื่อว่าภาวะผู้นำสืบเนื่องมาจากลักษณะของผู้นำเองประการหนึ่ง ลักษณะของกลุ่มผู้ตามประการหนึ่งและลักษณะของสถานการณ์ที่มีอยู่รอบ ๆ ตัวผู้นำและผู้ตามอีกประการหนึ่ง ปัจจัยสำคัญที่นักทฤษฎีกลุ่มนี้ให้ความสนใจเป็นพิเศษ คือ สภาพปฏิกริยาโต้ตอบ การรับรู้ และพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มของผู้นำและผู้ตาม

5) กลุ่มทฤษฎีผู้นำแบบจิตวิเคราะห์ (Psychoanalytic Theories)

นักทฤษฎีกลุ่มนี้เชื่อว่าการศึกษาภาวะผู้นำโดยการนำหลักการจิตวิเคราะห์ก็จะสามารถอธิบายพฤติกรรมของภาวะผู้นำได้ เช่น เดียวกับการศึกษาภาวะผู้นำในความเชื่อในด้านอื่น ๆ จิตวิเคราะห์เข้าใจถึง Id คือ สัญชาตญาณ โดยกำเนิดของมนุษย์ Ego การได้รับภายหลังจากการเลี้ยงดู การฝึกฝนเรียนรู้ และ Superego เป็นมโนธรรมให้คนผู้นั้นใช้วิจารณญาณในสิ่งที่ชอบที่ควรแก่การปฏิบัติจาก Ego ที่ได้รับมา

6) กลุ่มทฤษฎีผู้นำแบบปฏิสัมพันธ์และความคาดหวัง (Interaction - Expectation Theories)

แนวคิดตามทฤษฎีนี้กล่าวว่า สมาชิกคนใดคนหนึ่งในกลุ่มสามารถจะเป็นผู้นำได้ ถ้าหากว่าบุคคลนั้นเป็นผู้ริเริ่มบทบาทนั้นจะต้องสอดคล้องกับสถานการณ์ของกลุ่ม องค์ประกอบที่เป็นสถานการณ์ของกลุ่มมี 3 ประการ คือ

6.1) อำนาจตามตำแหน่ง บางกลุ่มผู้นำจะมีอำนาจตามตำแหน่ง เช่น ครูใหญ่ประชุมครูในโรงเรียน แต่บางกลุ่มผู้นำจะไม่มีตำแหน่งเลย เช่น การเล่นเกมของเด็ก สำคัญในองค์ประกอบนี้ก็คือ การที่ผู้นำกลุ่มมีอำนาจตามตำแหน่งมากหรือน้อย ทำให้สถานการณ์ของกลุ่มแตกต่างกัน

6.2) ภารกิจของกลุ่ม ภารกิจ คือ การงานที่กลุ่มต้องการทำให้สำเร็จ งานอาจจะยากง่ายแตกต่างกันงานบางอย่างต้องสนใจวิเคราะห์และใช้ข้อมูลจำนวนมาก ประกอบในการตัดสินใจความยากง่ายของงานมีความสำคัญต่อการปฏิสัมพันธ์ในกลุ่ม

6.3) ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำและสมาชิกในกลุ่ม ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำ และสมาชิกในกลุ่มมีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าองค์ประกอบสองประการที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ผู้ตามย่อมมีความคาดหวังจากผู้นำ หากผู้นำเป็นที่ยอมรับและมีความสามารถตามที่คาดหวัง การติดต่อสัมพันธ์ในกลุ่มเป็นไปด้วยดีโอกาสในการนำกลุ่มไปสู่จุดมุ่งหมายปลายทางก็ง่ายขึ้น

7) กลุ่มทฤษฎีผู้นำแนวมนุษยนิยม (Humanistic Theories)

ทฤษฎีนี้มีความเชื่อว่า มนุษย์มีความรับผิดชอบ รักอิสระ มีความใฝ่ดี มนุษย์เป็นทรัพยากรที่มีค่าที่สุดในองค์การ ทฤษฎีนี้มุ่งที่จะพัฒนาองค์การให้มีประสิทธิภาพและความเป็นปึกแผ่น โดยทฤษฎีนี้ให้ความสำคัญของมนุษย์ นักทฤษฎีกลุ่มนี้มองเห็นว่าผู้นำของกลุ่มจะต้องมีแนวคิด คือ เน้นธรรมชาติของมนุษย์เป็นหลัก มนุษย์รักความเป็นอิสระ มีความต้องการ ความหวัง ความตั้งใจ และแรงจูงใจเมื่อมนุษย์ทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม หรือองค์การธรรมชาติขององค์การย่อมจะต้องมีความภูมิใจให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ภารกิจของผู้นำ คือ จัดและปรับปรุงสภาพแวดล้อมหรือส่งเสริมบรรยากาศขององค์การให้เอื้ออำนวยต่อธรรมชาติของมนุษย์ เพื่อที่จะปฏิบัติงานสนองความต้องการของตนเองและองค์การได้ เป้าหมายของภาวะผู้นำในทฤษฎีนี้ก็คือ การปฏิบัติการณ์เพื่อให้ได้มาซึ่งผลงานและทำใจจากผู้ตามในเวลาเดียวกัน

8) กลุ่มทฤษฎีผู้นำแบบการแลกเปลี่ยน (Exchange Theories)

ทฤษฎีนี้มีความเชื่อว่าการที่ผู้ตามยินยอมหรือยอมรับที่จะปฏิบัติตามหรือยอมรับในตัวผู้นำนั้น เพราะทั้ง 2 ฝ่าย มีสัญญาที่จะแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกันของผู้นำ เป็นสิ่งที่สามารถแลกเปลี่ยนกันได้

9) กลุ่มทฤษฎีผู้นำแบบพฤติกรรมนิยม (Behavioral Theories)

ทฤษฎีนี้มีความเชื่อว่าพฤติกรรมต่าง ๆ ของผู้นำเป็นสิ่งที่เรียนรู้กันได้ คนที่ได้รับการฝึกฝนให้มีพฤติกรรมของความเป็นผู้นำที่เหมาะสมจะสามารถเป็นผู้นำที่มีประสิทธิภาพ

10) กลุ่มทฤษฎีผู้นำแนวการรับรู้และปัญญา (Perceptual and Cognitive Theories)

นักทฤษฎีในกลุ่มนี้ ที่สำคัญมีความเชื่อในขบวนการรับรู้ของผู้นำในอันที่การหยั่งรู้หรือมองการณ์ไกลมีความรู้ความเข้าใจในทุกด้านที่เกี่ยวกับการบริหารงาน และมีความรู้ความเข้าใจการวิเคราะห์ระบบ

2.1.3 ประเภทของผู้นำ

สถาพร ปิ่นเจริญ (2554) ผู้นำมีหลายประเภททั้งยังมีการแบ่งประเภทผู้นำอีกหลายแบบดังนี้

1) ประเภทของผู้นำที่แบ่งตามลักษณะการปฏิบัติงาน

การแบ่งประเภทผู้นำตามลักษณะนี้ จะให้ความสำคัญกับลักษณะการปฏิบัติงานของผู้นำเช่น “ผู้นำที่มีสัญลักษณ์” อย่างที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้นำด้านศูนย์รวมจิตใจของประชาชนในประเทศที่ปกครองด้วยระบอบพระมหากษัตริย์เป็นประมุข “ผู้นำที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัว” ซึ่งเป็นผู้นำที่มีคุณสมบัติพิเศษที่โดดเด่น อาจเป็นนักกีฬา นักเรียนที่มีผลการศึกษาคดีเด่น และนักแสดงหรือนักร้องที่มีชื่อเสียงโด่งดังและ “ผู้นำตามกฎหมาย” เป็นผู้นำที่เป็นไปตามกฎหมายอย่างเป็นทางการ หรือเรียกว่าผู้บริหารหรือหัวหน้างานนั่นเอง

2) ประเภทของผู้นำที่แบ่งตามพฤติกรรม

การแบ่งประเภทของผู้นำตามลักษณะนี้ จะให้ความสำคัญกับลักษณะทางพฤติกรรมของผู้นำ เช่น “ผู้นำที่มุ่งแต่งานเป็นสำคัญ” เป็นไปทางเผด็จการ ชอบสั่งการ ไม่มีความยืดหยุ่น ไม่ยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น เน้นกฎเกณฑ์เป็นที่ตั้ง “ผู้นำที่ตระหนักถึงผลงาน” จะยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น เปิดโอกาสและเน้นการบรรลุเป้าหมาย อาจเรียกได้ว่างานสำเร็จไปพร้อม ๆ กับคนทำงานที่มีความสุขกายสุขใจ และ “ผู้นำที่มุ่งคนเป็นสำคัญ” เป็นผู้นำที่เน้นวิธีการทางบวกและเชื่อว่างานจะสำเร็จเพราะมีการแบ่งปันน้ำใจจนเกิดความรู้สึกอยากที่จะทำงาน

3) ประเภทผู้นำที่แบ่งตามลักษณะการบริหารงาน

การแบ่งประเภทผู้นำตามลักษณะนี้ จะให้ความสำคัญกับลักษณะการบริหารงานของผู้นำ เช่น “ผู้นำแบบอัตตาธิปไตย” จะยึดตนเองเป็นหลัก โดยใช้อำนาจเหนือผู้อื่น มุ่งผลประโยชน์ส่วนตนเป็นใหญ่ “ผู้นำแบบเสรี” เป็นผู้นำที่ปล่อยตามเรื่องตามราว คอยแต่จะลงนามผ่านเรื่องให้ผ่านไปวันหนึ่ง ๆ เท่านั้น ไม่ได้สนใจอะไรมากมาย และ “ผู้นำแบบประชาธิปไตย” เป็น

ผู้นำที่มุ่งมั่นทั้งงานและคนยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นและเปิดโอกาสให้ผู้อื่นได้มีส่วนร่วมในงาน

4) ประเภทของผู้นำที่แบ่งตามลักษณะนิสัยธรรมชาติของมนุษย์

การแบ่งประเภทของผู้นำตามลักษณะนี้จะให้ความสำคัญกับลักษณะนิสัยธรรมชาติของมนุษย์ เช่น “ผู้นำแบบยึดเกณฑ์” เป็นนักอนุรักษนิยม ยึดถือตนเองเป็นที่ตั้ง เจ้าระเบียบและไม่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ “ผู้นำแบบยึดงาน” จะชอบสั่งการ เอาการเอางานและมีความมุ่งมั่นมาก “ผู้นำแบบมุ่งสัมพันธ์” เป็นมิตรกับผู้อื่น คำนึงถึงจิตใจผู้อื่น เน้นคนมากกว่างาน และมีมนุษยสัมพันธ์ดี และ “ผู้นำแบบประสาน” ให้ความสำคัญกับคนและงานอย่างสมดุล นี่คืออุดมคติของผู้นำ

2.1.4 คุณลักษณะของผู้นำ

คุณลักษณะผู้นำที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการสร้างความสำเร็จให้กับงานและแก้ไขปัญหาให้สังคมได้นั้น Danny Cox and John Hoover ได้ให้ทัศนะว่ามีปัจจัยสำคัญ 10 ประการ ได้แก่

1) การฟุ่มเฟือยริษยธรรมส่วนตัวสูงขึ้นสูง หมายความว่า คนที่เป็นผู้นำนั้นจะต้องมีจริยธรรมที่สอดคล้องกับจรรยาวิชาชีพ มีความรับผิดชอบ การเต็มใจที่จะช่วยเหลือผู้อื่นจะไม่ได้ผลประโยชน์โดยตรง นับแต่อดีตกาล วีรบุรุษและวีรสตรีได้รับการยกย่องเพราะการเสียสละเพื่อผดุงจริยธรรมของตนเหนือคุณสมบัติใด ๆ คุณค่าของเราในสายตากคนทั่วไปขึ้นอยู่กับจริยธรรมส่วนตัว

2) ไฟแรง ผู้นำที่ยิ่งใหญ่ต้องเป็นคนไฟแรง ปัญหาปลีกย่อยไม่อาจทำให้ไฟของพวกเขาอดลงได้ คนเหล่านี้ไม่เพียงตัดสินดีชั่วได้ถ่องแท้ พวกเขายังรู้จักแยกแยะระหว่างสิ่งที่สำคัญกับสิ่งที่น่าสนใจไว้ได้ชัดเจนด้วยความสามารถที่เกิดจากประสบการณ์

3) ทำงานตามลำดับความสำคัญ ผู้นำที่แท้จริงต้องรู้จักกำหนดลำดับความสำคัญของงาน และทำงานตามลำดับความสำคัญให้สำเร็จ ซึ่งจำเป็นต่อการสร้างเสถียรภาพภายใต้แรงกดดัน แต่นักแก้ปัญหาที่แท้จริงจะสามารถทำงานได้อย่างสงบภายใต้แรงกดดัน

4) มีความกล้าหาญ ผู้นำต้องเป็นคนกล้าหาญ กล้าเสี่ยงเพื่อให้งานสำเร็จไม่ใช่เสี่ยงอันตรายโดยไร้เหตุผล ความกล้าได้กล้าเสียและรับผิดชอบต่อผลที่เกิดขึ้นเป็นคุณสมบัติที่คุณจะพบเห็นได้เสมอในผู้นำที่แท้จริง

5) ทำงานด้วยความมุ่งมั่นและทุ่มเท ผู้นำต้องเป็นคนทุ่มเทให้กับงานจะไม่รู้สึกว่างานหนักเพราะเป็นรักที่จะทำ มีอุดมคติ มีความสุขกับการทำงาน ไม่ต้องคำนึงถึงค่าตอบแทน

ผู้นำที่ประสบความสำเร็จส่วนใหญ่จะไม่สนใจว่าเขาจะได้ค่าตอบแทนแค่ไหน เขาทำในสิ่งที่เขารัก และเงินก็ตามมาเอง

6) ทำในสิ่งที่คุณอยากทำ ผู้นำที่แท้จริงมักอยากจะทำในสิ่งที่แปลกกว่าคนอื่น ผู้นำที่แท้จริงจะเป็นนักทดลองสิ่งใหม่ ๆ มีสามัญสำนึกที่ถูกต้องและมีความรับผิดชอบเต็มที่

7) มีจุดมุ่งหมาย ผู้นำที่ยิ่งใหญ่สามารถตัดสินใจในเรื่องยาก ๆ ได้ เพราะมีความมุ่งมั่นหมาย ซึ่งอาจมีผลต่อความสำเร็จในชีวิต

8) กระตือรือร้นตลอดเวลา ผู้นำที่ยิ่งใหญ่จะมีความกระตือรือร้นสูงพวกเขาเหมือนไฟส่องนำทาง ความรู้สึกนี้ได้รับการสนับสนุนจากความสำเร็จในแต่ละวันที่มุ่งไปสู่เป้าหมาย

9) คิดคิด ผู้นำที่แท้จริงต้องเป็นคนคิดคิด สามารถจับข้อเท็จจริงได้อย่างรวดเร็ว และสามารถจัดการกับสถานการณ์ที่วุ่นวายได้ มองสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง ไม่ใช่ตามที่ต้องการจะเป็น ไม่ต้องรับปัญหา จะรุกเข้าตีปัญหา การรอรับปัญหาเป็นการสร้างปัญหา การรุกเข้าตีปัญหาเป็นการนำองค์กรสู่เส้นทางที่ดีกว่าเดิม เมื่อมีแรงกดดันจากทั้งภายนอกและภายใน ผู้นำที่ยอมรับความจริงจะสามารถจัดระเบียบแก้ไขได้ทันที

10) ช่วยเหลือผู้อื่นก้าวหน้า ผู้นำที่ยิ่งใหญ่ทุกคน ต้องการช่วยเหลือให้ผู้อื่นเจริญก้าวหน้า ผู้นำที่แท้จริงต้องสร้างความสำเร็จ ต้องพัฒนาลูกน้องและองค์กรให้เจริญออกงามเปิดโอกาสให้มีการแสดงความคิดโดยเสรี จะทำให้เกิดภาวะของการร่วมมือร่วมใจ (Cox and Hoover, 2006, pp. 83-102 อ้างถึงใน สถาพร ปิ่นเจริญ, 2554)

ลีปปนนท์ เกตุทัต (2534) ได้กล่าวว่าผู้นำควรมีลักษณะ ดังนี้

- 1) ต้องเป็นผู้มีประสบการณ์ที่มีความสำเร็จพอสมควร ก่อให้เกิดความมั่นใจ
- 2) ในระดับพื้นฐานต้องเป็นคนเก่ง ดี กล้า อดทน ทำงานเป็นกลุ่มได้ บริหารจัดการเป็น ตัดสินใจเป็น และมีสำนึกรับผิดชอบต่อส่วนรวม
- 3) ในระดับสูงลักษณะของผู้นำจะต้องเป็นคนที่มีความคิดกว้างไกล มีทิศทาง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความกล้า มีพลัง ก่อให้เกิดศรัทธาดึงดูดใจให้มีผู้ร่วมทำงานด้วย

จากคุณลักษณะผู้นำที่มีประสิทธิผลตามแนวคิดของนักวิชาการและผู้รู้ในแขนงต่าง ๆ ดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่าคุณลักษณะของผู้นำที่ช่วยให้เกิดประสิทธิผลของภาวะผู้นำหรือช่วยให้ผู้นำสามารถนำกลุ่มหรือองค์กรไปสู่ความสำเร็จ โดยคุณลักษณะดังกล่าวนี้มักจะปรากฏในตัวของผู้นำทุกคนซึ่งสามารถจำแนกได้ 5 ด้าน คือ

1) คุณลักษณะด้านร่างกายประกอบด้วย มีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง มีพลังและความทนทานของร่างกาย มีบุคลิกภาพดีและแสดงออกที่เหมาะสม

2) คุณลักษณะด้านอารมณ์และจิตใจ ประกอบด้วย มีความตื่นตัวอยู่เสมอ มีความสามารถในการควบคุมอารมณ์ได้ดี มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความทะเยอทะยานสู่ความสำเร็จ เต็มใจที่จะรับผิดชอบ มีความกล้าเผชิญกับความยากลำบาก การมีความเด็ดขาด

3) คุณลักษณะด้านสังคม ประกอบด้วย เต็มใจที่จะทำงานร่วมกับผู้อื่น มีสถานภาพเป็นที่ยอมรับ มีความสามารถเข้าสังคม มีความสามารถในการปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ มีความพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือ มีความเห็นอกเห็นใจ เชื่อถือและให้การยอมรับผู้อื่น มีฐานะ มีความสามารถในการปกป้องคุ้มครอง และมีอำนาจบารมีทางสังคม

4) คุณลักษณะด้านสติปัญญา ประกอบด้วย มีความสามารถทางสติปัญญา มีการตัดสินใจดี ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เฉลียวฉลาด มีไหวพริบ มีจินตนาการ มีความสามารถในการสร้างกรอบแนวคิดรวบยอด มีความสามารถในการวินิจฉัย

5) คุณลักษณะด้านคุณธรรม ประกอบด้วย อดทน อดกลั้น ความซื่อสัตย์ ความมานะ ความรับผิดชอบ ความยุติธรรม ความไม่เห็นแก่ตัว และความเสียสละ

เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ (2536) กล่าวว่า คุณลักษณะความเป็นผู้นำ ได้แก่

- 1) การมีความรับผิดชอบ
- 2) มีความมุ่งมั่นที่จะทำงานให้สำเร็จ
- 3) มีความแข็งแรง
- 4) มีความเพียรพยายาม
- 5) รู้จักเสี่ยง
- 6) มีความคิดริเริ่ม
- 7) มีความเชื่อมั่นในตนเอง
- 8) มีความสามารถที่จะจัดการกับความเครียด
- 9) มีความสามารถที่จะมีอิทธิพล (Influence) ต่อคนอื่น
- 10) มีความสามารถที่จะประสานพลังทั้งหลายเพื่อการทำงานให้สำเร็จ

วอลล์ และฮอกกินส์ (Wall and Hawkins อ้างถึงใน วุฒิชัย คำเสมอ, 2563) ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้นำไว้ดังนี้

- 1) เป็นนักบริหารที่ดี (Good Executive)

- 2) เป็นผู้วางนโยบาย (Policy maker)
- 3) เป็นผู้วางแผน (Planner)
- 4) เป็นผู้เชี่ยวชาญ (Expert)
- 5) เป็นผู้แทนของกลุ่มในการติดต่อภายนอก (External Group Representative)
- 6) เป็นผู้รักษาสัมพันธภาพระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้บังคับบัญชา (Control of Internal Relationship)
- 7) เป็นผู้ให้คุณและโทษ (Purveyor rewards and punishments)
- 8) เป็นอนุญาโตตุลาการ (Group symbol)
- 9) เป็นแบบอย่างที่ดี (Exemplar)
- 10) เป็นนักอุดมคติ (Ideologist)
- 11) เป็นผู้ยอมรับในการปฏิบัติงานขององค์กร (Scapegoat)

Tead (1935) ได้รวบรวมคุณสมบัติสำคัญที่เขาคิดว่าผู้นำควรจะต้องมีดังนี้

1) พลังกายและพลังประสาท ผู้นำที่ประสบความสำเร็จ จำเป็นจะต้องมีพลังกายและพลังประสาทเข้มแข็ง คนที่จะเติบโตเองขึ้นมาเหนือคนอื่น ๆ จำเป็นต้องมีพลังขับเคลื่อน ความอดทน และสมบูรณ์อย่างยิ่งทั้งทางกายและใจมากกว่าคนธรรมดาสามัญ นอกจากนั้น ผู้นำจะต้องทำงานที่ต้องใช้พลังกายและใจมากกว่าคนธรรมดาทั่วไป งานของผู้นำไม่ใช่ของสนุกน่าเพลิดเพลิน แต่เป็นงานที่เกี่ยวกับคนทั้งชาติ เกี่ยวกับเรื่องคอขาดบาดตาย จึงจะเห็นได้ว่าคนเป็นผู้นำแล้วมักจะแก่เร็วกว่าปกติผู้นำจะต้องใช้เวลาทำงานมากกว่าคนธรรมดา ต้องใช้สมองคิดมากกว่าคนธรรมดาและจะต้องใช้สมาธิในการทำงานอย่างยิ่ง เมื่องานที่มีมันหนักอย่างนี้จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้นำจะต้องมีความเข้มแข็งในด้านพลังงาน และในด้านระบบประสาท จึงจะทำให้เขาสามารถมีความกระตือรือร้นที่จะทำงานที่ประดังทับถมเข้ามาอย่างไม่หยุดยั้ง

2) รู้จุดมุ่งหมายและแนวทางที่จะนำประเทศ ผู้นำควรจะต้องรู้ว่าเขาต้องการจะให้ มีนโยบายอย่างไร ควรจะอย่างไรให้เสร็จก่อนเสร็จหลัง เขาจะต้องยึดมั่นเป็นเวลานานพอสมควร ต่อสิ่งที่เขาคิดว่าเป็นเป้าหมายที่ดีของประเทศ รวมทั้งวิธีการที่เขาคิดว่าจะพัฒนาประเทศไปให้ บรรลุเป้าหมายที่เขาเห็นถึงเป้าหมาย และวิธีการของเขานี้จะเป็นผลขึ้นมาได้อย่างจริงจัง ถ้าเป้าหมายและวิธีการนั้นมีแน่นอน คนอื่นสามารถจะเข้าใจและอธิบายให้คนอื่นเข้าใจได้ คนอื่น นอกจากจะเข้าใจแล้วจะต้องเป็นสิ่งที่คนส่วนใหญ่เห็นว่าดี และผู้นำจะต้องยึดมั่นอย่างแข็งขัน อย่างจริงจัง และพยายามกระทำเป้าหมายและวิธีการไปสู่เป้าหมายนั้นได้เป็นจริงเป็นจังขึ้นมา

3) ความกระตือรือร้น นอกจากผู้นำจะต้องมีเป้าหมายและแนวทางที่แน่นอนแล้ว เขายังจะต้องมีความแข็งแกร่งที่จะให้แผนการของเขานั้นได้บรรลุผลขึ้นมาจะต้องเต็มไปด้วยความหวังและกำลังใจที่จะบากบั่นเอาชนะอุปสรรค นอกจากนั้น ผู้นำจะต้องรู้สึกสนุกในการดำเนินการไปตามแผนของเขา สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้อาจจะรวมกันเรียกว่า ความกระตือรือร้น

4) ความเป็นมิตรและความรัก ผู้นำที่ดีจะทำให้ผู้ตามโดยเฉพาะอย่างยิ่งคนใกล้ชิดมีความรู้สึก ว่า นอกจากเขาจะเป็นผู้นำแล้ว เขายังเป็นเพื่อนที่มีความผูกพันกับผู้ตาม ให้ความรักสนิทสนม ฮิตเลอร์ อาจจะเป็นผู้ที่ดูโหดเหี้ยมในสายตาของคนชาติอื่น ๆ แต่สำหรับคนเยอรมันจำนวนมากฮิตเลอร์ได้รับการนับถือและรักใคร่อย่างจริงใจ เมื่อมีโอกาสเขาจะทักทายปราศรัยกับคนทั่วไป รับช่อดอกไม้จากเด็ก ๆ จับแก้มเด็ก ๆ เวลากล่าวคำปราศรัยก็พยายามถ่ายทอดความรักของเขาที่มีต่อคนเยอรมันทั้งปวง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนใกล้ชิดกับฮิตเลอร์แล้ว ฮิตเลอร์จะให้ความสนิทสนมรักใคร่แม้แต่คนปรุงอาหาร เวลาป่วยเจ็บก็ส่งดอกไม้ไปให้บางครั้งก็ไปด้วยตนเอง

5) ความน่าเชื่อถือ ผู้ที่เป็นผู้ตามจะต้องมีความรู้สึกไว้วางใจผู้นำของตน พวกเขาต้องการความเชื่อมั่นว่าผลประโยชน์ของพวกเขาจะปลอดภัยภายใต้การดำเนินการของผู้นำนั้นคือ พวกเขาจะต้องเชื่อว่าผู้นำคงไม่ทรยศ หรือหลอกลวงพวกเขา และจะต้องเชื่อว่าผู้นำคงจะไม่เบี่ยงหน่ายทอดทิ้งหน้าที่ไปเสียก่อนที่งานจะสำเร็จ นอกจากนั้น บรรดาผู้ตามจะต้องรู้สึกว่าผู้นำของเขาไม่มีความประพฤดิเสื่อมเสียอันไม่เหมาะสมกับตำแหน่งหน้าที่กล่าวโดยย่อก็คือผู้ตามจะต้องรู้สึกว่าผู้นำนั้น “ไว้วางใจได้” และเป็นคน “สัญญาอะไรแล้วต้องทำให้สำเร็จ”

6) ความกล้าตัดสินใจ ความสำเร็จของผู้นำนั้นน่าจะได้จากผลงานของเขา เพราะเหตุนี้เองการกล้าตัดสินใจและการใช้วิจารณญาณในการตัดสินใจที่ถูกต้องจึงมีความสำคัญมาก แต่ที่แน่นอนก็คือผู้นำจะต้องเป็นคนกล้าตัดสินใจ มิฉะนั้นปัญหาต่าง ๆ ก็จะไม่วันได้รับการแก้ไข แผนการต่าง ๆ ไม่ได้มีการออกนำมาใช้เพราะฉะนั้น การตัดสินใจที่ดีนั้นจะมีขั้นตอนสำคัญ ๆ คือ ขั้นแรกก็คือการรับว่าปัญหาอะไรที่กำลังเผชิญอยู่ ขั้นที่สอง คือ การรวบรวมข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับปัญหานั้น ๆ ขั้นที่สาม คือ นำข้อเท็จจริงที่รวบรวมมาได้นั้นแยกไว้เป็นพวกๆ ขั้นที่สี่ คือ การเริ่มตั้งสมมติฐานว่าปัญหานั้นน่าจะแก้ด้วยวิธีใด ขั้นที่ห้า คือ ลองคิดว่าถ้าลองเอาสมมติฐานที่ตั้งไว้ในข้อที่สี่ไปทดลองปฏิบัติดูแล้วมันน่าจะแก้ปัญหานั้นได้หรือไม่และขั้นสุดท้ายก็คือการนำเอาการตัดสินใจซึ่งตั้งไว้เพียงในขั้นที่ห้าออกมาเป็นการตัดสินใจ ถ้ารู้ว่าการทดลองการใช้การตัดสินใจนั้นดูได้ผลดี นำบางคนทำอะไรไปแล้วผิดพลาดก็พยายามแก้ตัวเพื่อรักษาหน้าเอาไว้แต่ทางที่ดีแล้วการยอมรับความผิดพลาดอย่างกล้าหาญจะเป็นการดีกว่าผู้นำบางคนเห็นว่าการตัดสินใจอะไรลงไปแล้วต้องยึดมั่นกับการตัดสินใจนั้น ซึ่งความเป็นจริงไม่จำเป็น ถ้าดำเนินการไปตามการตัดสินใจเก่าแล้วไม่เกิดผลดีก็อาจจะเปลี่ยนวิธีใหม่ได้

7) สติปัญญาความรอบรู้ ผู้นำควรเป็นผู้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด รอบรู้ในเรื่องราวต่าง ๆ กว่าคนสามัญทั่วไปผู้นำบางคนอาจจะมีการศึกษาน้อยแต่ก็อาจจะสร้างความรอบรู้จากการอ่าน ยกตัวอย่าง เช่น เหม่าเจ็ตซุง หรือฮิตเลอร์ เขาว่าปัญญา ความรอบรู้เป็นสิ่งสำคัญ ผู้นำที่มีเขาว่าปัญญาความรอบรู้จำได้เปรียบในหลาย ๆ ด้าน เขาจะเป็นคนที่คล่องและเก่งรอบตัว สามารถตัดสินใจปัญหาได้อย่างแยบคาย ผู้เป็นผู้นำจะต้องเป็นผู้ที่มองเห็นปัญหาได้ดี และจะต้องแสดงความสามารถของเขาด้วยความมั่นใจในตนเอง ไม่แสดงความลังเลใจให้ผู้อื่นถูกมองเห็น เพราะจะทำให้ขาดความเชื่อถือและไว้วางใจ

8) ครูที่ดี ผู้นำก็จะต้องสามารถถ่ายทอดความคิด ชักจูงให้บริวารคล้อยตามเขาให้ได้ เพราะมีฉะนั้นแล้ว การทำงานก็ไม่อาจจะสำเร็จลุล่วงไปได้ เพราะลูกน้องไม่เข้าใจ

9) ศรัทธาและความเชื่อมั่น การที่จะสร้างศรัทธาดังกล่าวให้แก่ผู้ตามได้นั้น ผู้นำที่ดีเองก็ควรที่จะมีความศรัทธาเชื่อมั่นด้วย เขาจะต้องมีความเชื่อมั่นในความสามารถและความพยายามของมนุษย์เขาจะต้องเชื่อว่าโลกนี้เป็นที่ที่มีทั้งดีและเลว มนุษย์จะไปถึงที่ที่ดีได้ให้ใช้ความพยายามในด้านตัวของผู้นำเองนั้น เขาจะมีความศรัทธาและความเชื่อมั่นต่อสิ่งที่เขาจะทำมากขึ้น ถ้าเขาเชื่อว่าตัวของเขาเองนั้นเป็นผู้ที่โชคชะตาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อะไรก็แล้วแต่จะเชื่อให้มาเกิด เพื่อที่จะทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งจะทำให้เขาเกิดพลังงานในการทำงานอย่างมหาศาลมากกว่าคนธรรมดาสามัญ และในท้ายที่สุดผู้นำที่ดีจะต้องไม่ท้อถอย เมื่อดูเหมือนว่าเขากำลังจะสูญสิ้นทุกอย่างเขาจะต้องยืนหยัดต่อสู้อย่างทรหด เมื่อดูเหมือนว่าผู้ที่เคยเป็นบริวารจะทอดทิ้งหรือทรยศต่อเขาไปแทบหมดแล้ว เขาก็จะต้องยืนหยัดในความศรัทธาต่อแผนการของเขาอย่างกล้าหาญ ปล่อยยให้เวลาค่อย ๆ พิสูจน์ความถูกต้องของเขา ซึ่งหมายความว่า จะต้องมีความอดทน รู้จักที่จะรอเวลาหรือโอกาสที่เหมาะสม

10) ทักษะในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นพิเศษ ผู้นำแต่ละคนไม่สามารถจะมีทักษะหรือความรู้ความเข้าใจในทุก ๆ ด้านได้ คน ๆ เดียวไม่สามารถเรียนทั้งแพทยศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ ประวัติศาสตร์ การทหาร ได้เพราะจำกัดด้วยเวลาของการดำรงชีวิตของมนุษย์ อย่างไรก็ตาม ใด ๆ ก็ดี จะช่วยได้มากถ้าผู้นำมีความรู้ความชำนาญหรือที่เรียกว่าทักษะ (Skill) ด้านใดด้านหนึ่งเป็นพิเศษ เพราะจะทำให้เขาตัดสินใจในเรื่องที่เขารู้ได้ดีเป็นพิเศษ เช่น เซอร์วินสตัน เชอร์ชิล เรียนมาทางทหาร โดยตรง มีประสบการณ์ในสมรภูมิจริง ๆ หลายครั้ง ช่วยให้เขาเป็นผู้นำที่ดีเมื่อประเทศอังกฤษเข้าสู่สงคราม

สถาพร ปิ่นเจริญ (2554) ลักษณะดีลักษณะเด่นของผู้นำอันจะได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางจากผู้ตามและบุคคลทั่วไป มีหลายประการ ซึ่งทุกข้อล้วนแต่มีความสำคัญด้วยกันทั้งสิ้น พอสรุปได้ดังนี้

1) ความรู้ ความรู้เกี่ยวกับงานในหน้าที่และความรู้ในด้านอื่น ๆ ยิ่งรอบรู้มากเท่าไรความมั่นคงก็จะยิ่งมากขึ้น เพราะเมื่อผู้นำที่มีความเชี่ยวชาญชำนาญในหลายด้านก็เปรียบเสมือนนักรบที่มีศาสตราวุธให้เลือกใช้หลากหลาย

2) การรู้จักตนเอง รู้ว่าตนเองต้องการอะไร รู้จักความสามารถของตนเอง การยอมรับความจริงและเรียนรู้ที่จะพัฒนาตนเอง เพื่อการดำรงชีวิตได้อย่างบรรลุเป้าหมายที่คาดหวังไว้

3) ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การคิดและปฏิบัติสิ่งใดก็ตามสามารถทำให้เกิดความเจริญงอกงามน่าสนใจแปลกใหม่และยังคงอยู่ซึ่งความถูกต้องดีงาม

4) มนุษยสัมพันธ์ การเอาใจใส่ผู้ร่วมงานทุกระดับ ความเป็นมิตร ความเป็นกันเอง การยอมรับความคิดเห็น การประสานความคิดและผลประโยชน์เข้าด้วยกัน หรืออาจกล่าวได้ว่า มนุษยสัมพันธ์เป็นทักษะในการปฏิบัติงานร่วมกับผู้อื่น ความสามัคคีและมนุษยสัมพันธ์ยังช่วยลดความคับข้องใจหรือความไม่พึงพอใจได้อีกด้วย

5) คุณธรรมและจริยธรรม ความดีและการลงมือทำความดีเป็นสิ่งสำคัญของผู้นำ トラดที่ความยุติธรรมและความซื่อสัตย์สุจริตเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในสังคม ทรานั้นหลักเหตุผลและความถูกต้องก็ยังคงมีความจำเป็นตลอดไป และความคิดที่ไม่อคติ ไม่มีความลำเอียงและไม่เล่นพรรคเล่นพวก จะทำให้คนเราอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

6) ความคิดวิเคราะห์ ทักษะในการเชื่อมโยงปัจจัยต่าง ๆ เข้าด้วยกัน มองในเชิงสาเหตุและผลโดยอาศัยข้อมูลเชิงประมาณและเชิงคุณภาพ และประสบการณ์เชิงพฤติกรรมตลอดจนการสังเกตการณ์ เพื่อใช้ประโยชน์ด้านการตัดสินใจและแก้ปัญหาได้อย่างถูกต้อง รวดเร็ว รอบคอบและน่าเชื่อถือ

7) ความอ่อนน้อมถ่อมตน เป็นการไม่ลุ่มหลงในตนเองและไม่ถือตัว ในทางกลับกันผู้นำที่อ่อนน้อมถ่อมตนมักจะได้รับโอกาสให้ได้รับการปรับปรุงตนเองจากการที่บุคคลรอบตัวกระทำตนเป็นกระจกส่องให้ผู้นำเห็นข้อบกพร่องของตนเอง ด้วยการชี้แนะให้เกิดการพัฒนาและแก้ไข เพื่อให้ทุกอย่างดียิ่งขึ้นไปอีก

8) ความกล้าหาญและเด็ดขาด การไม่เกรงกลัวต่อความยากลำบาก ไม่ลังเล โดยการแสดงออกอย่างชัดเจนด้วยกาย วาจา ใจ โดยทำหน้าที่เป็นหัวเรือใหญ่ที่จะมีความรับผิดชอบเป็นหลักให้ผู้ตามได้เป็นอย่างดี

9) การกระจายอำนาจและการเลือกใช้คนให้เหมาะสมกับงาน เป็นการมอบหมายงานจากเบื้องบนสู่เบื้องล่าง คงไม่มีใครที่ทำงานคนเดียวได้สำเร็จโดยปราศจากความร่วมแรงร่วมใจจากผู้อื่นอย่างไรก็ตาม แม้ว่าผู้นำจะฝ่าวิกฤตทางจิตใจที่ไม่หวงแหนอำนาจโดยการรวมอำนาจไว้กับตัวเองแล้ว แต่การมอบหมายงานหรือการกระจายอำนาจนี้ ยังต้องมีศิลปะที่จะเลือกใช้คนให้เหมาะสมกับงานทั้งในด้านความรู้ ความสามารถ อุปนิสัย และแรงจูงใจอีกด้วย

10) วุฒิภาวะที่ดี การมีเหตุผลเหนืออารมณ์ หรืออาจกล่าวได้ว่าการมีอารมณ์ที่มั่นคงไม่ฉุนเฉียวง่าย ละได้ซึ่งความโลภ โกรธ หลง อาจกล่าวได้ว่าผู้นำต้องมีภาวะความเป็นผู้ใหญ่สูงนั่นเอง

11) ความกระตือรือร้นและอดทน การมีความตื่นตัว กระฉับกระเฉง และฉับไวต่อสถานการณ์ปัจจุบัน และสามารถเผชิญความอดทนที่จะแก้ไขปัญหากับสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ ทั้งนี้เพราะปัญหาบางอย่างอาจไม่สามารถแก้ไขให้ลุล่วงได้ภายในระยะเวลาที่รวดเร็วเสมอไป ดังนั้นความกระตือรือร้นและความอดทนในที่นี้จึงมีลักษณะที่ตรงกันข้ามกับคำว่า “กระต่ายตื่นตูม” อย่างชัดเจน

12) การพัฒนาและปรับปรุงงาน ผู้นำจะต้องมีทัศนคติที่ดีต่อการพัฒนาและการปรับปรุงสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันให้ดีขึ้น ทั้งในแง่คุณภาพและปริมาณของผลผลิตของงาน

ศิริพงษ์ ศรีชัยธรรมรัตน์ (2542) ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้นำว่าควรมีคุณลักษณะใน 9 ด้าน คือ

1) ความรู้ (Knowledge) การเป็นผู้นำนั้น ความรู้เป็นสิ่งจำเป็นที่สุด ความรู้ในที่นี้มิได้หมายถึง เฉพาะความรู้เกี่ยวกับงานในหน้าที่เท่านั้น หากแต่รวมถึงการเฝ้าหาความรู้เพิ่มเติมในด้านอื่น ๆ ด้วยการจะเป็นผู้นำที่ดี หัวหน้างานจึงต้องเป็นผู้รอบรู้ ยิ่งรอบรู้มากเพียงใด ฐานะแห่งความเป็นผู้นำก็จะยิ่งมั่นคงมากขึ้นเพียงนั้น

2) ความริเริ่ม (Initiative) ความริเริ่ม คือ ความสามารถที่จะปฏิบัติสิ่งหนึ่งสิ่งใดในขอบเขตอำนาจหน้าที่ได้ด้วยตนเอง โดยไม่ต้องคอยคำสั่ง หรือความสามารถแสดงความคิดเห็นที่จะแก้ไขสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้ดีขึ้น หรือเจริญขึ้นได้ด้วยตนเองความริเริ่มจะเจริญงอกงามได้ หัวหน้างานจะต้องมีความกระตือรือร้น คือมีใจจงงานดี มีความเอาใจใส่ต่อหน้าที่ มีพลังใจที่ต้องการความสำเร็จอยู่เบื้องหน้า

3) มีความกล้าหาญและความเด็ดขาด (Courage and Firmness) ผู้นำที่ดีจะต้องไม่กลัวต่ออันตราย ความยากลำบาก หรือความเจ็บปวดใด ๆ ทั้งทางกาย วาจา และใจผู้นำที่มีความกล้าหาญ จะช่วยให้สามารถผจญต่องานต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ นอกจากความกล้าหาญแล้ว

ความเด็ดขาดก็เป็นลักษณะอันหนึ่งที่จะต้องทำให้เกิดมีขึ้นในตัวของผู้นำเองต้องอยู่ในลักษณะของการ “กล้าได้กล้าเสีย” ด้วย

4) การมีมนุษยสัมพันธ์ (Human Relations) ผู้นำที่ดีจะต้องรู้จักประสานความคิด ประสานประโยชน์สามารถทำงานร่วมกับคนทุกเพศ ทุกวัย ทุกระดับการศึกษาได้ ผู้นำที่มีมนุษยสัมพันธ์ดีจะช่วยให้ปัญหาใหญ่เป็นปัญหาเล็กได้

5) มีความยุติธรรมและซื่อสัตย์สุจริต (Fairness and Honesty) ผู้นำที่ดีจะต้องอาศัยหลักของความถูกต้อง หลักแห่งเหตุผลและความซื่อสัตย์สุจริตต่อตนเองและผู้อื่น เป็นเครื่องมือในการวินิจฉัยสั่งการ หรือปฏิบัติงานด้วยจิตที่ปราศจากอคติ ปราศจากความลำเอียง ไม่เล่นพรรคเล่นพวก

6) มีความอดทน (Patience) ความอดทน จะเป็นพลังอันหนึ่งที่จะผลักดันงานให้ไปสู่จุดหมายปลายทางได้ อย่างแท้จริง

7) มีความตื่นตัวแต่ไม่ตื่นตูม (Alertness) ความตื่นตัว หมายถึง ความระมัดระวัง ความสุขุมรอบคอบ ความไม่ประมาท ไม่หือคยาด ขาดความกระฉับกระเฉง มีความลับไวในการปฏิบัติงานทันต่อเหตุการณ์ความตื่นตัวเป็นลักษณะที่แสดงออกทางกาย แต่การไม่ตื่นตูม เป็นพลังทางจิตที่จะหยุดคิดไตร่ตรองต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น รู้จักใช้ดุลยพินิจที่จะพิจารณาสิ่งต่าง ๆ หรือเหตุต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องพุดง่าย ๆ ผู้นำที่ดีจะต้องรู้จักควบคุมตัวเองนั่นเอง (Self-control)

8) มีความภักดี (Loyalty) การเป็นผู้นำหรือหัวหน้าที่ดีนั้น จำเป็นต้องมีความจงรักภักดีต่อหมู่คณะ ต่อส่วนรวมและต่อองค์กร ความภักดีนี้ จะช่วยให้หัวหน้าได้รับความไว้วางใจ และปกป้องภัยอันตรายในทุกทิศได้เป็นอย่างดี

9) มีความสงบเสงี่ยมไม่ถือตัว (Modesty) ผู้นำที่ดีจะต้อง ๆ ไม่หยิ่งยโส ไม่จองหอง ไม่วางอำนาจ และไม่ภูมิใจในสิ่งที่ไร้เหตุผลความสงบเสงี่ยมนี้ ถ้ามีอยู่ในหัวหน้างานคนใดแล้ว ก็จะทำให้ลูกน้องมีความนับถือ และให้ความร่วมมือเสมอ

2.1.5 บทบาทของผู้นำ

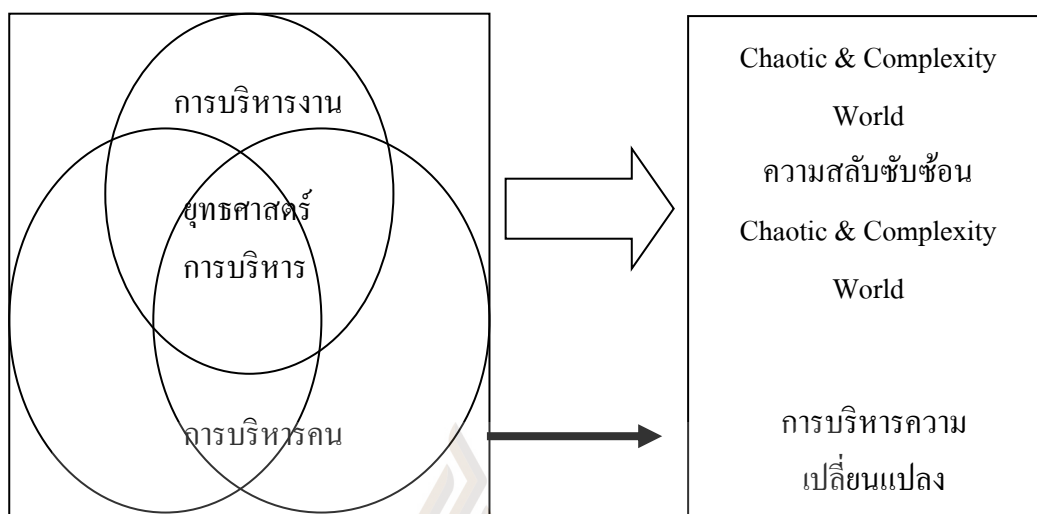
นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์ (2551) กล่าวถึงบทบาทของผู้นำไว้ 3 ประการ ดังนี้

1) ผู้รักษาหรือประสานให้สมาชิกกลุ่มอยู่ร่วมกัน (Maintenance of Membership) หมายถึง จะต้องอยู่ใกล้ชิดกับกลุ่ม มีความสัมพันธ์คนในกลุ่ม และเป็นที่ยอมรับของคนในกลุ่มทำให้มีความสามัคคีกลมเกลียวกัน

2) ผู้ปฏิบัติภารกิจของกลุ่มให้บรรลุวัตถุประสงค์ (Objective Attainment) หมายถึง เขาจะต้องรับผิดชอบในกระบวนการวิธีการทำงานด้วยความมั่นคงและเข้าใจได้ และเขาจะต้องทำงานให้บรรลุเป้าหมาย

3) ผู้อำนวยให้เกิดการติดต่อสัมพันธ์ในกลุ่ม (Group Interaction Facilitation) หมายถึง เขาจะต้องปฏิบัติงานในทางที่อำนวยความสะดวกให้เกิดการติดต่อสัมพันธ์และปฏิบัติกันด้วยดีของสมาชิกในกลุ่ม การติดต่อสื่อสารที่ดีเป็นสิ่งสำคัญ และเป็นการช่วยให้หน้าที่นี้บรรลุเป้าหมาย

ทั้งนี้ สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์ (2549) ได้นำเสนอถึงบทบาทของผู้นำ (Leader Roles) ต่อยุทธศาสตร์การบริหารในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากบริบทของโลกในยุคโลกาภิวัตน์ นับวันจะทวีความสลับซับซ้อนและมีความคลุมเครือวุ่นวาย (Chaotic and Complexity) ตลอดจนจะมีการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เกิดขึ้นอย่างมากมายและรวดเร็วเกินที่จะไม่มีใครหรือมีกลไกใดจะสามารถจะคาดการณ์หรือทำนายล่วงหน้าอย่างถูกต้องแม่นยำได้ ในสถานการณ์ดังกล่าว ผู้นำองค์กรจำเป็นต้องไวต่อการรับรู้การเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้น จะต้องเตรียมความพร้อมและสร้างยุทธศาสตร์การบริหาร ที่มาจากการหลอมรวมทั้ง 3 มิติสำคัญที่เกี่ยวข้องกับความก้าวหน้าหรือความเสื่อมถอยขององค์กรเข้าเป็นเนื้อเดียวกัน ในลักษณะองค์รวมให้มากที่สุดปัจจัยหรือมิติดังกล่าวได้แก่ 1) มิติด้านการบริหารความเปลี่ยนแปลง (Change Management) 2) มิติด้านการบริหารงาน (Task Management) และ 3) มิติด้านการบริหารคน (People Management) การจัดมิติทั้งสามให้คล้องจองกันซึ่งเรียกว่า Aligning นั้น ในแต่ละบริบทผู้นำจะต้องจัดทำและเลือกใช้ยุทธศาสตร์การบริหารเป็นรายกรณีไป

รูปที่ 2.1 ภาพแสดงการสร้างยุทธศาสตร์การบริหารของผู้นำยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง
ที่มา: นพพงษ์ บุญจิตราคุลย์, 2551

ผู้นำจะต้องรู้จัก การเลือกใช้สไตล์ (Style) หรือ แบบภาวะผู้นำ (Leadership Styles) ได้อย่างเหมาะสม ซึ่งอาจเป็นแบบเดียวหรือหลายแบบพร้อมกันก็ได้ ในที่นี้ผู้เขียนขอเสนอตัวเลือกที่แสดงพฤติกรรมของความเป็นผู้นำที่น่าสนใจ ได้แก่

- 1) นักก่อการเปลี่ยนแปลง (Change Agent หรือ Change Leader)
- 2) นักวิสัยทัศน์ (Visionary Leader) หรือ นักชี้ทิศทาง (Pathfinding Leader)
- 3) นักสร้างแรงบันดาลใจ (Inspirational Leader)
- 4) นักเสริมสร้างศักยภาพและพัฒนาผู้อื่น (Enabling Leader)
- 5) นักสอนงานและเป็นพี่เลี้ยง (Coach and Mentor Leader)
- 6) นักแสดงต้นแบบพฤติกรรม (Role Modeling Leader)
- 7) นักเสริมแรงและจูงใจ (Energizing Leader)
- 8) นักสร้างผู้นำ (Distributed Leader)
- 9) นักสร้างองค์การแห่งการเรียนรู้ (Learning Organizational Leader)
- 10) นักเรียนรู้ตลอดชีวิต (Life-long Learner Leader)
- 11) นักมอบอำนาจการตัดสินใจ (Empowering Leader)
- 12) นักสร้างเครือข่าย (Networking Leader)
- 13) นักจัดวางทรัพยากร (Aligning Leader)
- 14) นักคุณภาพ (Quality-oriented Leader)

- 15) นักคุณธรรม/จริยธรรม (Moral/Ethical Leader)
- 16) นักสร้างวัฒนธรรมองค์กร (Organizational Culture Leader)
- 17) นักติดตาม/ตรวจสอบ (Ensuring Leader)
- 18) นักสร้างความฉลาดทางอารมณ์ (EQ Leader)
- 19) นักสร้างความร่วมมือ (Participative Leader)
- 20) นักเอื้ออำนวยความสะดวก (Facilitative Leader)
- 22) นักบริหารวิชาการ (Instructional Leader)
- 23) นักให้การดูแล (Steward Leader)/ นักรับใช้บริการ (Servant Leader)

2.1.6 ปัจจัยที่ก่อให้เกิดภาวะผู้นำ

ภาวะผู้นำนั้นมีปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบหลัก 3 ปัจจัยอันได้แก่ เฮอร์เชย์ และเบลนชาร์ด (Hersey & Blanc, 1993, p. 94 อ้างถึงใน กิ่งแก้ว ศรีสาติกุรัตน, 2563)

- 1) ผู้นำ (Leader) หมายถึงตัวบุคคลที่นำกลุ่ม มีบุคลิกอุปนิสัย ลักษณะอย่างไร
- 2) ผู้ตาม (Followers) หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่รับอิทธิพลจากผู้นำ
- 3) สถานการณ์ (Situation) หมายถึง เหตุการณ์และสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

ปัจจัยทั้ง 3 ประการข้างต้นนี้จะมีผลต่อรูปแบบของภาวะผู้นำที่แสดงออกมาเป็นที่ทราบกันแล้วว่าภาวะผู้นำจะเกิดขึ้น เมื่อบุคคลสร้างอิทธิพลอันมีผลการกระทำหรือพฤติกรรม ความคิดจิตใจความรู้สึกทำให้บุคคลเกิดพฤติกรรมไปในทางที่ผู้นำประสงค์ การสร้างอิทธิพลนั้นอาจออกมาได้ในหลายรูปแบบ อาทิ การข่มขู่ บังคับ การจูงใจ การโน้มน้าวจิตใจ เป็นต้น

แต่จากการศึกษาพบว่าการให้อิทธิพลในทางลบ เช่นการบังคับนั้นไม่ก่อให้เกิดผลดีในระยะยาวเพราะการบังคับข่มขู่ นั้นเป็นการสร้างความกลัวและความกดดันในการทำงาน อันจะก่อให้เกิดความไม่พึงพอใจในการทำงานได้นอกจากนี้ ผู้นำต้องสามารถชักจูงใจให้ผู้ใต้บังคับบัญชา กล้าแสดงออก กล้าเสี่ยงอย่างมีเหตุผล ไม่กลัวในผลที่จะเกิดขึ้นเพราะหากกลัวหรือคิดแต่เพียงว่าจะเกิดผลเสีย จึงไม่กล้าทำอะไรใด ๆ ผลงานก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้โดยผู้นำต้องพยายามเสริมสร้างบรรยากาศแห่งการสร้างสรรค์การมีความคิดริเริ่มสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ เพราะปัญหาหนึ่ง ๆ นั้นมิใช่มีทางแก้ไขเพียงทางเดียว หากแต่มีหลายวิธีที่จะแก้ไขซึ่งต้องอาศัยการร่วมกันคิด ร่วมกันทำค้นหาวิธีที่ดีที่สุด

ในส่วนของผู้ตาม (Followers) ผู้นำต้องแสวงหาความเชื่อถือไว้ใจซึ่งกันและกันระหว่างผู้นำกับผู้ตาม ผู้นำต้องไว้วางใจผู้ตาม โดยการให้อำนาจบางส่วนในการดำเนินงานในการตัดสินใจและที่สำคัญคือตัวผู้นำต้องมีความตั้งใจจริงที่จะทำงาน และรู้ให้มากกว่าสมาชิกในกลุ่มหรือผู้ตาม สามารถให้แนวทางและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ให้ผู้ตามหรือสมาชิกในกลุ่มได้ด้วยความสามารถดังกล่าวจะช่วยสร้างความมั่นใจให้แก่ผู้ตามในการที่จะปฏิบัติตาม ยกตัวอย่างเช่น ผู้จัดการท่านหนึ่งเมื่อได้รับตำแหน่งใหม่ ๆ ผู้ใต้บังคับบัญชาที่มีความสงสัยในความสามารถว่าสามารถเข้าใจและให้คำปรึกษาแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาได้หรือไม่เพราะผู้จัดการใหม่ท่านนี้มาจากธุรกิจที่แตกต่างกันและไม่มีความรู้พื้นฐานในงานด้านนี้เลย แต่หลังจากที่ท่านผู้จัดการได้ใช้เวลาศึกษาเรียนรู้งานและสามารถให้คำปรึกษาคำแนะนำที่ดีแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาได้ ผู้จัดการท่านนี้ก็เป็นที่ยอมรับและได้รับความเชื่อถือความเชื่อมั่นจากผู้ใต้บังคับบัญชาและทำงานร่วมกัน ได้ประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี

คุณลักษณะผู้นำที่ดี ริคเคทท์ (Ricketts, 1997, p. 51 อ้างถึงใน กิ่งแก้ว ศรีสาติกุลรัตน์, 2563) กล่าวว่า ผู้นำที่มีคุณภาพและนำไปสู่ความสำเร็จมี 5 ประการ คือ

1) มีทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ (Human Relations Skills) ผู้นำหรือผู้บริหารจะต้องยึดมั่นการบริหารด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต มั่นคง ต้องมีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความมั่นใจในผู้อื่น เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับผู้ร่วมงาน ให้การส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้ร่วมงานในการบริหารงานและทำงานร่วมกันได้อย่างมีความสุข

2) มีทักษะด้านเทคนิคและมนุษยสัมพันธ์ (Technical Human Relations Skills) ผู้นำหรือผู้บริหารต้องมีทักษะด้านเทคนิคและมีมนุษยสัมพันธ์กับผู้ร่วมงานทั้งภายในและภายนอกองค์กรรวมทั้งบุคคลทั่วไป เป็นผู้ที่มีบุคลิกลักษณะที่ดี มีความเชื่อมั่น ศรัทธาของตัวเองให้เป็นที่ประจักษ์

3) มีทักษะด้านเทคนิค (Technical Skills) ผู้นำหรือผู้บริหารต้องมีการแสดงออกให้เห็นถึงความสามารถในการบริหารงานในองค์กรได้อย่างดีมีประสิทธิภาพ มีการบริหารงานตามเป้าหมายและแผนงานที่ได้กำหนดและประสบผลสำเร็จให้การยอมรับในการปฏิบัติงานที่ผิดพลาดของผู้ร่วมงานและมีการเสนอแนะวิธีการแก้ไขที่จะก่อให้เกิดความสำเร็จในการปฏิบัติงาน

4) มีทักษะด้านความคิด เทคนิค (Conceptual Technical Skills) ผู้นำหรือผู้บริหารจะต้องบริหาร โดยใช้สติปัญญาที่เป็นเลิศ ใช้ความคิดไตร่ตรองพิจารณาในการบริหารงานอย่างรอบคอบ ตัดสินใจมอบหมายงานได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม มีความมุ่งมั่นและมีความรับผิดชอบในการบริหารงาน เพื่อให้เกิดผลสำเร็จ

5) มีทักษะด้านความคิด (Conceptual Skills) ผู้นำหรือผู้บริหารจะต้องเป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล มีความรอบคอบและหาแนวทางวิธีแก้ไขไว้ล่วงหน้า มีความคิดสร้างสรรค์ ทันต่อความก้าวหน้าของเทคโนโลยี มีความคิดกล้าหาญ กล้าตัดสินใจอย่างชาญฉลาดและรอบคอบ มีแนวคิดของความเป็นผู้นำ มีการติดตามผลการดำเนินงานให้เป็นไปอย่างดีมีประสิทธิภาพอยู่เสมอ

ความสำคัญของทฤษฎีคุณลักษณะของผู้นำ มีการกล่าวถึงคุณลักษณะของผู้นำคนอื่น เช่น อดีตประธานาธิบดีเนลสัน แมนเดลา ของแอฟริกาใต้ ว่าเป็นผู้นำโดยบารมีหรือผู้นำโดยเสน่ห์ (Charismatic Leaders) เป็นต้น ได้มีการศึกษาค้นคว้าในตะวันตก ตั้งแต่ ทศวรรษ 1930 เรื่อยมา เกี่ยวกับคุณลักษณะด้านบุคลิกภาพ ด้านสังคมและด้านสติปัญญาเพื่อหาคำตอบว่า คนที่เป็นผู้นำมีอะไร แตกต่าง กับคนที่ไม่เป็นผู้นำ โดยพบว่าคุณลักษณะสำคัญของคนเป็นผู้นำมีอยู่ 6 ประการ ได้แก่

- 1) ความมีพลังและความทะเยอทะยาน (Energy and Ambition)
- 2) ความปรารถนาที่จะนำผู้อื่น (The desire to lead)
- 3) ความซื่อสัตย์มีจริยธรรมยึดมั่นหลักการ (Honesty and Integrity)
- 4) ความเชื่อมั่นตนเอง (Self-Confidence)
- 5) ความเฉลียวฉลาด (Intelligence)
- 6) ความรอบรู้ในงาน (Job-Relevant Knowledge)

ต่อมามีผลวิจัยเพิ่มเติมที่สนับสนุนถึงคุณลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งของผู้นำ ได้แก่ ความสามารถสูงในการควบคุมตนเอง (High Self-Monitoring) โดยคนที่มีคุณลักษณะด้านนี้มีความสามารถในการยืดหยุ่นต่อ การปรับพฤติกรรมตนเอง ให้สอดคล้องกับ สถานการณ์ต่าง ๆ ได้ดี กล่าวโดยรวมผลการศึกษาวิจัยด้านคุณลักษณะของผู้นำกว่าครึ่งศตวรรษสรุปได้ว่า คุณลักษณะมีความสำคัญต่อ ความสำเร็จของผู้นำมากขึ้น แต่ยังไม่พบว่าคุณลักษณะใดๆอย่างหนึ่งที่ประกันต่อ ความสำเร็จ ดังกล่าวได้การศึกษาภาวะผู้นำโดยยึดด้านคุณลักษณะเป็นเกณฑ์นั้นพบว่า มีจุดอ่อนอยู่ อย่างน้อย 4 ประการ ได้แก่

- 1) ยังไม่พบว่ามีคุณลักษณะใดมีความเป็นสากลที่สอดคล้องกับการเป็นผู้นำได้ดีในทุกสถานการณ์
- 2) คุณลักษณะของผู้นำมักใช้ได้ดีกับสถานการณ์ที่ขาดความชัดเจน (Weak Situation) แต่ในสถานการณ์ที่มีความชัดเจน (Strong Situation) เช่น เป็นองค์การแบบทางการที่มีโครงสร้าง กฎระเบียบชัดเจน มีปทัสถานทางพฤติกรรมที่ปฏิบัติแน่นอน ในสถานการณ์ เช่นนี้ คุณลักษณะของผู้นำมีความสำคัญลดลง

3) ยังขาดความชัดเจนในแง่ความเป็นเหตุและผลต่อกัน เช่น ผู้นำมีความเชื่อมั่นตนเองมาก่อน หรือว่าเมื่อประสบความสำเร็จในงานแล้ว ส่งผลให้ผู้นำมีความมั่นใจตนเอง เป็นต้น

4) คุณลักษณะน่าจะเป็นเครื่องบ่งบอกถึงความเป็นผู้นำได้มากกว่าที่จะ ใช้แยกคนเป็นผู้นำออกจากคนที่ไม่ใช่ผู้นำ

อย่างไรก็ตามในยุคศตวรรษที่ 21 เมื่อองค์การทั้งหลายต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วและมีปัญหาที่ท้าทายใหม่ ๆ เกิดขึ้น มากมาย บทบาทของผู้นำจึงทวีความซับซ้อนและเพิ่มความสำคัญยิ่งขึ้น ผู้นำในอนาคตไม่เพียงแต่มีคุณลักษณะที่กล่าวแล้ว แต่ต้องมีทักษะและสมรรถนะใหม่ ๆ เพิ่มขึ้น ได้แก่ ความสามารถในการคิดเชิงซับซ้อน (Cognitive Complexity) ความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Self-learning) ความสามารถด้านพฤติกรรมที่ยืดหยุ่นได้มากขึ้น (Behavioral Flexibility) ความไวต่อการรับรู้ทางวัฒนธรรม (Cultural Sensitivity) ความสามารถวิเคราะห์กระบวนการ (Process Analysis) และความสามารถในการประกอบอาชีพอิสระ (Entrepreneurial Ability) เป็นต้น (สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และสุทัณฑ์ สมิตะสิริ, 2544)

ดังนั้นสามารถสรุปได้ว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง กระบวนการที่ผู้นำใช้อิทธิพลและอำนาจที่มีของตนกระตุ้นชี้แนะให้บุคคลอื่นเกิดความเต็มใจแล้วกระตือรือร้นปฏิบัติงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ขององค์การ หรือของกลุ่ม เมื่อเปรียบเทียบความหมายของคำว่าผู้นำกับภาวะผู้นำพบว่า มีความแตกต่างและคล้ายคลึงกันที่ผู้นำหมายถึงบุคคล ส่วนภาวะผู้นำหมายถึงการใช้กระบวนการของความสามารถของบุคคลที่ใช้อิทธิพลของตนในการชักชวน ชี้แนะหรือชักจูงผู้อื่นให้ร่วมมือร่วมใจกับตนในการ ปฏิบัติงานอย่างใดอย่างหนึ่ง

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำทางการเมือง

2.2.1 ความหมายของผู้นำทางการเมือง

เยอวา เดชะคุปต์ (2522) กล่าวว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่พยายามรวบรวมความต้องการ และประสานความคิดของสมาชิกในกลุ่มเข้าด้วยกัน ผู้นำจะมีส่วนช่วยให้กลุ่มได้กำหนดจุดมุ่งหมาย ในการทำงาน และดำเนินการจนบรรลุจุดมุ่งหมายนั้น โดยวิธีที่เหมาะสม ผู้นำไม่ใช่ผู้ที่มิอำนาจสูงสุด แต่คือผู้ที่สามารถกระตุ้นให้คนทำงานร่วมกันได้

ประทุม แป้นสุวรรณ (2522) กล่าวว่า ผู้นำเป็นตำแหน่งของบุคคลที่มีบุคลิกลักษณะเฉพาะตัวที่เหมาะสม สามารถนำสมาชิกในการปฏิบัติงานให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่วางไว้เป็นอย่างดี

อีกอน กูบาร์ (Guba, 1990 อ้างถึงใน สถิต วงศ์สุวรรณ, 2529) ให้ทัศนะว่า บุคคลที่ใช้อำนาจที่ติดมากับตำแหน่งจะเป็นหัวหน้าหรือผู้บริหาร ถ้าบุคคลใดใช้อำนาจของตนเอง ที่ดำรงตำแหน่งอยู่จะเป็นผู้นำ เพราะฉะนั้นหัวหน้าที่มีความเป็นผู้นำอยู่ด้วยจะปฏิบัติงานให้ลุล่วงไปได้ดีกว่าหัวหน้าที่เป็นผู้บริหารอย่างเดียว และในทำนองเดียวกันก่อนผู้นำที่ไม่มีตำแหน่ง หรือไม่ได้เป็นผู้บริหารก็อาจจะแสดงบทบาทของการเป็นผู้นำกลุ่ม ไม่ราบรื่นนัก

2.2.2 ความสำคัญของผู้นำทางการเมือง

โดยทั่วไปในการทำงานของกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นองค์กรแบบรูปนัยหรืออรูปนัย ผู้นำกลุ่มย่อมมีความสำคัญที่สุดต่องานของกลุ่ม ผู้นำมีอิทธิพลต่อผลผลิตของกลุ่ม มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของกลุ่ม การสร้างค่านิยม ความเชื่อ และทัศนคติต่อกลุ่ม ผู้นำมีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงการปฏิบัติงาน การดำเนินงานของกลุ่ม และความก้าวหน้าของสมาชิกกลุ่ม ถ้ากลุ่มมีผู้นำที่ดีก็จะทำให้หน่วยงานก้าวหน้า ส่วนผู้นำที่ไม่ดี (Negative Leader) อาจจะจูงใจไปในทางที่ไม่ถูกไม่ควร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อผู้นำเป็นผู้บังคับบัญชามีอำนาจออกคำสั่งกำหนดนโยบายของกลุ่ม ในลักษณะของผู้นำพลวัต (Dynamic Leader)

ผู้นำสังคมไทยในปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นผู้นำแบบ Earned Leader ก็คือต้องสร้างบารมีทำให้ปกครองผู้คนได้ยาก ความคงอยู่ของผู้นำขึ้นอยู่กับยอมรับของผู้ตาม จะเป็นผู้นำได้นานเท่าไรก็ขึ้น อยู่ว่าผู้ตามจะยอมรับหรือไม่ แต่ในทางจิตวิทยาเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยพฤติกรรม มนุษย์จะเข้ามาช่วยให้ผู้นำเป็นที่ยอมรับของผู้ตามให้นานที่สุด โดยที่ผู้นำจะต้องรู้ว่าธรรมชาติหรือ พฤติกรรมผู้ตามนั้นเป็นอย่างไร และประพฤติปฏิบัติให้เป็นที่ศรัทธาที่ยอมรับของผู้ตามได้อย่างไร ถ้าผู้ตามยอมรับแล้วการแก้ไขพัฒนาต่าง ๆ ในประเทศก็จะดีขึ้น (พรณทิพย์ ศิริวรรณบุศย์, 2553)

2.2.3 คุณสมบัติของผู้นำทางการเมืองในอุดมคติ

ผู้นำทางการเมืองคือบุคคลที่ต้องมีคุณลักษณะพิเศษ สามารถเข้าถึงใจมวลชน บริหารประเทศได้โดยสามารถแก้ปัญหาทั้งปัญหาเฉพาะหน้าและปัญหาระยะยาวอย่างมีประสิทธิภาพและ

ประสิทธิผล มีความสามารถพิเศษในการใช้คนให้ถูกกับงาน ใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล มีวิสัยทัศน์ และมีวุฒิภาวะในการทำงาน คุณสมบัติของผู้ผู้นำในอุดมคตินั้น คงจะมีหลายประการด้วยกัน แต่ที่เด่น ๆ มีอยู่ 4 ประการ ดังต่อไปนี้ คือ

1) ผู้นำจะต้องมีความรู้ กล่าวคือ มีความรู้ความเข้าใจในประเด็นปัญหาต่าง ๆ และจะต้องมีข้อมูลอย่างพร้อมสรรพ เพื่อใช้ประกอบในการวิเคราะห์หาสาเหตุ ขณะเดียวกันต้องสามารถที่จะใช้ข้อมูลและใช้ความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหา วิเคราะห์สาเหตุต่าง ๆ ที่ประเทศกำลังเผชิญอยู่และหาหนทางแก้ไข ขณะเดียวกันจะต้องมีวิสัยทัศน์มองไปข้างหน้า วางแผนเพื่อการพัฒนาต่อไปในอนาคต ติดตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมทั้งในสังคมที่ตนมีชีวิตอยู่และสังคมต่างประเทศ ที่สำคัญนอกเหนือจากข้อมูลที่มีอยู่ปัจจุบัน สิ่งจำเป็นที่สุดสำหรับความรู้คือการมีมิติแห่งประวัติศาสตร์ จะต้องเข้าใจที่มาที่ไปของการพัฒนาสังคมที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ขณะเดียวกันมิติแห่งประวัติศาสตร์นั้นน่าจะมีการเปรียบเทียบกับสังคมอื่น ๆ ความรู้ในส่วนนี้ซึ่งได้แก่ความสามารถที่จะวิเคราะห์ปัจจุบัน โดยมีมิติแห่งประวัติศาสตร์ และมีวิสัยทัศน์ของอนาคตเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับผู้นำที่บริหารประเทศ

2) ความสามารถ ความรู้เป็นประโยชน์ในตัวของมันเอง เป็นประโยชน์ของการเป็นฐานในการวิเคราะห์วิจัย เป็นประโยชน์สำหรับการเขียนตำราและการถ่ายทอดวิชาในสถาบันการศึกษา แต่สำหรับผู้นำจะต้องมีความสามารถนำความรู้ดังกล่าวเพื่อประยุกต์กับการบริหาร ความสามารถของผู้นำจะต้องสามารถจัดการกับการแก้ปัญหาอันเป็นปัญหาที่เกิดจากธรรมชาติ เช่น ภัยพิบัติ อุทกภัย แผ่นดินไหว โรคระบาด ฯลฯ โดยต้องสามารถแก้ปัญหาได้อย่างฉับพลัน แต่ที่สำคัญก็คือต้องสามารถแก้ไขความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคม เนื่องจากการแจกแจงทรัพยากรไม่สามารถกระทำได้อย่างลงตัว ทักษะในการบริหาร ทักษะในการจัดการ จึงเป็นเรื่องสำคัญสำหรับการเป็นผู้นำ ผู้นำต้องมีทั้งความรู้ทางทฤษฎี และความสามารถในการปฏิบัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาอันซับซ้อนของเศรษฐกิจซึ่งโยงใยกับเศรษฐกิจทั้งภายในประเทศและเศรษฐกิจโลก

3) ความเป็นผู้นำทางการเมือง บุคคลที่จะเป็นผู้นำทางการเมืองจะต้องมีคุณสมบัติของผู้นำ คนที่มีความรู้ความสามารถอาจไม่ใช่คนที่มีความเป็นผู้นำทางการเมือง ความเป็นผู้นำทางการเมืองนั้นคือความสามารถในการทำตนให้เป็นที่ยอมรับของบุคคลอื่น จะด้วยผลงานด้วยวาทศิลป์ ด้วยประวัติอันดีเยี่ยม แต่ความเป็นผู้นำไม่ได้อยู่แค่การเป็นที่ยอมรับเท่านั้น ต้องอยู่ในฐานะที่จะชักจูงคนอื่นให้ทำงานรวมกันเป็นกลุ่ม เป็นหมู่ เพื่อจะบรรลุเป้าหมาย ผู้นำที่มีความรู้ความสามารถเป็นทุนอยู่แล้ว เมื่อผสมผสานกับคุณลักษณะของความเป็นผู้นำทางการเมืองย่อมจะได้เปรียบ มีความยุติธรรม มีความใจกว้าง แต่ยึดมั่นในหลักการความถูกต้องจนมีความน่าเชื่อถือ

ทางการเมือง (Political Credibility) ทั้งหลายทั้งปวงดังกล่าวนี้อาจขึ้นอยู่กับบุคลิกซึ่งมาจากการอบรมสั่งสอนในครอบครัวและประสบการณ์ชีวิต

4) การมีจริยธรรม คุณสมบัติที่สำคัญที่สุดสำหรับผู้นำทางการเมือง คือ จริยธรรม เพลโตเคยกล่าวไว้เมื่อสองพันปีที่แล้วว่า ผู้ปกครองที่ดีที่สุดคือกษัตริย์ที่เป็นนักปรัชญา (Philosopher-King) ของจ็อกกล่าวว่ามีอำนาจจะต้องมีคุณธรรม ทั้งนี้เนื่องจากขงจื่อเกรงว่าถ้าผู้มีอำนาจไม่มีคุณธรรมก็จะกลายเป็นทรราช ลอร์ด แอกตัน (Lord Acton) เคยเตือนไว้ว่า อำนาจมีแนวโน้มที่จะทำให้คนเสียคน และอำนาจเด็ดขาดก็จะทำให้คนเสียคนเด็ดขาดยิ่งขึ้น (Power tends to corrupt and absolute power corrupts absolutely) ทั้งหลายทั้งปวงดังกล่าวนี้อาจเป็นความวิตกกังวลของนักคิดเรื่องอำนาจ หลักมียูว่า ผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจถ้าไม่มีระบบคอยตรวจตราถ่วงดุล เช่นการถ่วงดุลระหว่างนิติบัญญัติ บริหาร ตุลาการ ที่เรียกว่า Balance of powers, Separation of powers หรือ Checks and balances ก็จำเป็นต้องมีจริยธรรมของผู้ปกครองบริหารเป็นเครื่องชี้แนวทาง จะมีหลักการสำคัญคือ หลักนิติธรรม (The rule of law) ธรรมภิบาล (Good Governance) มารยาททางการเมือง วิญญาณความเป็นประชาธิปไตย (Democratic Spirit) ค่านิยมและปทัสถานประชาธิปไตย (Democratic Ethos) เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว

ที่สำคัญที่สุด ผู้นำภายใต้ระบบการเมืองแบบเปิดจะยึดหลักการที่อับราฮัม ลินคอล์น ได้กล่าวไว้คือ ประชาธิปไตยเป็นรัฐบาลของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน ผู้นำทางการเมืองมาจากประชาชน จึงต้องทำเพื่อประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ เพราะอำนาจธิปไตยเป็นของประชาชน ผู้นำมีโอกาสบริหารประเทศก็โดยการยินยอมของประชาชน เป็นสัญญาประชาคม (Social Contract) เพื่อให้เป็นไปตามความต้องการของมวลชนส่วนใหญ่ (General Will) (ลิจิตีร์เวคิน, 2548)

2.2.4 แบบของผู้นำทางการเมือง

ณรงค์ สิ้นสวัสดิ์ (2523 อ้างถึงใน ฌัสกรณ เอกนราจินดาวัฒน์, ม.ป.ป.) ได้กล่าวเกี่ยวกับแบบของผู้นำตามแนวคิดของ Jennings ซึ่งแยกผู้นำออกเป็น 3 แบบ คือ

1) ผู้นำที่ไร้อำนาจเป็นสำคัญ (The Rince) ผู้นำแบบนี้จุดสำคัญของการขึ้นสู่อำนาจนั้นเพราะชอบเป็นผู้ที่อยู่เหนือผู้อื่น เป็นคนที่มีเล่ห์เหลี่ยมรอบตัวในการที่จะแย่งชิงอำนาจและรักษาอำนาจให้อยู่ยืนยาว การกระทำของเขาบางอย่างอาจจะผิดศีลธรรม หรือ โหดร้าย แต่ผู้นำ

แบบนี้ก็จะทำได้ทุกอย่างเพราะเขาอยากมีอำนาจ และเมื่อมีอำนาจแล้วก็จะรักษาอำนาจไว้ให้นานที่สุด

2) ผู้นำแบบวีรบุรุษ (The hero) ผู้นำแบบนี้เป็นผู้นำที่มีญาณหรือความนึกคิดไปถึงอนาคตอันยิ่งใหญ่ของสังคมที่รออยู่ในอนาคต เขาจะไม่เพียงแต่จำกัดความนึกคิดแต่สิ่งที่กำลังเป็นอยู่เท่านั้น เขาจะคิดว่าโชคชะตา (Destiny) ทำให้เขาต้องนำสังคม เขาคิดว่าการเข้าสู่อำนาจนั้นเป็นความรับผิดชอบมากกว่าที่จะพอใจในการได้อำนาจเพราะจะได้อยู่เหนือผู้อื่น (ซึ่งเป็นแบบแรก)

3) ผู้นำแบบซูเปอร์แมน (The superman) Jennings ใช้คำว่าซูเปอร์แมนเพื่อชี้ให้เห็นคนแบบหนึ่งซึ่งต่างคนธรรมดาทั่ว ๆ ไป เพราะคนธรรมดานั้นจะมีลักษณะที่พยายามทำให้เหมือนกับคนอื่น ๆ ในสังคมส่วนใหญ่แต่คนแบบซูเปอร์แมนนั้นจะมีความเป็นตัวของตัวเอง เลือกรับแนวปฏิบัติของสังคมที่มีมานานแต่เพียงบางอัน และอาจจะคิดค่านิยมใหม่ ๆ ให้แก่สังคม คนลักษณะนี้ Jennings คิดว่าเป็นลักษณะพิเศษที่มีไม่มาก เพราะฉะนั้น จึงอาจจะถือได้ว่า เขาเป็นผู้นำมหาชนในลักษณะของการสร้างแนวความคิดใหม่ ๆ เป็นผู้ที่ให้สังคมเปลี่ยนแปลง เพราะถ้าคนมัวแต่คิดว่าสิ่งที่คนอื่น ๆ คิดอยู่ทำอยู่นั้นดีพร้อมแล้ว สังคมก็จะเจริญขึ้นไม่ได้เพราะไม่มีการเปลี่ยนแปลง

ดังนั้นสามารถสรุปได้ว่าแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำทางการเมืองควรจะต้องมีความรู้อย่างลึกซึ้งในปัญหานั้น ๆ สามารถสื่อสารปัญหานั้นให้กับผู้อื่นเข้าใจได้อย่างถูกต้อง มีความเชื่อมั่น มุ่งมั่นเป็นที่ยอมรับ มีความน่าเชื่อถือของคนในสังคม มีจริยธรรม คุณธรรม ยุติธรรม ยึดมั่นในสิ่งที่ถูกต้อง สร้างแนวคิดใหม่ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดประโยชน์สูงสุด

2.3 แนวคิดภาคประชาสังคม

แนวคิดหรือคำว่าประชาสังคมได้ปรากฏเป็นครั้งแรกๆ ในงานของอริสโตเติล (Aristotle) โดยคำว่าประชาสังคมหรือ Civil Society ในภาษาอังกฤษ มีรากศัพท์ จากภาษากรีกว่า Politike Koino-Nia และต่อมาถูกแปลเป็นภาษาละตินว่า Societas Civilis โดยทั้งคำว่าประชาสังคมในภาษากรีกและละตินต่างมีความหมายว่า “สังคมหรือชุมชนทางการเมือง” (Political Society/Community) ของพลเมืองที่มีอิสระและมีความเท่าเทียมกันภายใต้ ระบบการปกครองตามกรอบกฎหมาย ซึ่งในสมัยนั้นสื่อความหมายถึง สังคมที่พลเมืองมีความตื่นตัวในการแสดงบทบาททางการเมือง เป็นสังคมที่ปกครองด้วยกฎหมาย และ กฎหมายนั้นถูกมองว่าเสมือน “คุณธรรม”

(Virtue) ของสาธารณณะ เป็นชุดของจารีต และค่านิยมที่กำหนดกระบวนการและรูปแบบทางการเมือง

เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2541 อ้างถึงใน รุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข, 2560) ประชาสังคม หมายถึง เครือข่าย กลุ่ม ชมรม สมาคม มูลนิธิ สถาบัน และชุมชนที่มีกิจกรรมหรือมีการ เคลื่อนไหว อยู่ระหว่างรัฐกับปัจเจกชน โดยจุดเน้นของประชาสังคม คือ

- 1) ไม่ชอบและไม่ยินยอมให้รัฐครอบงำหรือบงการ แม้ว่าจะยอมรับความช่วยเหลือจากรัฐและมีความร่วมมือกับรัฐได้ แต่ก็สามารถชี้นำกำกับและคัดค้านรัฐได้พอสมควร
- 2) ไม่ชอบลัทธิปัจเจกชนนิยมสุดขั้ว ซึ่งส่งเสริมให้คนเห็นแก่ตัว ต่างคนต่าง อยู่ แข่งแข่งขันกันจนไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หากแต่สนับสนุนให้ปัจเจกชนรวมกลุ่มรวมหมู่ และมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม โดยไม่ปฏิเสธการแสวงหาหรือ ปกป้องผลประโยชน์เฉพาะส่วน เฉพาะกลุ่ม

ดังนั้น สังคมจึงต้องประกอบไปด้วย 3 ส่วน คือ รัฐ-ประชาสังคม-ปัจเจกชน ที่ต่างต้องเป็นอิสระต่อกัน แต่ขณะเดียวกันต้องโยงใยเกี่ยวข้องกัน ต้องขัดแย้งคัดค้านกันได้ แต่ก็ต้องปรองดอง ประสานสามัคคีกัน ประชาสังคมจึงต้องเน้นที่การประสานสามัคคีและการร่วมมือ รวมทั้งกลุ่มผลประโยชน์ ชนชั้น และขบวนการทางสังคมเข้าด้วยกันเป็นประชาสังคม แต่ประชาสังคมที่สร้างขึ้นใหม่ี่ต้องเป็นประชาสังคมที่มุ่งเคลื่อนไหว รณรงค์ ผลักดันเพื่อลดอำนาจหน้าที่ และบทบาทของรัฐที่มีต่อสังคมลงไปด้วย โดยการให้กลุ่มหรือสถาบันต่าง ๆ ในสังคมเข้าไปมีบทบาทในงานของส่วนรวมโดยเข้าไปแทนรัฐ หรือไปทำร่วมกับรัฐ มิใช่ประชาสังคมที่แก่งแย่งแข่งขันเอาสิทธิประโยชน์จากรัฐแต่เพียงฝ่ายเดียว

2.3.1 ประชาสังคม และการเปลี่ยนเป็นประชาธิปไตย

สำหรับการศึกษาบทบาทของประชาสังคมต่อการเปลี่ยนผ่านสู่ประชาธิปไตยนั้นหนึ่งในงานที่วางหมุดหมายสำคัญคือชุดงานที่มี กิแยร์โม โอดอนเนลล์ (Guillermo O'Donnell) ฟิลลิป ชมิตเตอร์ (Philippe Schmitter) และ ลอเรนซ์ ไวท์เฮด (Lawrence Whitehead) เป็นบรรณาธิการร่วมกันในงานที่ประมวลสรุปบทเรียนจากกรณีศึกษาต่าง ๆ ได้มีการสะท้อนภาพกระบวนการของการเปลี่ยนสู่ประชาธิปไตยเป็น 4 ขั้นตอน ได้แก่ การเปิดพื้นที่ของระบอบอำนาจนิยม การเจรจาข้อตกลงการฟื้นฟู

ขึ้นมาของภาคประชาสังคม และการจัดการเลือกตั้ง นับสำคัญของบทบาทภาคประชาสังคมในกระบวนการเปลี่ยนผ่านดังกล่าวมีหลายประการด้วยกัน

1) การฟื้นคืนมาของภาคประชาสังคมจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อรัฐบาลเผด็จการอำนาจนิยมเริ่มผ่อนคลายการปิดกั้นเสรีภาพในการแสดงออก ทั้งนี้เหตุผลที่รัฐบาลเผด็จการจะดำเนินการเช่นนั้นมิได้หลายประการไม่ว่าจะเป็นแรงกดดันที่มาจากปัญหาทางเศรษฐกิจ ความขัดแย้งภายในชนชั้นนำหรือกระทั่งแรงกดดันที่มาจากภายนอก

2) ขอบเขตของการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมหลังจากการเปิดพื้นที่ของรัฐบาลเผด็จการขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ แต่ที่สำคัญนั้นคือความสามารถในการควบคุมของรัฐบาลเผด็จการเนื่องจากแม้จะเปิดพื้นที่ แต่หากรัฐบาลมีศักยภาพที่จะควบคุมขอบเขตการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมไม่ให้ลุกลามบานปลายได้ ระดับของอิทธิพลของภาคประชาสังคมที่จะส่งผลตามมาต่อการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยอาจจะมีไม่มากนัก

3) แม้วางานชิ้นนี้จะตระหนักถึงบทบาทของภาคประชาสังคมที่มีต่อกระบวนการเปลี่ยนผ่าน แต่บทบาทดังกล่าวเป็นเพียงบทบาท “ชั้นรอง” บทบาทสำคัญยังอยู่ที่การเจรจาปะทะสังสรรค์ระหว่างชนชั้นนำกลุ่มต่าง ๆ ภาคประชาสังคมเป็นเพียงตัวแปรที่จะเข้ามาเสริมอำนาจการต่อรองของชนชั้นนำเท่านั้น

สำหรับบทบาทของประชาสังคมที่จะมีส่วนในการสร้างความมั่นคงและยั่งยืนให้กับประชาธิปไตยนั้น มีการชี้ให้เห็นว่าบทบาทในลักษณะดังกล่าวมีความชัดเจน และมีความสำคัญมากกว่าบทบาทที่ภาคประชาสังคมมีต่อการขับเคลื่อนการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตย งานที่นำเสนอได้อย่างครอบคลุมมากที่สุดคืองานของ ลาร์รี่ ไดมอนด์ (Larry Diamond) ที่จำแนกบทบาทของประชาสังคมในลักษณะต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1) ประชาสังคมช่วยในการจำกัดอำนาจรัฐ และเพิ่มระดับการควบคุมรัฐโดยสังคม ไดมอนด์ชี้ว่าแง่มุมดังกล่าวนอกจากจะมีความสำคัญในช่วงเวลาหลังจากที่เปลี่ยนเป็นประชาธิปไตยแล้ว ยังมีบทบาทสำคัญในช่วงเวลาที่ยังคงอยู่ในระบอบอำนาจนิยมด้วยเช่นกัน กล่าวคือ บทบาทในการติดตามตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐของภาคประชาสังคมจะส่งผลในการสกัดกั้นความชอบธรรมของระบอบอำนาจนิยม ซึ่งจะจุดประกายให้กับการเปลี่ยนผ่านไป

2) บทบาทขององค์กรสมาคมต่าง ๆ ในภาคประชาสังคมสามารถเกื้อหนุนการทำงานของพรรคการเมือง โดยเฉพาะในแง่มุมที่เกี่ยวข้องกับการสร้างทักษะความเป็นพลเมืองแบบประชาธิปไตยผ่านการมีส่วนร่วมในองค์กรสมาคมเหล่านี้

3) ภาคประชาสังคมเป็นพื้นที่ในการปลูกฝังหลักการ และค่านิยมที่จำเป็นต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อาทิ การยอมรับและเคารพในความแตกต่าง พร้อมทั้งจะรวมขอมประนีประนอมมากกว่ายึดมั่นในจุดยืนแบบสุดโต่ง

4) ประชาสังคมช่วยสร้างช่องทางที่นอกเหนือจากพรรคการเมืองในการระดมรวบรวมอีกทั้งยังเป็นตัวแทนที่สามารถสะท้อนผลประโยชน์ของคนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมได้ โดยเฉพาะคนกลุ่มน้อย หรือกลุ่มคนชายขอบที่อาจจะยากที่จะมี “ตัวแทน” ในสถาบันทางการเมืองที่เป็นทางการตัวอย่างของกลุ่มคนเหล่านี้ อาทิ กลุ่มคนพิการ และกลุ่มชาติพันธุ์ย่อย เป็นต้น

5) ความหลากหลายขององค์กรสมาคมในภาคประชาสังคมช่วยในการ “ก้าวข้าม” และ “ลดทอน” ระดับของการแบ่งขั้วทางการเมืองในสังคม ดังเช่น องค์กรสมาคมหลายองค์กรที่ไม่ได้ตั้งขึ้นบนฐานของ “ผลประโยชน์” ของสมาชิกแบบแคบ ๆ แต่อยู่บนฐานของ “ประเด็น” ที่เป็ความสนใจหรือเป็นความกังวลร่วมกันระหว่างสมาชิก ดังนั้นสมาชิกในองค์กรลักษณะนี้มักจะมีควมหลากหลาย และผลจากปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มคนที่หลากหลายนี้เองที่จะเอื้อต่อการลดทอนการแบ่งขั้วในสังคม

6) ภาคประชาสังคมช่วยในการคัดสรร และฝึกฝนผู้นำทางการเมืองรุ่นใหม่ โดยการเป็นสมาชิกองค์กรสมาคมในภาคประชาสังคมจะช่วยหล่อหลอม และกล่อมเกลาให้สมาชิกมีทักษะบางประการที่สำคัญ ไม่ว่าจะเป็นการใช้เหตุผลการหิยบายประเด็นในการถกเถียงการชักจูงให้กลุ่มคนคล้อยตาม การสร้างแรงบันดาลใจ และการระดมทุนสนับสนุน เป็นต้น ทักษะเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งจำเป็น สำหรับผู้นำทางการเมือง

7) องค์กรสมาคมในภาคประชาสังคมสามารถมีบทบาทโดยตรงในการสนับสนุนกระบวนการประชาธิปไตย ผ่านการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การสังเกตการณ์การเลือกตั้ง การตรวจสอบการละเมิดสิทธิมนุษยชน การเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการปฏิรูปของภาครัฐ เป็นต้น

8) ภาคประชาสังคมที่เข้มแข็งจะมีบทบาทสำคัญในการเป็นตัวกลางกระจายข้อมูลข่าวสารที่หลากหลายไปสู่พลเมืองนอกเหนือจากข้อมูลข่าวสารที่ถูกนำเสนอโดยสื่อสารมวลชนกระแสหลักหรือโดยภาครัฐ ข้อมูลข่าวสารเหล่านี้จะเป็นตัวกระตุ้นให้ภาคประชาชนมีความตื่นตัวและอยากเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองต่อไป

9) ภาคประชาสังคมมีส่วนในการขับเคลื่อนการปฏิรูปเศรษฐกิจ โดยทั่วไปแล้วการปฏิรูปเศรษฐกิจเป็นสิ่งที่ดำเนินการได้อย่างยากลำบากเนื่องจากมักจะส่งผลกระทบต่อผลประโยชน์ของคนหลายกลุ่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มชนชั้นนำ และการต่อต้านของกลุ่มคนเหล่านี้

มักจะส่งผลทำให้ การปฏิรูปล้มเหลว ดังนั้นหากมีบทบาทสนับสนุนจากภาคประชาสังคมจะยิ่งเอื้อต่อความสำเร็จในการปฏิรูปเศรษฐกิจมากขึ้น

10) ความสำเร็จในการดำเนินการทั้ง 9 ประการข้างต้นจะเอื้อต่อการสร้างความเข้มแข็งให้กับภาครัฐ ทั้งในแง่ของความสามารถในการตรวจสอบได้ความโปร่งใส การมีส่วนร่วมทางการเมือง การเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิภาพในการตอบสนองความต้องการของภาคประชาชน เป็นต้น ทั้งหมดนี้เป็นสิ่งจำเป็นต่อการสร้างความมั่นคงและยั่งยืนให้กับประชาธิปไตย (นิธิ เนื่องจำนงค์, 2563)

2.3.2 ประชาสังคม และขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

ที่ผ่านมามีการตั้งข้อสังเกตว่าการศึกษาประชาสังคม และขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมจะเป็นสองหัวข้อที่มักจะแยกจากกัน

1) การศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมมักจะมุ่งเน้นวิเคราะห์ไปที่แง่มุมของความขัดแย้งการประท้วง ซึ่งเต็มไปด้วยความวุ่นวายไร้ระเบียบและอาจจะนำมาซึ่งความรุนแรงได้ แต่การศึกษาประชาสังคมมักจะมุ่งเน้นในแง่ของ “ความเป็นอารยะ” (Civility) จิตสำนึกสาธารณะ ค่านิยม ของความร่วมมือและความไว้วางใจระหว่างกัน

2) ความแตกต่างในแง่ของที่เกี่ยวข้องกับตัวแสดง กล่าวคือ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมมักจะถูกมองว่าเป็น “ตัวแสดงทางสังคมนอกสถาบันการเมือง” ที่โครงสร้างองค์กรมีระดับความเป็นทางการที่ค่อนข้างต่ำ อีกทั้งการดำรงอยู่ขององค์กรไม่ได้มีระยะเวลาที่ยาวนานมากนัก แตกต่างจากองค์กรในภาคประชาสังคม (Civil Society Organization) ที่มักจะมีโครงสร้างองค์กรที่มีระดับความเป็นทางการที่มากกว่าและมีการดำรงอยู่ขององค์กรที่ยาวนานมากกว่า

ขณะเดียวกันมักจะเป็นองค์กรที่ได้รับการยอมรับจากสถาบันทางการเมืองมากกว่า อย่างไรก็ตามหากพิจารณาถึงรากฐานแนวคิดของประชาสังคมดังที่ได้กล่าวไปรวมถึงกระแสการศึกษาปรากฏการณ์ร่วมสมัย ที่เกี่ยวเนื่องกับประชาสังคม จะเห็นได้ว่าเรื่องทั้งสองนั้นมีความคาบเกี่ยวกันในหลายแง่มุม

2.1) หากพิจารณาถึงรากฐานแนวคิดของกรั่มซี่ จะพบว่าประชาสังคมในทฤษฎีของกรั่มซี่ไม่ได้ขบเน้นประเด็นเรื่องความเป็นอารยะ จิตสำนึกสาธารณะ ค่านิยมของความร่วมมือ และความไว้วางใจแต่อย่างใด ในทางกลับกันหากพิจารณาประชาสังคมในฐานะของพื้นที่หรืออาณาบริเวณสำหรับตัวแสดงฝ่ายต่าง ๆ ในการครอบครองความเป็นใหญ่ในทางความคิดและอุดมการณ์ปริวิตถลของประชาสังคม ก็คือพื้นที่ที่สำคัญสำหรับขบวนการเคลื่อนไหว

ทางสังคมในการเรียกร้องและผลักดันเพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ต่อแ่งมูนี่ ฉอง โคะเฮน และแอนดรูว์ อราโต ถึงกับกล่าวว่า หากเอเกลเล็งเห็นถึงความสำคัญของ “บรรษัท” ที่เป็นตัวกลางในพื้นที่ประชาสังคม กรั่มซี เล็งเห็นถึงความสำคัญของ “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม” ในฐานะเป็นกลจักรสำคัญในการขับเคลื่อน และต่อสู้ เพื่อการครอบครอง ความเป็นใหญ่ในทางแนวคิดและอุดมการณ์ อย่างไรก็ตาม ฟิงกล่าวด้วยว่าในการกล่าวถึง “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม” ของกรั่มซีเขามักจะหมายถึงขบวนการของชนชั้นกรรมาชีพที่ต้องการเคลื่อนไหวต่อสู้ทางอุดมการณ์กับตัวแสดงสถาบัน และแนวความคิดของชนชั้นนายทุน

2.2) หากพิจารณาในแ่งมูนี่ของตัวแสดง จะพบว่าองค์ประกอบของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมมักจะประกอบไปด้วยการรวมตัวกันขององค์กรต่าง ๆ ที่หลากหลาย องค์กรเหล่านี้มักจะเป็นองค์กรในภาคประชาสังคม ที่รวมกลุ่มกันเพื่อเรียกร้องประเด็นทางสังคมที่ก้าวข้ามผลประโยชน์เฉพาะของแต่ละองค์กรสมาคม เหตุผลสำหรับการรวมกลุ่มเพื่อทำให้น้ำหนักของการเรียกร้องมีมากขึ้น และโอกาสที่จะได้รับความสนใจทั้งจากสื่อมวลชน และภาครัฐมีมากขึ้น เช่นกัน สำหรับโครงสร้างในการรวมกลุ่มมักจะเป็นแบบ “เครือข่าย” แม้ว่าโครงสร้างแบบเครือข่ายจะดูเหมือนเป็นโครงสร้าง “ชั่วคราว” อย่างไรก็ตาม สายสัมพันธ์ระหว่างองค์กรเหล่านี้ดูเหมือนจะไม่ได้คงอยู่ชั่วคราว แต่ดำรงอยู่ค่อนข้างยืนนาน โดยเฉพาะในประเด็นการเรียกร้องทางสังคมที่ค่อนข้างจะยากลำบากในการขับเคลื่อน และยากที่จะสร้างความ เปลี่ยนแปลงในระยะเวลาอันสั้น ดังเช่นประเด็นทางสิ่งแวดล้อม และการต่อสู้กับกระแสโลกาภิวัตน์แบบเสรีนิยม เป็นต้น

2.3) การจำแนกความแตกต่างระหว่างประชาสังคม และขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมบนฐานของ “ความเป็นอารยะ” ในปัจจุบันดูจะไม่สอดคล้องกับพลวัตความเปลี่ยนแปลงในคุณลักษณะการเคลื่อนไหวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะในประเทศประชาธิปไตยที่ก้าวหน้า ดังที่แฮงค์ จอห์นสตัน (Hank Johnston) ได้ตั้งข้อสังเกตถึง “การทำให้การมีส่วนร่วมของขบวนการ เคลื่อนไหวทางสังคมมีความเป็นสถาบันมากขึ้น” (Institutionalization of social movement participation) กล่าวคือ ในปัจจุบันนี้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมไม่จำเป็นต้องใช้ความรุนแรงในการเรียกร้องความสนใจจากภาครัฐเสมอไป ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวส่วนมากมักจะเป็นวิธีการแบบสันติ สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ เนื่องจากการปรับเปลี่ยนแนวทางของภาครัฐที่ในด้านหนึ่งมักจะเปิดช่องทางการรับฟังหรือการมีส่วนร่วมให้กับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมมากขึ้น และในอีกด้านหนึ่งมักจะใช้การจัดการกับการชุมนุมประท้วงแบบเจรจามากกว่าการปราบปราม โดยความรุนแรง ขณะเดียวกันการจำแนกความแตกต่างระหว่างองค์กรภาคประชาสังคมและขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมบนฐานของ “ความเป็นองค์กร”

ก็ไม่สอดคล้องกับพลวัตในโครงสร้างองค์กรของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ที่มีความเป็น “มืออาชีพ” (Professional) มากขึ้นคล้ายคลึงกับองค์กรในภาคประชาสังคม

2.4) ประชาสังคมในยุคปัจจุบันไม่ได้อยู่ในกรอบของภูมิลักษณ์เดิมๆ ในอดีต หากแต่ได้รับอิทธิพลจากกระแสโลกาภิวัตน์อย่างมากทั้งในแง่ของความคิดและวิถีชีวิตที่แพร่กระจายข้ามพรมแดน ดังนั้นภาคประชาสังคมในประเทศหนึ่งจึงสามารถมีความหวังใจในประเด็นทางสังคมที่อาจไม่เกี่ยวข้องใดๆ กับสังคมของตน ดังเช่น การช่วยเหลือประเทศยากจน หรือ การต่อต้านการละเมิดสิทธิมนุษยชนในประเทศเผด็จการ เป็นต้น และหนึ่งในตัวแสดงที่สำคัญที่ขับเคลื่อนเครือข่ายประเด็นและกิจกรรมการเคลื่อนไหวข้ามพรมแดนคือขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมข้ามชาติ (Transnational Social Movements) ในแง่นี้จึงอาจกล่าวได้ว่าบทบาทของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมข้ามชาติเกื้อหนุนให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า “ประชาสังคมระดับโลก (Global Civil Society)

2.5) ในความเป็นจริงแล้วสาเหตุส่วนหนึ่งของการหันกลับมาให้ความสนใจในแนวคิดประชาสังคมอีกครั้งหนึ่งมาจากการก่อตัวขึ้นของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่นั้นเองไม่ว่าจะเป็นขบวนการโซลิดาริตี้ หรือขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิในด้านต่าง ๆ รวมทั้งขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องในประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อม ไซเบอร์เนติกส์ เจริญสิน โอฬารได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวไว้ว่า “ประชาสังคมที่กลับมาใหม่ เป็นเรื่องของขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชน เพื่อนำไปสู่การปกครองแบบประชาธิปไตยที่เข้มข้น และมีที่วางใจกับความแตกต่างหลากหลาย ด้วยการสร้างขีดจำกัดให้รัฐ มากกว่ามุ่งสลายรัฐ” นัยสำคัญประการหนึ่งจากคำกล่าวข้างต้นคือความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองที่ขับเคลื่อนโดยขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ได้ส่งผลตามมาต่อความเปลี่ยนแปลงในปริภูมิของภาคประชาสังคมนั่นเองในภาพรวมอาจกล่าวได้ว่าช่องว่างระหว่างแนวคิดทั้งสองมีแนวโน้มที่จะหันเข้าหากันมากขึ้น สิ่งนี้เกิดขึ้นจากพลวัตความเปลี่ยนแปลงที่แวดล้อมขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมและประชาสังคม ตั้งแต่โครงสร้างสังคมการเมือง ระบบเศรษฐกิจโลกอิทธิพลจากกระแสโลกาภิวัตน์ ด้วยเหตุนี้ทำให้การมองปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทั้งสองนี้ต้องมองอย่างเป็นพลวัตทั้งขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม และประชาสังคมต่างไม่ใช่สิ่งที่หยุดนิ่ง หากแต่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องเช่นกัน

ทั้งนี้หนึ่งในคำจำกัดความที่ให้ภาพความเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม และประชาสังคมได้ที่สุดคือ “สังคมของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม” (Social Movement Society) ที่นำเสนอโดยเดวิด เมเยอร์ (David Meyer) และซิดนีย์ แทรโรว์ (Sidney

Tarrow) คำจำกัดความดังกล่าวให้ภาพของสังคมในประเทศประชาธิปไตยที่พัฒนาแล้วว่าเป็นสังคมที่กิจกรรมของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเป็นสิ่งที่เห็นได้จนเป็นเรื่องปกติ ไม่ใช่สิ่งผิดปกติที่พบเห็นได้ไม่บ่อยครั้ง ขณะเดียวกันขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเองก็มีพัฒนาการในเชิง “องค์กร” มากขึ้นมีการพัฒนาความเป็นมืออาชีพ และ โครงสร้างเชิงสถาบันแบบที่เป็นทางการมากขึ้น และสามารถสถาปนาบทบาทของตนเองในการเมืองเชิงสถาบันได้

จากทิศทางการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้เริ่มมีความพยายามในการผสมผสานการวิเคราะห์ ประชาสังคม กับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมหนึ่งในตัวอย่างงานประเภทนี้คือการวิเคราะห์ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมภายใต้ “ฉากทัศน์” (Scenes) ทางสังคมและภูมิศาสตร์สำหรับฉากทัศน์ทางสังคมนั้น หมายถึงเครือข่ายทางสังคมที่ประกอบไปด้วยปัจเจกชนที่มีความคิดที่คล้ายคลึงกันต่อประเด็นทางสังคมหนึ่ง ๆ และมีการพบปะเพื่อแลกเปลี่ยนพูดคุยในประเด็นเหล่านั้นมาเป็นระยะเวลาหนึ่ง ในแง่นี้ฉากทัศน์ทางสังคมจึงเป็นภาพสะท้อนของ “ปริภูมิของประชาสังคมที่นอกเหนือจากองค์กรสมาคม” กล่าวอีกนัยหนึ่งตัวอย่างการศึกษาข้างต้นเป็นการศึกษา “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม” ที่ดำเนินการภายใต้บริบทแวดล้อมภายในปริภูมิของประชาสังคม และพิจารณาว่าบริบทดังกล่าวจะส่งผลอย่างไรต่อการเคลื่อนไหวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนั่นเอง (นิธิ เนื่องจำนงค์, 2563)

2.3.3 พัฒนาการของภาคประชาสังคมจากอดีตถึงปัจจุบัน

ในปี พ.ศ. 2527 ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนพัฒนาชนบท (NGO Committee on Rural Development: NGO-CORD) คณะกรรมการฯ ดังกล่าวทำหน้าที่ประสานงานระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานในเรื่องที่เกี่ยวกับการพัฒนา โดยเฉพาะ สมาชิกจำนวนมากของ NGO-CORD ในขณะนั้นเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ไม่ได้จดทะเบียนอย่างเป็นทางการ และไม่เคยทำงานร่วมกับหน่วยงานในภาครัฐ และยังทำหน้าที่เป็นกระบอกเสียงให้แก่องค์กรพัฒนาเอกชนร่วม 200 แห่ง โดยแบ่งประเภทของสมาชิกออกตามภาคส่วนที่แต่ละหน่วยงานให้ความสนใจเป็นพิเศษ และประกอบด้วยคณะกรรมการย่อยที่มีการแบ่งประเภทตามพื้นที่ ในปัจจุบัน NGO-CORD ยังเป็นพันธมิตรที่ดีขององค์กรพัฒนาเอกชนต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย แต่ได้หยุดทำหน้าที่ผู้ประสานงานในส่วนกลางระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนต่าง ๆ ทั่วประเทศแล้ว

พลวัตของภาคประชาสังคมในประเทศไทยนั้น ได้เปลี่ยนแปลงไปในช่วงทศวรรษที่ 1990s (พ.ศ. 2533–2542) อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากพัฒนาการทางเศรษฐกิจของประเทศในช่วงเวลาดังกล่าว รายงานฉบับหนึ่งของ Pednekar ซึ่งให้เห็นถึงความสัมพันธ์ ระหว่างการเคลื่อนไหวทางสังคมในเชิงต่อต้านรัฐบาล (Social Protest Movement) กับความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ เมื่อเศรษฐกิจของประเทศเติบโตได้รวดเร็ว การเคลื่อนไหวขององค์กรพัฒนาเอกชนเปลี่ยนจากที่เคยเป็นการเคลื่อนไหว เพื่อเรียกร้องการจัดสรรบริการทางสังคมและสาธารณสุขไปภาคต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อประชาชน ไปเป็นการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งเน้นการจัดกิจกรรมรณรงค์เป็นหลัก ขณะเดียวกันพลวัตทางสังคมก็เปลี่ยนแปลงไป เป็นการเปลี่ยนแปลงที่คู่ขนานไปกับภาวะที่ระบบเศรษฐกิจไทยหันไปพึ่งพาการส่งออกมากขึ้น ซึ่งส่งผลอย่างยิ่งต่อความเหลื่อมล้ำทางด้านรายได้ระหว่างประชากรในเมืองและในชนบท องค์กรพัฒนาเอกชนจำนวนมากที่เกิดขึ้น ในช่วงนี้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบทโดยตรง โดยให้ความช่วยเหลือแก่ประชากร ผู้ยากไร้และผู้ที่อยู่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่ความเจริญเข้าไปไม่ถึง เพื่อช่วยบรรเทาปัญหาความยากจนของประชากรเหล่านั้น

ในปัจจุบันนี้ ภาคประชาสังคมของไทยเต็มไปด้วยความหลากหลาย และได้รับหลักประกันที่แข็งแกร่งจากรัฐธรรมนูญของราชอาณาจักรไทย ซึ่งมีบทบัญญัติว่าด้วยการมีส่วนร่วมทางการเมืองของภาคประชาสังคมไว้อย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นบทบัญญัติว่าด้วยเสรีภาพในการแสดงออก หรือข้อกำหนดที่ทำให้ภาครัฐ ต้องทำการปรึกษารื้อกับประชาชนก่อนตัดสินใจดำเนินโครงการใหญ่ๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อชีวิตและความเป็นอยู่ และบทบัญญัติที่เกี่ยวกับสิทธิของ ชุมชน ฯลฯ คำว่า “ประชาสังคม” หมายรวมถึง การรวมตัวกันของพลเมืองเพื่อเคลื่อนไหวทั้งในประเด็นที่เกี่ยวกับการเมือง สังคม และ เศรษฐกิจ บ่อยครั้งที่แต่ละกลุ่มย่อยในภาคประชาสังคมนั้น มีบทบาทในหลาย ๆ เรื่องในเวลาเดียวกัน การที่กฎหมายเปิด โอกาสให้มีรูปแบบการจัดตั้งองค์กรกลาง ที่หลากหลายนั้น ทำให้เป็นการยากที่จะแยกแยะระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนของไทยและต่างประเทศ เนื่องจากไม่มีกลไกเฉพาะในส่วนกลางที่บังคับให้องค์กร พัฒนาเอกชนต้องมาจดทะเบียนผ่านกลไกนั้น ๆ

หน่วยงานอย่าง สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (Community Organizations Development Institute: CODI) นั้น เป็นตัวอย่างที่ดีขององค์กรภาคประชาสังคมที่ผลักดันให้เกิดกิจกรรมอันจะช่วยพัฒนาสวัสดิการของประชาชน โดยมี ชุมชนเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงใหญ่ หัวข้อหลักที่ CODI ให้ความสำคัญ คือ เรื่องของที่อยู่อาศัยรวม การวางแผนการใช้ที่ดิน การให้ความช่วยเหลือในรูปแบบของเงินกู้ และเงินให้เปล่าสภาพและสวัสดิการชุมชน โดย CODI นั้น จะทำงานร่วมกับภาครัฐเป็น

หลักและให้ความช่วยเหลือแก่องค์กรชุมชนหรือองค์กรภาคประชาสังคม ในบางพื้นที่หรือบางจังหวัด เพื่อให้องค์กรเหล่านั้นสามารถรวมตัวกันเป็นเครือข่ายได้ หรือสามารถเพิ่มอำนาจในการต่อรองกับหน่วยงานของรัฐในระดับเมือง และระดับจังหวัดในอันที่จะมีส่วนกำหนดทิศทางของการวางแผนพัฒนา และเพื่อแบ่งปันประสบการณ์แก่กันและกันในเรื่องของการแก้ปัญหาที่เกี่ยวกับที่อยู่อาศัย การดำรงชีวิต รวมทั้งการเข้าถึงบริการขั้นพื้นฐานต่าง ๆ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีเครือข่ายในภาคประชาสังคมบางเครือข่ายที่ได้รับการจัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นแหล่ง รวมตัวของสมาชิกที่ประกอบวิชาชีพเดียวกัน (เช่น สหกรณ์แท็กซี่) หรือเพื่อการออกร่วมกัน และทำหน้าที่เป็นสหกรณ์สำหรับที่อยู่อาศัย เป็นต้น ขณะเดียวกันเครือข่ายในชุมชนที่จัดตั้งขึ้น เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในเรื่องของปัญหาการครอบครองที่ดิน ตัวอย่างขององค์กรภาคประชาสังคมที่ตั้งอยู่ในภาคกลาง ได้แก่ มูลนิธิพัฒนาเพื่อเด็กและสตรี มูลนิธิเพื่อนหญิง มูลนิธิเพื่อเด็กในชุมชนแออัด มูลนิธิชัยพัฒนา มูลนิธิกระจกเงา มูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย และมูลนิธิริรักษ์ไทย เป็นต้น ขณะเดียวกันกรุงเทพฯ เป็นที่ตั้งของสำนักงานขององค์กรภาคประชาสังคมระหว่าง ประเทศและองค์กรภาคประชาสังคมระดับภูมิภาค (ธนาคารพัฒนาเอเชียและประเทศไทย, 2554)

2.4 ทฤษฎีทางการเมือง (Political Theory)

ทฤษฎีการเมือง (Political Theories) เป็นสาขาหนึ่งของ รัฐศาสตร์ และถือเป็นสาขาหนึ่งของวิชาปรัชญาด้วย ในการศึกษาทฤษฎี การเมืองนั้นมีศัพท์เฉพาะหลายคำที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ความคิดทางการเมือง ปรัชญาทางการเมือง อุดมการณ์ทางการเมือง สังกัทางการเมือง และสิทธิทางการเมือง

ทฤษฎีการเมือง หมายถึง ทฤษฎี การเมืองที่มุ่งอธิบายปรากฏการณ์หรือหลักการบางประการ ทฤษฎีการเมืองอาจไม่พิจารณาหลักจริยธรรม ทฤษฎีการเมืองเป็นเพียงการศึกษาสังกักลุ่มหนึ่ง ๆ ว่ามีความ เกี่ยวพันเป็นปัจจัยการอย่างไร เน้นเฉพาะเรื่องปรัชญาทางการเมือง

2.4.1 นิยามทฤษฎีการเมือง

รอเบิร์ต อี.เมอร์ฟี (Murphy, 1970, p. 37) ให้ทรรศนะว่า ทฤษฎีการเมืองเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ความคิดหรือปรัชญา เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง

เอ็ดเวิร์ด ซี.สมิธ. และอาร์โนลด์ เจ. เซอร์เซอร์ (Smith and Zurcher, 1968, pp. 288-9) เสนอคำจำกัดความที่ดูจะครอบคลุมลักษณะและขอบเขตของทฤษฎีการเมืองไว้ได้ทั้งหมด โดยให้ไว้ว่าทฤษฎีการเมืองคือ “ส่วนทั้งหมดของคำสอน (Doctrine) ที่เกี่ยวข้องกับการกำเนิดรูปแบบพฤติกรรม และจุดมุ่งหมายของรัฐ

ปรัชญาการเมือง (Political Philosophy) หมายถึง การศึกษาการเมืองในระดับลึกซึ้งและเกี่ยวข้องกับสาขาวิชาอื่นด้วย เพื่อให้รู้แจ้ง ปรัชญาการเมืองมักเน้นหลักจริยธรรมซึ่งเป็นเสมือนหลักการหรือ เหตุผล ที่ถูกต้องและมีคุณธรรม ถือเป็นรากฐานการเมืองแต่ละแบบ ปรัชญาทางการเมืองนั้นมีขอบเขตกว้างขวางกว่าทฤษฎีปรัชญาทางการเมือง มักมุ่งอธิบายปรากฏการณ์ทั้งหลายทั้งปวงทางการเมือง หลักการทางปรัชญาเน้นทางด้านจริยธรรม การศึกษาในลักษณะปรัชญา จะลึกซึ้งและเกี่ยวข้องกับศาสตร์อื่น ๆ (Mayo, 1960)

ความคิดทางการเมือง (Political Thought) ความคิดทางการเมือง (Political Thought) หมายถึง ความคิด ที่เกี่ยวกับเรื่องการเมืองอย่างกว้าง ๆ ความคิดทางการเมืองมีแนวโน้มหนัก ไปในทางด้านพรรณนา (Descriptive) และมักเน้นหนักด้านความคิดเชิงประวัติศาสตร์ คือเรียงลำดับว่าใครคิดอย่างไร เมื่อใด ปกติไม่ค่อยมีการแยกเป็นหัวข้อการวิเคราะห์ (สุขุม นวลสกุล และ โกศล โรจนพันธุ์, 2544, น. 1)

อุดมการณ์ทางการเมือง (Political Ideology) ใช้ในรูป ของความเชื่อและระดับความคิดที่ไม่ลึกซึ้ง เน้นความเชื่อศรัทธา มากกว่าหลักเหตุผล แต่อุดมการณ์ทางการเมือง มักมีผลในการยึดถือ และมักเป็นพลังผลักดันให้เกิดการกระทำ หรือความเคลื่อนไหวทางการเมือง อุดมการณ์ไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งถูกต้อง หรือยึดหลักศีลธรรมและ คุณธรรม แต่เป็นความเชื่อหรือความคิดที่ปลุกฝังให้เกิดผลทางการเมือง (สุขุม นวลสกุล และ โกศล โรจนพันธุ์, 2544, น. 2)

สังกัทางการเมือง (Political Concept) หมายถึง ความคิดหรือทฤษฎีเกี่ยวกับศัพท์เชิงนามธรรมทางการเมือง เช่น ความ ยุติธรรม จุดมุ่งหมายแห่งรัฐ ผู้ปกครองที่ดี สิทธิ เสรีภาพ ความมั่นคงแห่ง รัฐ ทฤษฎีการเมืองเป็นการพยายามหาความเกี่ยวข้อง ระหว่างสังกัต่าง ๆ ดังกล่าวโดยต้องให้เหตุผลและความเหมาะสม (สุขุม นวลสกุล และ โกศล โรจนพันธุ์, 2544, น. 2)

ลัทธิการเมือง (Political Ism) ลัทธิการเมือง (Political Ism) ได้แก้หลักการทางการเมืองซึ่งมีลักษณะผสมผสานจากความคิดหรือทฤษฎีของหลายท่านประกอบกัน เป็นแนวคิดเกี่ยวกับระบบการเมือง ซึ่งจะชี้แนะการจัดวางอำนาจ โครงสร้างทางการเมือง ความเกี่ยวพันระหว่างองค์การที่ใช้อำนาจกับบุคคล (อริยญา โษคสวัสดิ์, 2563)

2.4.2 ความแตกต่างระหว่างทฤษฎีการเมืองกับปรัชญาทางการเมือง

ความแตกต่างระหว่างทฤษฎีการเมืองกับปรัชญาทางการเมือง ไม่ค่อยจะเด่นชัดเนื่องจากทฤษฎีกับปรัชญามีลักษณะใกล้เคียงกันมาก ข้อแตกต่างอยู่ตรงที่ปรัชญามีขอบเขตกว้างขวางกว่าทฤษฎี “ปรัชญาทางการเมืองมักจะมุ่งอธิบายปรากฏการณ์ทั้งหลายทั้งปวงทางการเมือง ซึ่งต่างกับทฤษฎีการเมืองซึ่งมุ่งอธิบาย ปรากฏการณ์หรือ หลักการบาง ประการ” และหลักการของปรัชญาเน้นทางจริยธรรม ในขณะที่ทฤษฎีอาจ ไม่พิจารณาหลักจริยธรรมเลยก็ได้ นอกจากนี้การศึกษาในลักษณะปรัชญาจะลึกซึ้งและเกี่ยวข้องกับศาสตร์อื่น ๆ

2.4.3 คุณค่าและประโยชน์ของทฤษฎีการเมือง

1) ทฤษฎีการเมืองช่วยให้คำจำกัดความที่ถูกต้องแก่ศัพท์ทางการเมือง เช่น คำว่าเสรีภาพ ประชาธิปไตย เป็นต้น ซึ่งคำจำกัดความพวกนี้นิยมใช้กัน โดยทั่วไปไม่เฉพาะแต่นักศึกษารัฐศาสตร์เท่านั้น ทฤษฎีการเมืองสอนให้รู้ ซึ่งถึงความหมายที่แท้จริงของศัพท์เฉพาะเหล่านี้ ซึ่งจะมีส่วนช่วยเป็นอย่างมากในการแสดง โวหารทางการเมือง โน้มน้าวความคิดเห็นของผู้อื่น

2) ทฤษฎีการเมืองมีส่วนช่วยอย่างมากในการทำให้เข้าใจ ประวัติศาสตร์ เพราะนำผู้ที่ศึกษาให้เข้าสู่บรรยากาศความคิดในสมัยก่อน ช่วยให้เข้าใจถึงพลังผลักดันที่ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหว หรือเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญ ๆ เพราะเหตุที่ว่าปรากฏการณ์ในอดีตเป็นผลมาจากการกระทำของมนุษย์จึงเป็นการจำเป็นที่จะต้องทราบถึงความคิดที่ชักจูง ให้เกิดการกระทำนั้น เช่น การที่จะเข้าใจถ่องแท้ถึงประวัติศาสตร์ โลกสมัยกลาง (Middle Ages) นั้นจำเป็นต้องทราบถึงการพิพาทแย่งความเหนือกว่าในการปกครองคนระหว่างจักรพรรดิกับสันตะปาปา เป็นต้น

3) ความรู้ในความคิดทางการเมืองแห่งอดีตนั้นมีส่วนช่วยให้เข้าใจ ถึงการเมือง ในสมัยปัจจุบัน เพราะปัญหาทางการเมืองในปัจจุบันล้วน เกิดขึ้นจากสถานการณ์ในอดีต หรือ อาจเทียบเคียงได้กับปรากฏการณ์ใน อดีต และหลักการเมืองต่าง ๆ ที่นำมาใช้เป็นผลมาจากวิวัฒนาการ

ของ ความคิดทางการเมืองสมัยก่อน เช่น ทฤษฎีการแบ่งแยกอำนาจในระบบ การปกครองของ สหรัฐอเมริกา มีรากฐานมาจากความคิดของเมธีการเมืองสมัยกลาง เป็นต้น

4) ทฤษฎีการเมืองสอนให้ มีความเข้าใจในนโยบายและการ ปรับปรุงโครงสร้าง การปกครอง เพราะประเทศทุกประเทศต้องมีหลักการ อันเกิดจากปรัชญาการเมืองใดปรัชญา หนึ่งเป็นลึ่งนำรัฐบุรุษและประชาชน ในการวางนโยบายหรือปฏิรูปการปกครอง ความก้าวหน้าหรือ ประสบ ความสำเร็จของระบบการเมืองในประเทศ เป็นผลมาจากการวางโครงสร้าง การปกครองอยู่ บนทฤษฎีการเมืองที่เหมาะสมกับสภาพการณ์ และความต้องการของประเทศนั้น

5) คุณค่านอกเหนือไปจากที่กล่าวมาแล้ว ได้แก่ การที่ทฤษฎีการเมืองเป็น เสมือนตัวแทนแสดงให้เห็นถึงความรุ่งโรจน์แห่งอาณาจักรทางปัญญาในสมัยต่าง ๆ รัฐในอุดมคติ หรือเลิศจนกระทั่งจินตนาการล้วนแต่ เป็นลึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ และ ความพยายามที่จะใช้ความรู้ ความเฉลียวฉลาด เสนอแนะรูปแบบที่ดีที่สุดแห่งการปกครอง

ยอร์ช แคมเพ็บบ กล่าวถึงประโยชน์ทฤษฎีทางการเมืองในชีวิตประจำวันไว้ ความว่า ปัจจุบันคน โดยทั่วไปมีความต้องการ 3 ประการ ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเมืองหรือเป็นการเมืองใน ลักษณะ เป็นที่หวังกันว่านักรัฐศาสตร์ผู้แตกฉานในการศึกษาทฤษฎี การเมืองจะสนองความต้องการ ทั้ง 3 ประการของคนทั่วไปได้ความต้องการที่ว่านี้ คือ

- 1) ต้องการคำแนะนำซึ่งอาจจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับโครงสร้าง เช่น ควรวาง ความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงาน ควรกระจายอำนาจหน้าที่ หรือควรกำหนดความรับผิดชอบอย่างไร
- 2) ต้องการความถูกต้องเพื่อตัดสินใจเมื่อเกิดปัญหา หรือความไม่เข้าใจระหว่าง บุคคล
- 3) ต้องการทักษะ (Skill) ในการทำนายเหตุการณ์ในอนาคตได้ถูกต้อง หรือ ใกล้เคียง

เชื่อว่า นักรัฐศาสตร์จะสามารถสนองความ ต้องการทั้งสามประการนี้ ได้เพราะเหตุที่ว่า นักรัฐศาสตร์เป็นผู้ที่ให้ความสนใจกับปัจจุบันและอนาคต เป็นผู้ที่คุ้นเคยกับทฤษฎีการเมือง รู้ซึ่งถึง บรรยากาศการเมืองในอดีต ซึ่งอาจเทียบเคียงได้ละม้ายกับปัจจุบัน อนาคต และเป็นผู้ที่มีนิสัยโน้ม เียงไปในทางชอบตั้งข้อสังเกต หรือข้อสงสัย ในการเคลื่อนไหวหรือเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ ต่าง ๆ ดังนั้นเขาจึงควรจะสามารถให้คำปรึกษา ความถูกต้อง และพยากรณ์เหตุการณ์ข้างหน้าได้ ดีกว่าใคร ประโยชน์ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การศึกษาทฤษฎีการเมือง อาจจะทำให้เป็นบุคคลที่มี มนุษยสัมพันธ์ (Human Relations) เพราะเหตุว่าทฤษฎีการเมืองสอนให้รู้ จักความหลากหลายของ

ธรรมชาติ หรือ ลักษณะนิสัยใจคอคน ดังนั้นผู้ที่ศึกษาทฤษฎีการเมือง จึงควรรู้จักแนวทางในการสร้างความชื่นชอบให้กับผู้แวดล้อม (อรุณญา โชคสวัสดิ์, 2563)

2.5 ทฤษฎีครองอำนาจนำ (Hegemony)

การครองอำนาจนำ (Macey, 2000) เป็นที่มาจากภาษากรีกที่ว่า “Hegemon” ซึ่งหมายความว่า การนำ (Leading) การมีอำนาจเหนือผู้อื่น (Prominent) และ มักจะใช้ในความหมายของการครองอำนาจทางการเมือง (Political Dominance) แนวคิดเรื่องการครองอำนาจนำนั้นได้ถูกกล่าวถึง ในสมุดจดจากคุก ซึ่งผลงานชิ้นสำคัญ โดยงานเขียนของเขามีลักษณะกระจัดกระจายยังไม่ได้รวมเป็นหมวดหมู่อย่างเป็นระบบ และมีประเด็นกว้างขวางครอบคลุมในหลายเรื่องด้วยกัน เช่น ประเด็นที่ว่าด้วยเรื่องทฤษฎีแล้วแนวคิดทางการเมือง ความคิดเกี่ยวกับรัฐ สังคม การใช้อำนาจ รวมไปถึงเรื่องการครองอำนาจนำ เป็นต้น โดยเป็นงานสะท้อนมุมมองของเข่าที่มีต่อสภาพทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมสมัยนั้น โดยเฉพาะเรื่องแนวความคิดการครองอำนาจนำ ที่เป็นกรอบแนวความคิดหลักเป็นการสะท้อนความคิดของเข่าที่มีต่อความคิดมาร์กซิสต์แบบดั้งเดิมที่เชื่อใน “หลักเศรษฐกิจกำหนด” (Economism) “หลักการกำหนดนิยามอย่างกลไก” (Mechanical Determinism) ที่มองว่าปัจจัยในเรื่องเศรษฐกิจนั้นเป็นอิสระจากปัจจัยอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัจจัยในเชิงเจตจำนงของมนุษย์ และเป็นตัวกำหนดความเป็นไปหรือพัฒนาการของสังคมโดยอัตโนมัติ ดังนั้นตามความคิดของกรัมนิจึงไม่เห็นด้วยกับแนวคิดของพวกมาร์กซิสต์แบบดั้งเดิมที่เชื่อในหลักการกำหนดนิยามโดยเศรษฐกิจอย่างเป็นกลไก ในมุมมองของกรัมนิมองว่าโครงสร้างส่วนบนอันประกอบไปด้วยพื้นที่ของระบบกฎหมาย ความเชื่อ ศีลธรรม ปัญญา นั้นก็เป็นส่วนสำคัญต่อการกำหนดความเป็นไป หรือมีผลต่อพัฒนาการของสังคมได้

ความคิดเรื่องการครองอำนาจนำของกรัมนิได้ให้ความสำคัญกับเรื่อง “อุดมการณ์” (Ideology) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการใช้เป็นแนวทางในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดเรื่อง “โครงสร้างสังคมส่วนล่าง และสังคมส่วนบน” (Base/Super Structure) โดยกรัมนิได้เน้นให้ความสำคัญกับบทบาทของโครงสร้างส่วนบน และได้ชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างที่สำคัญระหว่าง “สังคมสองแบบ” ภายในโครงสร้างส่วนบน ซึ่งประกอบไปด้วย สังคมแรก คือ “รัฐ/สังคมการเมือง” (Political Society) ซึ่งได้แก่รัฐ และองค์กรการใช้อำนาจต่าง ๆ รัฐ และอีกสังคมหนึ่งคือ “ประชาสังคม” (Civil Society) ได้แก่ ส่วนเป็นเอกชน หรือส่วนอื่น ๆ ที่เป็นองค์กรนอกอำนาจรัฐ

กรัมซี อธิบายว่าขณะที่สังคมนิยมเมือง ดำเนินการสร้าง และสืบทอด “อำนาจครอบงำ” (Domination) โดยชนชั้นปกครอง ผู้ยึดกุมอำนาจรัฐ และมีอำนาจในการบังคับใช้กฎหมาย (Legislation) และมีอำนาจบังคับจูงใจ (Coercion) อยู่ด้วยแต่ในประชาสังคมนั้นจะมีการดำเนินการเพื่อสร้าง และสืบทอด/รักษา การครองอำนาจนำ โดยอาศัยวิธีการที่แตกต่างไปจากสังคมนิยมเมือง โดยใช้วิธีการสร้าง ความยินยอมพร้อมใจให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชน โดยที่ประชาชนไม่รู้สึกรู้สีกว่าเป็นการบังคับหรือ เป็น “การยินยอมพร้อมใจโดยธรรมชาติ” (Spontaneously Consensus) ในประชาสังคมนี้ การใช้อำนาจ เพื่อครอบงำกลุ่มบุคคล หรือชนชั้นอื่นนั้นจะแตกต่างจากสังคมนิยมเมือง นั่นคือ ในประชาสังคมจะเป็นการใช้อำนาจนำ โดยไม่ใช่กำลังหรือความรุนแรง แต่จะเป็นการครองอำนาจนำในเชิงพื้นที่ (Realm) หรือความคิด ในการผลิตทางเศรษฐกิจ และการดำรงชีวิต โดยผ่านทางเครื่องมือหรือกลไกชนิดต่าง ๆ ในแง่นี้ โลกทัศน์ของผู้คนในประชาสังคมจะถูก “ครอบงำอำนาจนำ” ทางความคิด ความเชื่อ ทัศนคติโดยกลุ่มผู้ปกครอง และโลกทัศน์ที่ถูกครอบงำ จะกลายเป็น “วัฒนธรรมร่วมของผู้คน” (Popular Culture) และแทรกซึมไปทั่วทั้งประชาสังคม (Gramsci, 1971 อ้างถึงใน วัชรพล พุทธรักษา, 2554)

การสร้างภาวะการครองอำนาจนำจะเกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์แบบไม่ได้ถ้ากลุ่มผู้ปกครอง หรือชนชั้นปกครองจะมุ่งหวังยึดครองแต่เพียงอำนาจรัฐ แต่เพียงอย่างเดียว โดยปราศจากการครองอำนาจนำเหนือระบบความคิด หรืออุดมการณ์ เหนือสังคมส่วนใหญ่ ด้วยเหตุนี้ “กลุ่มผู้ดำเนินการสร้างภาวะครองอำนาจนำ” (Hegemon) นั้นจะต้องพยายาม (Attempt) ที่จะสร้างแนวร่วม และแปรสภาพ (Transform) อุดมการณ์ของพันธมิตร (Alliance) จากกลุ่ม หรือชนชั้นต่าง ๆ รวมถึงกลุ่มที่เป็นอริ (Rival) ให้เป็นหนึ่งเดียวกันให้ได้การสร้างแนวร่วมพันธมิตรระหว่างกลุ่มพลังหรือชนชั้นต่าง ๆ เรียกว่า การสร้างกลุ่ม “กลุ่มประวัติศาสตร์” (Historical Bloc) ให้เกิดขึ้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างความเป็นเอกภาพระหว่างผู้ครองอำนาจนำกับผู้ถูกนำให้เกิดขึ้น โดยที่ ความรู้สึก (Feelings) ของประชาชนผู้ถูกนำ/ถูกปกครองนั้นถูกครอบครองความคิดโดยสมบูรณ์ตามความต้องการของชนชั้น หรือกลุ่มผู้ดำเนินการสร้างภาวะครองอำนาจนำ (วัชรพล พุทธรักษา, 2554)

โดยโครงสร้างของแนวคิดเรื่องการครองอำนาจนำ (Hegemony) สามารถแบ่งออกได้เป็น 5 หัวข้อ ซึ่งได้แก่

- 1) แนวความคิดเรื่อง โครงสร้างส่วนล่างและ โครงสร้างส่วนบน (Super/Base Structure) กับกลุ่มประวัติศาสตร์ (Historic Bloc)

- 2) แนวความคิดเรื่องประชาสังคม และสังคมการเมือง (Civil and Political Society) กับความยินยอมพร้อมใจ และการใช้อำนาจบังคับ (Consent and Coercion)
- 3) สงครามขับเคลื่อน และสงครามจุดยืน (War of Movement and War of Position)
- 4) กลไกการครองอำนาจนำ และกลไกการใช้อำนาจรัฐ (Hegemonic Apparatuses and State Apparatuses)
- 5) การโต้ตอบต่อการครองอำนาจนำ (Counter Hegemony) (วัชรพล พุทธรักษา, 2554)

2.6 ทฤษฎีการกระทำเชิงการสื่อสาร (Theory of Communicative Action)

เจอร์เกน ฮาเบอร์มาส (Habermas, 1992) กล่าวถึง การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของสังคม ผ่านแนวคิดพื้นที่สาธารณะ และอธิบายการเสื่อมถอยของพื้นที่สาธารณะที่เป็นผลมาจากระบบ เศรษฐกิจ การเมือง และสังคม โดยได้ขยายรายละเอียดของปัญหา พร้อมกับแนวทางการแก้ไข ที่เป็นรากฐานของทฤษฎีการกระทำเชิงการสื่อสาร (The Theory of Communicative of Action) ที่เป็น ทฤษฎีหลักของฮาเบอร์มาสต่อการอธิบายสังคม

ทฤษฎีการกระทำเชิงการสื่อสาร ถือเป็นทฤษฎีหลักสำคัญของฮาเบอร์มาส ในการอธิบายสภาพสังคม และฮาเบอร์มาสได้นำทฤษฎีนี้ เป็นรากฐานตั้งต้นในการต่อยอดทฤษฎีอื่น ๆ ของฮาเบอร์มาสด้วย โดยฮาเบอร์มาสแบ่งการกระทำเชิงสังคม (Social Action) (สุรัช คมพจน์, 2554 อ้างถึงใน สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล (องค์การมหาชน), 2561) ออกเป็น 3 รูปแบบ ดังนี้

- 1) การกระทำเชิงเครื่องมือ (Instrumental Action) การกระทำที่ทำให้เพื่อบรรลุถึงเป้าหมาย/ ความสำเร็จเป็นหลัก และจุดมุ่งหมายถูกกำหนดไว้ล่วงหน้า เช่น ระบบการบริหารงานของภาครัฐ (Administration System) หรือลักษณะของอำนาจเงินตรา (Money Power) ตามระบบทุนนิยม
- 2) การกระทำเชิงกลยุทธ์ (Strategic Action) เป็นกรณีเฉพาะที่จะเกิดขึ้น โดยจะเกิดเมื่อผู้กระทำพยายามที่จะชักจูงการตัดสินใจของผู้กระทำการอีกคน
- 3) การกระทำเชิงการสื่อสาร (Communicative Action) การกระทำที่อ้างความสมเหตุสมผล และยัง มีผลกระทบเชิงสื่อเจตนาด้วย คือการยอมรับข้อเรียกร้องเห็นว่าถูกต้องเหมาะสม

หากนำหลักการการกระทำทั้ง 3 รูปแบบมาวิเคราะห์ในรายละเอียดพร้อมยกตัวอย่างประกอบ จะพบว่าหากพบการแสดงความคิดเห็นเชิงเครื่องมือ เช่น “หากคุณ (ภาครัฐหรือผู้มีอำนาจใด ๆ) ทำโครงการ สร้างเขื่อน พวกเราจะก่อกบฏ” ถือเป็นกรกระทำกรเป็นรูปแบบการกระทำเชิงเครื่องมือ ที่เน้นถึง จุดมุ่งหมายปลายทาง และคาดเดาการกระทำไว้ล่วงหน้าแล้ว นั่นคือ การก่อกบฏ ซึ่งหากภาครัฐหรือผู้มีอำนาจยอมปฏิบัติตาม ถือเป็นกรปฏิบัติตามแบบสมยอม ตามคำขู่ ไม่เป็นไปโดยสมัครใจ แต่หากพบข้อคิดเห็นที่ว่า “การทำโครงการเขื่อนของคุณ (ภาครัฐหรือผู้มีอำนาจใด ๆ) ส่งผลกระทบต่อหมู่บ้าน เป็นจำนวนมากมาย ทั้งในเชิงพื้นที่ การใช้ชีวิตเป็นการทำลายระบบนิเวศของสิ่งมีชีวิตจำนวนมาก” ถือเป็นกรกระทำที่เป็นรูปแบบ การกระทำเชิงการสื่อสาร ซึ่งหากยอมทำตามเหตุผลดังกล่าว ถือเป็นกรยอมรับเหตุผลร่วมกันระหว่าง ผู้กระทำกรและผู้ตีความที่ก่อให้เกิดฉันทมติ ที่เป็นกระบวนการสื่อสารแบบสองทาง ที่ทั้งสองฝ่ายมีส่วนร่วมต่อกัน

นอกจากนี้ตามข้อเสนอของฮาเบอร์มาส ควรให้ความสำคัญกับการกระทำเชิงการสื่อสารเป็นอันดับแรก ตามข้อเสนอของฮาเบอร์มาส เมื่อนำมาปรับใช้กับสถานการณ์จริง อย่างเช่นการรับฟังความคิดเห็นใน นโยบาย/โครงการ/กิจกรรม ของภาครัฐ การรับฟังในรูปแบบเดิม เช่น การสอบถามว่า “เห็นด้วย” หรือ “ไม่เห็นด้วย” หรือแม้แต่กรทำการประชาพิจารณา เนื่องจากมีปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้ถาม (ผู้มีอำนาจ) และผู้ให้ข้อมูลอยู่ จึงอาจทำให้ได้ข้อมูลที่ไม่ตรงต่อเจตนาที่แท้จริง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงข้อจำกัดบางอย่าง ที่กรมีส่วนร่วมทางอิเล็กทรอนิกส์อาจเข้ามาช่วยแก้ไขปัญหานี้ได้ จากตัวอย่างข้างต้นควรให้ความสำคัญกับการกระทำเชิงการสื่อสารก่อนเป็นอันดับแรก เพราะฉะนั้นด้วยระบบของเทคโนโลยี สมัยใหม่สามารถช่วยให้ตรวจจับคำ เช่น มีอบว่ามีจำนวนเท่าไร และสามารถดึงข้อคิดเห็นดังกล่าวไปเป็นส่วน

การพิจารณาหลังจากพิจารณาข้อมูลที่ได้จากการกระทำเชิงการสื่อสารเสร็จเป็นที่เรียบร้อยแล้ว เพื่อให้ได้ ข้อคิดเห็นที่เป็นเหตุผล และเห็นเจตนาของการสื่อสารจากผู้กระทำอย่างแท้จริง พร้อมกันนี้กรมีส่วนร่วม ทางอิเล็กทรอนิกส์จะสามารถช่วยลดโอกาสของการกระทำเชิงกลยุทธได้ เนื่องจากการแสดงความคิดเห็น ผ่านช่องทางดังกล่าว จะลดสถานะกรมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำกรและผู้มีอำนาจได้ เช่น โอกาสที่กรกระทำเชิงกลยุทธ คือ รับฟังความคิดเห็นแบบกรทำประชาพิจารณา การจัดประชุมสัมมนา เป็นต้น (สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล (องค์การมหาชน), 2561)

2.7 ประวัติ พิภพ ชงไชย

พิภพ ชงไชย เกิดเมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ. 2488 ที่อำเภอ ปาโมกข์ จังหวัดอ่างทอง หนึ่งในแกนนำพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย และเป็นที่ปรึกษาคณะกรรมการณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) จบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาจากโรงเรียนนันทศึกษา กรุงเทพมหานคร แล้วเรียนต่อระดับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาระดับสูง (ปก.ศ. สูง) ที่วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ระหว่างศึกษาอยู่ที่นี้ ได้ทำกิจกรรมและได้เป็นนายกองค์การนักศึกษาในปี พ.ศ. 2510 หลังจากนั้น ได้ศึกษาต่อจนสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี การศึกษามัธยมศึกษา (กศ.บ.) จากวิทยาลัยวิชาการศึกษาระดับมัธยมศึกษา ปัจจุบันคือ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (วิกิพีเดีย, 2562)

2.7.1 การเปลี่ยนแปลงทางความคิดของ พิภพ ชงไชย

ภายหลังจากที่ พิภพ ชงไชย จบการศึกษาจากวิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ที่ซึ่งเขาได้มีโอกาสทำกิจกรรมนักศึกษาจนได้รับเลือกเป็นนายกองค์การนักศึกษาในปี พ.ศ. 2510 ก็ได้เกิดจุดเปลี่ยนใหญ่ที่สุดของ เมื่อ พิภพ ชงไชย ได้มีโอกาสใกล้ชิดกับพี่ชายหัวก้าวหน้าที่ชื่อ กล้าหาญ ตระกูลแสง ทำให้ได้อ่านหนังสือ นวนิยาย และบทความที่ก้าวหน้าในยุคนั้น จนสามารถเปลี่ยนความคิดให้เห็นถึงความอยุติธรรมของสังคม ทำให้การคิดนอกกรอบเป็นระบบมากขึ้น จนจะได้กลายมาเป็นนักเคลื่อนไหวรัฐธรรมนูญในที่จะกล่าวถึงต่อไป (วิกิพีเดีย, 2562)

2.7.2 การเข้ามาเป็นนักปฏิรูปการศึกษาของ พิภพ ชงไชย

พิภพ ชงไชย เคยมีโอกาสได้ถูกชักชวนมาทำกิจกรรมนอกสถาบัน ตั้งกลุ่มปริทัศน์เสวนา ซึ่งประกอบด้วยนักศึกษาหลายสถาบันและหลายคนเป็นเพื่อนสนิทกันมาจนถึงทุกวันนี้ อีกทั้งยังร่วมเข้าทำหนังสือ สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับนิสิตนักศึกษา ฉบับที่ 2 รวมถึงทำหนังสือ ศูนย์ศึกษาของสมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย โดยภายหลังจากจบ ป.ก.ศ.สูง ไปเป็นครูอยู่ระยะหนึ่ง จึงถูกชักชวนมาเป็นเลขานุการของ สุลักษณ์ ซึ่งเป็นหัวหน้าฝ่ายวิชาการที่ บริษัท ไทยวัฒนาพานิชย์ จำกัด แล้วเข้าร่วมทำหนังสือวิทยาสาร/วิทยาสารปริทัศน์ ที่ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ เป็นบรรณาธิการ ต่อมาจึงได้ร่วมก่อตั้ง มูลนิธิโกมลคีมทอง ทำหนังสือ สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ที่มี สุชาติ สวัสดิ์ศรี เป็นบรรณาธิการ และในขณะที่เรียนอยู่ที่วิทยาลัยวิชาการศึกษาระดับมัธยมศึกษา ในปี พ.ศ. 2571 ได้ก่อตั้ง

หนังสือพิมพ์ชาวบ้าน ของมูลนิธิโกมลคีมทอง และทำปาจารย์สาร เพื่อวิพากษ์วิจารณ์ระบบการศึกษาไทย ทำหนังสือพิมพ์ประชาชาติรายสัปดาห์ และร่วมก่อตั้งหนังสือพิมพ์จัดสรรรายสัปดาห์กับ พันศักดิ์ วิญญรัตน์ และเพื่อน ๆ นักเขียน นักหนังสือพิมพ์ (วิกิพีเดีย, 2562)

หลังจากนั้นก็มียุทธนาการในการเคลื่อนไหวการเมืองสมัยนั้น คือ เป็น 1 ใน 100 ผู้ร่วมลงชื่อเรียกร้องรัฐธรรมนูญ และเป็นกรรมการองค์กรประชาธิปไตยเพื่อประชาชน (ปช.ปช.) กับ ชีรยุทธ บุญมี และร่วมเดินขบวนรณรงค์ต่อต้านสินค้าญี่ปุ่น ต่อต้านฐานทัพอเมริกา ต่อต้านสงครามเวียดนาม และต่อต้านเผด็จการทหาร จนเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ต่อมาในปี พ.ศ. 2520 ได้เดินทางไปประเทศอังกฤษ ร่วมก่อตั้งมูลนิธิมิตรไทย กับ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ นิวัตติ กองเพียร และจอน อึ๊งภากรณ์ จนเมื่อกลับมาจากประเทศอังกฤษในปี พ.ศ. 2521 จึงได้ก่อตั้งโรงเรียนหมู่บ้านเด็ก ตามแนวคิดหนังสือชื่อ ซัมเมอร์ฮิลล์ (Summer Hill) ที่ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ แนะนำ ซึ่งเป็นการเสนอกการศึกษาที่หลุดจากระบบการศึกษาของรัฐ ที่เรียกว่า “การศึกษาทางเลือก” ในปัจจุบัน

ในปี พ.ศ. 2522 ร่วมก่อตั้ง “มูลนิธิเด็ก” กับนายแพทย์ ประเวศ วะสี, นายเทพศิริ สุขโสภา และนางศิริพร ส โครบานีค โดยดำรงตำแหน่งเป็นกรรมการมูลนิธิเด็ก หลังจากนั้น ร่วมเป็นกรรมการมูลนิธิหมอชาวบ้าน และยังเป็นบรรณาธิการบริหารนิตยสารข่าวครูไทย ของสมาพันธ์ครูประถมศึกษาแห่งประเทศไทย อีกด้วย ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงการกระทำบางอย่าง ความเชื่อบางอย่าง จากการลงมือทำ กลายเป็นนักปฏิรูปด้านการศึกษา ต่อมาในปี พ.ศ. 2527 ได้รับทุนบีบีซี (BBC) ไปดูงานการศึกษาทางเลือกในประเทศอังกฤษ และดูงานที่โรงเรียนซัมเมอร์ฮิลล์ (Summer Hill School) รวมถึงโรงเรียนวอลดอร์ฟ ฌ ประเทศเยอรมนี (Waldorf School) และโรงเรียนมอนเตสซอรี ฌ ประเทศฝรั่งเศส (Montessori School) และรับเป็นเลขานุการมูลนิธิเด็ก ในปี พ.ศ. 2529 หลังจากนั้น ก็เข้าร่วมการสัมมนาการศึกษาทางเลือก และการเมืองทางเลือกในประเทศต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมรับเป็นกรรมการอำนวยการวงศศนิท ของมูลนิธิเสถียรโกเศศ-นาคะประทีป กับเป็นกรรมการเลขานุการมูลนิธิจินดา-อิม-จำเรียง กังคานนท์

2.7.3 การเคลื่อนไหวในการเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญพิภพ ชงไชย

ในเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2535 ได้เคลื่อนไหวในนามมูลนิธิเด็ก ร่วมกับนายแพทย์ เสม พริ้งพวงแก้ว และกรรมการผู้ใหญ่ของมูลนิธิ ตั้งกองทุน “รวมทุนน้ำใจไทย”

เพื่อช่วยเหลือญาติวีรชนพฤษภา 35 จากความเกี่ยวโยงระหว่างการศึกษาทางเลือกรับรัฐธรรมนูญ จากความเชื่อว่าการศึกษาทางเลือกรจะขยายใหญ่ได้ ต้องมีพื้นที่ในรัฐธรรมนูญ หรือบทบัญญัติ ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2536 ต่อมาได้รับเป็นรองประธานคณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) เพื่อ เคลื่อนไหวทางการเมืองตามแนวทางอุดมคติของตนเองและของคณะกรรมการ คือ การเคลื่อนไหว ในเรื่องสิทธิเสรีภาพของประชาชน บนหลักการ “ลดอำนาจรัฐ เพิ่มอำนาจประชาชน” โดยใช้วิธี วิพากษ์วิจารณ์ ร่วมชุมนุม ร่วมเดินขบวน ร่วมถือแฟ่ง และจัดสัมมนาวิพากษ์วิจารณ์การเมือง การ พัฒนา และการศึกษา หลังจากนั้น ร่วมก่อตั้งและเป็นกรรมการกลุ่มเพื่อนประชาชนและร่วมก่อตั้ง เสริมศึกษาลัย สถาบันการศึกษาทางเลือกรในระดับอุดมศึกษา เป็นกรรมการจัดงาน 50 ปี สันติภาพ ไทย, งาน 100 ปี ชาตะกาล ปรีดี พนมยงค์, งาน 100 ปี ชาตะกาล กุหลาบ สายประดิษฐ์, เป็น กรรมการมูลนิธิปรีดี พนมยงค์, กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ประจำสถาบันราชภัฏกาญจนบุรี และสถาบัน ราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง, ที่ปรึกษาเลขาธิการ Asian Forum Human Rights and Development (Forum Asia) และ กิจกรรมอื่น ๆ ที่เสริมสร้างมติสาธารณะ คือ เป็นผู้ดำเนินรายการวิทยุ รายการ “คู่ อนาคต” ร่วมกับ ดร.เทียนชัย วงศ์ชัยสุวรรณ ทางสถานีวิทยุ มก. AM Stereo ทุกวันเสาร์, รายการ “เส้นทางสู่ประชาธิปไตย” ร่วมกับนายชาวุฒิชัย อร่ามฤทธิ์ ทางสถานีวิทยุทหารอากาศ F.M. 102.5 ระหว่างวันจันทร์-ศุกร์ และของสำนักข่าวไอเอ็นเอ็น ทุกวันเสาร์และอาทิตย์

ต่อมาได้เข้าร่วมเคลื่อนไหวกับขบวนการประชาชนกลุ่มต่าง ๆ เช่น สมัชชาคนจน กลุ่ม อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมบ้านกรูด - บ่อนอก และกลุ่มจะนะ ที่จังหวัดสงขลา ไปพร้อม ๆ กับทำงาน อาสาสมัครในฐานะ เลขาธิการและประธานของคณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) ส่วนงานอื่น ๆ ได้แก่ การเป็นกรรมการกลางและประธานฝ่ายรณรงค์และเผยแพร่องค์กรกลางการ เลือกรตั้งเป็นกรรมการร่างแผนสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, เป็นประธานร่างแผนพัฒนาการศึกษาของ สถาบันราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง, เป็นรองผู้อำนวยการสถาบันปรีดี พนมยงค์ และเป็นเลขาธิการ คณะกรรมการอนุสรณ์สถานวีรชน โดยในช่วงที่เป็น ประธานคณะกรรมการรณรงค์เพื่อ ประชาธิปไตย (ครป.) เคลื่อนไหวรัฐธรรมนูญ ฉบับประชาชนในปี พ.ศ. 2540 กับกลุ่ม 30 องค์กร ประชาธิปไตย และเข้าร่วมกับกลุ่มอนุรักษ์กาญจน์ เคลื่อนไหวต่อต้านการวางท่อก๊าซไทย-พม่า ใน รัฐบาลชวน 2 ด้วย ทำให้ได้ร่วมงานกับนายอานันท์ ปันยารชุน อดีตนายกรัฐมนตรี ติดต่อมาจนถึง งานในคณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ และยังเข้าร่วมก่อตั้ง 30 องค์กรพัฒนา เอกชน กับร่วมก่อตั้ง “คณะกรรมการรณรงค์เพื่อการปฏิรูปสื่อ (คปส.)” เพื่อต่อสู้ความเป็นอิสระ ของสื่อและวิทยุชุมชน (วิกิพีเดีย, 2562)

2.7.4 ภาระหน้าที่การทำงานที่สำคัญหลังรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 – ปัจจุบัน ของ พิภพ ธงไชย

ภายหลังการพยายามต่อสู้ทั้งทางด้านผลักดันเรื่องศึกษานอกระบบ และความพยายามแก้ไขรัฐธรรมนูญ ปี พ.ศ. 2540 พิภพ ธงไชย นั้น ไม่เคยหยุดนิ่ง ยังคงมีภาระหน้าที่มากมายที่มุ่งหวังทำเพื่อผลักดันให้ประเทศไทยเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้นต่อไป ไม่ว่าจะเป็นบทบาททั้งทางด้านกรรมการสรรหากรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (ของรัฐสภา) กรรมการสรรหาสมาชิกสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ผู้แทนองค์การพัฒนาเอกชนเข้าร่วมการประชุมประจำปีของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน องค์การสหประชาชาติ ครั้งที่ 57 ณ กรุงเจนีวา ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ รวมทั้งได้รับทุนมูลนิธิชิโนปอนเพื่อปัญญาชนสาธารณะแห่งเอเชีย (The Nippon Foundation Fellowships for Asian Public Intellectuals – API Fellowships) จนมาเป็นเลขาธิการและประธานคณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) กรรมการมูลนิธิโกมล คีมทอง กรรมการมูลนิธิหมอชาวบ้าน กรรมการเลขานุการจินดา – อิม – จำเรียง กังคานนท์ กรรมการมูลนิธิปริดี พนมยงค์ ที่ปรึกษาสมัชชาคนจน และกลุ่มเพื่อนประชาชน ที่ปรึกษากลุ่มอนุรักษ์กาญจน์, ที่ปรึกษาคณะกรรมการญาติวีรชน พฤษภา 35 ที่ปรึกษาสภาเพื่อสิทธิมนุษยชนและการพัฒนาแห่งเอเชีย FORUM – ASIA กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลอง 100 ปี รัฐบุรุษอาวุโส ศาสตราจารย์ ดร.ปริดี พนมยงค์ (ของรัฐบาล) และกรรมการจัดงานฉลอง 100 ปี กุหลาบสายประดิษฐ์ จบหลักสูตรการเมืองการปกครองในรอบประชาธิปไตย สำหรับนักวิชาการระดับสูง (รุ่นที่ 2) สถาบันพระปกเกล้า (วิกิพีเดีย, 2562)

ในปัจจุบัน พิภพ ธงไชย ไม่เคยหยุดต่อสู้เพื่อประเทศไทยเลย ยังคงรับบทบาทหน้าที่ในการเป็นกรรมการเลขานุการมูลนิธิเด็ก กรรมการผู้จัดการสถาบันการศึกษาและศิลปวัฒนธรรมมูลนิธิเด็ก บรรณาธิการอำนวยการสำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก ประธานสถาบันเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการศึกษา ประธานสถาบันการ์ตูนไทย กรรมการบริหารสถาบันเด็ก ผู้จัดการ โรงเรียนอนุบาลหมู่บ้านเด็ก สานรัก กรรมการชี้ทิศทางสุขภาพคนไทย ปี พ.ศ. 2547 – 2548 กรรมการเหรียญกมูลนิธิสุขภาพไทย กรรมการมูลนิธิโกมล คีมทอง ที่ปรึกษาคณะกรรมการรณรงค์เพื่อการปฏิรูปสื่อ (คปส.) ที่ปรึกษาคณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) กรรมการ คณะกรรมการอำนวยการบ้านกาญจนาภิเษก กรรมการอำนวยการ สถาบันสัญญา ธรรมศักดิ์ เพื่อประชาธิปไตย กรรมการกองทุนคุ้มครองนักสิทธิมนุษยชน สมาชิกสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และเป็น 1 ใน 5 แกนนำพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย ร่วมกับ จำลอง ศรีเมือง สนธิ ลิ้มทองกุล

สมศักดิ์ โกศัยสุข สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์ และสุริยะใส กตะศิลา (ผู้ประสานงานเครือข่ายพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย)

สรุปได้ว่า ทุกช่วงชีวิตของ พิภพ ธงไชย ได้ผ่านมามากก่อนทางความคิดมากมาย ไม่ว่าจะเป็นการคิดนอกกรอบเป็นระบบมากขึ้นจากการได้ทำกิจกรรมนักศึกษา จนต่อมาสามารถเห็นถึงการแสดงให้เห็นถึงการกระทำบางอย่าง ความเชื่อบางอย่าง จากการลงมือทำ กลายเป็นนักปฏิรูปด้านการศึกษา มีส่วนร่วมสำคัญในการช่วยเหลือญาติวีรชนพฤษภา พ.ศ. 2535 จนกลายเป็นความเกี่ยวโยงระหว่างการศึกษาทงเลือกกับรัฐธรรมนูญ จากความเชื่อว่าการศึกษาทงเลือกจะขยายใหญ่ได้ ต้องมีพื้นที่ในรัฐธรรมนูญ หรือบทบัญญัติ และจากความพยายามผลักดันตั้งแต่ช่วยปี พ.ศ. 2540 – 2560 เพื่อให้การศึกษาทงเลือกสามารถขยายใหญ่ขึ้น จากการมีพื้นที่ในรัฐธรรมนูญ หรือบทบัญญัติ อันเป็นการพิสูจน์ให้เห็นว่าไม่ใช่เรื่องที่จะได้รับการยอมรับกันวันเดียว ไม่ใช่เป็นเพียงแค่งานวิจัยทางด้านวิทยาศาสตร์ในห้องทดลอง แสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้นำที่เป็นแบบใหม่ เน้นการรวมกลุ่ม มากกว่าสั่งการ เนื่องจากการทำงานคนเดียวเปลี่ยนแปลงสังคมไม่ได้ ต้องทำเป็นเครือข่าย เป็นกลุ่มเคลื่อนไหว ปฏิบัติงานแบบเป็นกลุ่มคิด ต้องสามารถก้าวข้ามการยอมรับ การคิดเชิงประจักษ์ ไปสู่การบูรณาการปัญหา กำหนดเครือข่าย พยายามเชื่อมประสานทางชนชั้น ต้องทำงานกับชนชั้นกลางมากขึ้น ด้วยการเป็นผู้นำการปฏิรูปทางสังคม มีแนวคิดใหม่ ๆ อาทิ การปฏิรูปทางการศึกษา โดยสร้างโรงเรียนหมู่บ้านเด็กในรูปแบบที่ไม่เคยมีมาก่อน สมัชชาคนจน ผลักดันในการเรียกร้องต่าง ๆ จากสิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นแล้วจะสร้างด้านตรงข้ามขึ้นมา นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในสิ่งใหม่ ดังเช่น จากการเปลี่ยนแปลงทางความคิดมาจากการทำกิจกรรมระหว่างที่เป็นนักศึกษา

2.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

รุ่งนภา ขรรขเกษมสุข (2560) ความเป็นพลเมืองของผู้นำองค์กรภาคประชาสังคม ได้กล่าวไว้ว่า ความเป็นพลเมืองของคณะทำงานเครือข่ายภาคประชาสังคมจังหวัดชลบุรี จะเห็นได้ว่า คณะทำงานฯ มีความรู้ ความเข้าใจ และตระหนักถึงความสำคัญของความเป็นพลเมืองในการขับเคลื่อนการเมืองการปกครอง ระบอบประชาธิปไตย เห็นความสำคัญของการมีสิทธิ การมีส่วนร่วมในการปกครอง ระบอบประชาธิปไตย เป็นภาระหน้าที่ที่จะต้องทำ ขณะเดียวกันก็ต้องการให้ประชาชน มีความตื่นตัวและตื่นรู้ ต่อสถานการณ์ความเป็นไปทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ทั้งนี้ ประสพการณ์การทำงานถือว่ามีส่วนสำคัญในการค่อย ๆ สร้าง และกลมกล่อมกลายเป็นพลเมืองให้เกิดขึ้น เห็นผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสำคัญ และ เมื่อคณะทำงานฯ ได้รับการแต่งตั้ง

เข้ามาเป็นเครือข่ายภาคประชาสังคมจังหวัดชลบุรี ซึ่งถือเป็นองค์กรภาคประชาสังคม การได้เข้ามาทำงาน ได้ พุดคุย แลกเปลี่ยน ความคิดความเห็น และกลายเป็นเครือข่ายการทำงาน ได้ช่วยในการส่งเสริมการทำงานของเครือข่ายภาคประชาสังคมจังหวัดชลบุรีอย่างมาก เห็นได้อย่างชัดเจนจากเมื่อครั้งที่เครือข่ายฯ ถูกยุบจากการประกาศคำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ฉบับที่ 71/2559 กลุ่มคณะทำงานก็ยังคงติดต่อและทำงานกันเช่นเดิม เพียงแต่เปลี่ยนจากการทำงานในรูปแบบที่เป็นทางการที่เป็นองค์กรที่มีการจัดตั้งและได้รับการแต่งตั้งไปเป็นสภาพลเมือง ที่ทุกคนร่วมกันขับเคลื่อนด้วยความเป็นพลเมืองในลักษณะที่ไม่มีองค์กร ที่เป็นทางการรองรับเท่านั้น

จักรีศรี จารุมณีญาณ และพระถนัด วฑฒโน (2560) ภาวะผู้นำกับการพัฒนาชุมชนโดยกล่าวสรุปว่า หลักการดำเนินงานพัฒนาชุมชนจากแนวคิดพื้นฐาน หลักการพัฒนาได้นำมาใช้เป็นหลักในการดำเนินงานพัฒนาชุมชน ดังต่อไปนี้ 1) ยึดหลักความมีศักดิ์ศรีและศักยภาพของประชาชน โดยการเปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นใช้ ศักยภาพที่มีอยู่ให้มากที่สุด และต้องเชื่อมั่นว่าประชาชนนั้นมีศักยภาพที่จะใช้ความรู้ ความสามารถที่จะ ปรับปรุงพัฒนาตนเองได้ จึงต้องให้โอกาสประชาชนในการคิด วางแผน เพื่อแก้ปัญหาชุมชนด้วยตัวของเขาเอง 2) ยึดหลักการพึ่งตนเองของประชาชน ยึดมั่นเป็นหลักที่สำคัญว่าต้องสนับสนุนให้ประชาชนพึ่งตนเองได้ โดยการสร้างพลังชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชน ส่วนรัฐบาลจะช่วยเหลือสนับสนุนอยู่เบื้องหลัง และช่วย เหลือในส่วนที่เกินขีดความสามารถของประชาชน 3) ยึดหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนร่วมคิด ตัดสินใจ วางแผน ปฏิบัติตามแผน และติดตามประเมินผลในกิจกรรม หรือ โครงการใด ๆ ที่จะทำในชุมชนท้องถิ่น เพื่อให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการดำเนินงาน อันเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกในเรื่องความเป็นเจ้าของ โครงการ หรือกิจกรรม 4) ยึดหลักประชาธิปไตย ในการทำงานพัฒนาชุมชน จะต้องเริ่มด้วยการพูดคุย ประชุมปรึกษาหารือร่วมกัน คิดร่วมกัน ตัดสินใจและทำร่วมกัน รวมถึงรับผิดชอบร่วมกันภายใต้ความช่วยเหลือซึ่งกันและ กันตามวิถีทางแห่งประชาธิปไตย กระแสในปัจจุบัน ได้มุ่งให้ความสนใจกับภาวะผู้นำแบบเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership) และภาวะผู้นำที่มีความสามารถพิเศษ (Charismatic Leadership) ซึ่งแนวคิดเหล่านี้ได้ พยายามอธิบายว่า ผู้นำประสบความสำเร็จในระดับสูงในการจูงใจสมาชิก ความผูกพันต่อองค์กร ความ เคารพนับถือ ความไว้วางใจ ความชื่นชมในตัวผู้นำ การอุทิศตนในการทำงาน ความจงรักภักดี และการ ปฏิบัติงานของสมาชิกได้อย่างไร และยังพยายามอธิบายอีกว่า ผู้นำบางคนสามารถนำองค์กรหรือหน่วยงานของตนประสบความสำเร็จอย่างยอดเยี่ยมได้อย่างไร เนื่องจากการดำเนินธุรกิจขององค์กรในยุคโลกาภิวัตน์ ที่มีการลงทุนหรือดำเนินธุรกิจข้ามประเทศ ทำให้หลายๆ องค์กรมุ่งสร้างผู้นำที่สามารถบริหารและจัดการ คนในประเทศที่ไปลงทุนหรือดำเนิน

ธุรกิจ ประกอบกับแนวคิดที่มีอยู่ยังไม่เพียงพอต่อการสร้างรูปแบบภาวะผู้นำที่มีประสิทธิภาพสูงสุด จึงนำไปสู่การพัฒนาแนวคิดการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมขึ้น (Hartog and Koopman, 2001) ผู้นำชุมชนจึงต้องมีการเรียนรู้ในด้านต่าง ๆ เพื่อปรับตัวให้ทันต่อสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

ฐิตารีย์ เกี่ยวคู่ัมภัย (2556) เรื่อง การก่อรูปและการขยายตัวขององค์กรประชาสังคม ท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: กรณีศึกษามูลนิธิกสิกรรมธรรมชาติ โดยกล่าวสรุปว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการก่อเกิดมูลนิธิกสิกรรมธรรมชาติ มี 3 ปัจจัย คือ วิกฤติเศรษฐกิจในปี 2540 วิกฤติเศรษฐกิจพอเพียงและภาวะผู้นำในการขับเคลื่อน วิกฤติเศรษฐกิจในปี 2540 ซึ่งส่งผลให้เกิดปัญหาการว่างงานจากการที่โรงงาน/บริษัทได้ปิดตัวลง คนที่เข้ามาทำงานในเมืองจึงต้องกลับถิ่นฐานเพื่อหาเลี้ยงชีพ คนเหล่านี้เมื่อได้กลับถิ่นฐานและหันไปประกอบอาชีพเกษตรกรรม รวมทั้งหาแนวทางในการทำเกษตรกรรมแบบลดต้นทุนให้ได้มากที่สุด วิกฤติเศรษฐกิจพอเพียง เป็นผลที่มาจากอุดมการณ์การพัฒนาที่ในหลวงได้นำเสนอให้แก่สังคมไทย ในการรองรับปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจ ในปี 2540 วิกฤติเศรษฐกิจพอเพียงส่งเสริมให้มีการจัดตั้งชมรมกสิกรรมธรรมชาติ และมูลนิธิกสิกรรมธรรมชาติเนื่องจากข้อจำกัดของระบบราชการที่ไม่สามารถเป็นกลไกในการขับเคลื่อนอุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียงได้ จึงจำเป็นต้องสร้างกลไกใหม่ในรูปองค์กรประชาสังคมขึ้น ปัจจัยสุดท้ายคือ บทบาทภาวะผู้นำในการขับเคลื่อน กล่าวคือ เน้นการขับเคลื่อนแบบ นักยุทธศาสตร์ นักปลุกกระดมมวลชน ในการโน้มน้าวจิตใจให้ยอมรับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง รวมทั้งมีการปฏิบัติจริง และทำอย่างต่อเนื่องจนประสบผลสำเร็จในเรื่องของการพลิกฟื้นดิน จากดินดานกลายเป็นดินที่อุดมสมบูรณ์ เป็นปัจจัยสำคัญอีกปัจจัยหนึ่งที่ช่วยทำให้เกิดการก่อรูปมูลนิธิ กสิกรรมธรรมชาติ เนื่องจากความทุ่มเทของผู้นำจึงก่อให้เกิดการบอกต่อ มีการสื่อสารออกไปสู่สังคม จนเกิดการยอมรับในตัวผู้นำทั้งในส่วนของภาครัฐและเอกชน

เชาวนะ ไตรมาส (2559) เรื่องประชาสังคมกับนโยบายการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยกล่าวสรุปไว้ว่ารัฐสัญญาประชาคม (Social Contract State) กับการปลุกกระแสสำนึกใหม่ของการเมืองภาคประชาชน ไม่ว่าจะมองในกรอบของทางเลือกหรือทางหลักของกระแสสังคม การเมืองในปัจจุบันก็ตาม สำหรับกระแสการเมืองยุคใหม่ก็คือ การที่เราไม่อาจมองการเมืองหรือประชาธิปไตยในกรอบที่แปลกแยกไปจากมาตรฐานคุณภาพที่แตกต่างหรือห่างไกลไปจากบริบทแวดล้อมอื่นในด้านสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมได้ โดยเฉพาะในกรอบที่ต้องอาศัยพื้นฐานความต้องการและบรรทัดฐานจากความคาดหวังของประชาชนเป็นเครื่องชี้วัดตัดสินด้วยแล้ว การกำหนดตนเองของประชาชน

เป็นกุญแจสำคัญของการเมืองระบอบประชาธิปไตย การส่งเสริม แนวทางและเครื่องมือพัฒนาคุณภาพการเมืองภาคประชาชน และการพัฒนาประชาธิปไตยอย่างยั่งยืนก็เป็น สิ่งจำเป็นเช่นเดียวกัน หากมองไกลไปถึงบริบทแวดล้อมของกระแสแห่งยุคที่เรียกว่ายุคหลังความทันสมัย (Postmodern Era) และยุคของความประจักษ์แจ้งแห่งภูมิปัญญาใหม่ (Neo-Enlightenment Era) อย่างในปัจจุบัน ด้วยแล้ว ความสำคัญของภาคประชาชนในฐานะที่เป็นศูนย์กลางหลัก (People Centric) ของจักรกลในการขับเคลื่อนพลวัตของกระแสสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมใหม่นั้น คงจะไม่จำกัดขอบเขต หรือมีความหมายเดียวกันกับประชาชนในยุคดั้งเดิมอีกต่อไป

ความล้มเหลวของการรวมศูนย์กลางอำนาจให้กระจุกตัวอยู่ที่รัฐและการปฏิเสธรัฐที่เต็มไปด้วยกลไก ของการผูกขาด การครอบงำ การใช้กำลังบังคับ และการควบคุม (Coercion Orientation) มากกว่าความ รับผิดชอบ และตอบสนองต่อความต้องการที่แตกต่างหลากหลายอย่าง หนีบไวกของประชาชน (Responsive orientation) ตลอดจนการจุดประกายของกระแสทางเลือกใหม่ใน ชีงของการเมืองภาคประชาชนร่วมด้วยนั้น ล้วนมีส่วนผลักดันให้เกิดอัตราเร่งที่เร็วขึ้นในการเบียด แทรกบทบาทครอบงำของรัฐให้ตกไปจากเวที การเมืองแบบดั้งเดิม จนยากที่จะตั้งตัวหรือตรึงหมุด ยึดการรวมศูนย์ผูกขาดหรือทำหน้าที่หลักเหมือนอย่างเดิม ได้อีกต่อไปแล้ว การเติบโตของพลัง อำนาจใหม่นอกศูนย์ อำนาจรัฐ ที่เรียกว่า การเมืองภาคประชาชนจึงเป็นเสมือน ลิมยักษ์ในการทำ ปฏิกริยาแตกตัว (Fission Reaction) อำนาจการรวมศูนย์แบบเบ็ดเสร็จที่ศูนย์กลางเดียวให้ พันยุคและ หมดความหมายไปจากความสำคัญแบบเก่า ในขณะที่เดียวกัน การสถาปนาการเมืองภาค ประชาชน ให้เป็นหลักรวมใหม่เข้าไปทดแทนรัฐ จึงเป็นระเบียบวาระที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับ การเมืองใหม่ใน ภาคประชาชน สิ่งที่เรียกว่ารัฐที่ดี พลเมืองดี รัฐสัญญาประชาคม ลัทธิประชาธิปไตย รัฐธรรมนูญ ใหม่ ธรรมาภิบาล ประชาสังคม และวัฒนธรรมพลเมือง ล้วนเป็นขุมทรัพย์ของการปลุกกระแส สำนึกใหม่ของการเมืองภาคประชาชนที่จะต้องนำมาหรือฟื้น ทบทวน และกำหนดยุทธศาสตร์ในการ ใช้ประโยชน์ใหม่เพื่อให้กระบวนการ สถาปนากการเมืองภาคประชาชน นั้นสัมฤทธิ์ผลส่งคุณภาพการ ต่อการพัฒนาคุณภาพการเมืองใหม่และการพัฒนาประชาธิปไตยที่ยั่งยืนได้อย่างแท้จริงต่อไป

การเมืองภาคประชาชน จึงเป็นทางเลือกใหม่ของรัฐที่ดีตามความหมายของรัฐสัญญา ประชาคม ที่ถือเอาประชาชนเป็นศูนย์กลางในการกำกับอำนาจรัฐ อาศัยการสร้างพลเมืองดีเข้ามา รับผิดชอบ การเมือง เพื่อเป็นแกนนำในการขับเคลื่อนพลวัตทางการเมืองในภาคประชาชน ด้วย ขบวนการวิถีประชาขององค์กรประชาชนแทนกระบวนการแข่งขันกันยึดกุมอำนาจระหว่างกลุ่ม ฝักฝ่ายทางการเมือง ซึ่งเป็นการเมืองมิติใหม่ที่แยกออกมานอกกลไกและอำนาจรัฐซึ่ง ไม่แข่งขันเข้า

ยึดกุมอำนาจรัฐ แต่อยู่เหนือกลไกการเมืองกระแสหลักและอำนาจรัฐ ซึ่งเป็นการสร้างรัฐและการเมืองรูปแบบใหม่ที่เป็นการบูรณาการร่วมกันระหว่างการปกครองของภาคประชาชน ประชาธิปไตยกึ่งทางตรงกึ่งส่วนร่วม ประชาสังคม ธรรมนูญ วัฒนธรรมพลเมือง และรัฐสัญญาประชาคม

โนริยุกิ ชูซูกิ (2018) เรื่องประชาสังคม ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม การพัฒนาการศึกษาประชาสังคมในสังคมไทย และพลวัตของ “ประชาคม” ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย : กรณีศึกษาเปรียบเทียบชุมชนตำบลทุ่งโป่ง อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น และชุมชนตำบลพันดอน อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี โดยกล่าวสรุปไว้ว่า การศึกษาประชาสังคมในไทยเกิดขึ้นมาในช่วงทศวรรษที่ 2540 หลังเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ พ.ศ. 2535 พร้อมกับการเกิดรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 และความสนใจในการเริ่มศึกษาวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดประชาสังคม ดังที่เห็นได้จากการประชุมวิชาการระดับชาติ สาขาสังคมวิทยาครั้งที่ 1-3 (พ.ศ. 2543, 2546 และ 2549) ทั้งนี้ในการประชุมในครั้งที่ 2 นักวิชาการได้มุ่งเน้นประเด็นศึกษาไปที่ “ประชาคม” อันนำไปสู่แนวทางการเกิดประชาสังคมผ่านการสื่อสารในพื้นที่สาธารณะ (Public Sphere) ตามแนวคิดของ เจอเคน ฮาร์เบอร์มาส ที่เน้นการเปิดพื้นที่ให้ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมในการเข้าถึงการรับรู้ แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร อภิปรายโต้แย้ง และแสดงความคิดเห็นในเรื่องที่เป็นสาธารณะของสังคม ซึ่งถือได้ว่าเป็นการพยายามก้าวผ่านแนวทางประชาสังคมแบบการประท้วง หรือการต่อต้านรัฐบาล ผ่านการเคลื่อนไหวทางการเมืองเช่น เหตุการณ์พฤษภาทมิฬ ในปี พ.ศ. 2535 ซึ่งเป็นรูปแบบประชาสังคมตามแนวคิดของแอน โทนี โอ กรัมซี อย่างไรก็ตาม การเกิดขึ้นของขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมือง เพื่อต่อต้านอำนาจรัฐฝ่ายตรงข้าม ทั้งก่อน และหลังการรัฐประหารปี พ.ศ. 2549 จนนำมาสู่การรัฐประหารปี พ.ศ. 2557 เป็นปรากฏการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงการกลับมาของประชาสังคมแบบกรัมซี ในระดับมหภาคที่อิงอยู่กับการเมืองระดับชาติ อันมีความขัดแย้งทางอุดมการณ์ทางการเมือง ซึ่งส่งผลกระทบต่อความร่วมมือในประชาสังคมระดับจุลภาค หรือระดับ “ประชาคม” ท้องถิ่นอย่างมีนัยสำคัญ

วิเชียร บุราณรักษ์ (2548) เรื่องขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน ศึกษากรณี: กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดอุดรธานี โดยกล่าวสรุปไว้ว่า แนวทางการเคลื่อนไหวของขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนกรณีกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จังหวัดอุดรธานีรวมทั้งการตอบโต้จากกลุ่มเป้าหมายและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ พบว่ามีแนวทางการเคลื่อนไหวอย่างหลากหลาย เช่น กลยุทธ์การยึดพื้นที่ทางการเมือง, กลยุทธ์ชุมนุมชนนิยม/วัฒนธรรม ชุมชน, กลยุทธ์การต่อสู้ทางการเมือง

เชิงสัญลักษณ์, กลยุทธ์การสื่อสารทางการเมือง, กลยุทธ์การต่อสู้ทางการเมืองในระดับท้องถิ่น, กลยุทธ์การต่อสู้ทางกฎหมายและนโยบายต่อภาครัฐ, กลยุทธ์การแสวงหาเครือข่ายพันธมิตรกลยุทธ์ต่าง ๆ ใช้เป็นแนวทางการเคลื่อนไหวโดยวิเคราะห์สถานการณ์ และการตอบโต้ของกลุ่มเป้าหมาย เป็นสำคัญในการปรับเปลี่ยนแนวทางการเคลื่อนไหวยุทธศาสตร์ ยุทธวิธีในครั้งต่อ ๆ ไป ในประเด็นการตอบโต้ทั้งภาครัฐ ภาคทุนภายในและภายนอก รวมทั้งภาค ประชาชนด้วยกันเอง ซึ่งสะท้อนออกมาเป็นผลลัพธ์จากการเคลื่อนไหวทั้งในรูปแบบ การปะทะข้อมูล ความรู้คำนิยามอำนาจ นำมาสู่การต่อรองการร่วมเสนอทางออกการแย้งชิงพื้นที่ทางความคิดก่อเกิด ความขัดแย้ง ตลอดจนการเผชิญหน้าระหว่างขบวนการภาคประชาชนกับกลุ่มเป้าหมายและสิ่งแวดล้อม ต่าง ๆ ภายใต้บริบทเศรษฐกิจ สังคม การเมืองในสถานะสถานการณ์ขณะนั้นด้วย

ขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนในสถานะปัจจุบัน เป็นอีกหนึ่ง ในแนวทางการแสดงบทบาท ตามสิทธิพลเมืองในการมีส่วนร่วมทางการเมือง ดังนั้นภาครัฐควร ให้ความสำคัญในการเปิดพื้นที่สาธารณะให้ขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนที่จะ สัมพันธ์ ปะทะสังสรรค์ แทรกซึม ตลอดจนแย่งพื้นที่สาธารณะ ช่างชิงอำนาจ ผลประโยชน์ ทรัพยากร อุดมการณ์ตลอดจนทางเลือกของการพัฒนา กับหน่วยทางสังคมภาคต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น ภาครัฐหรือภาคทุน ผลการศึกษาชี้ชัดว่าจะเป็นประโยชน์ต่อบุคคลทั่วไปที่สนใจ ใฝ่เรียนรู้ทาง การเมืองภาคประชาชน และอาจนำไปสู่การขยายขอบเขตการแสวงหาเครื่องมือสู่การพัฒนา ประชาธิปไตยของไทย

ศาสตรินันต์ ต้นสุน (2558) เรื่อง การศึกษาการเคลื่อนไหวทางสังคมของกลุ่มผู้ชุมนุม “กปปส.” ด้วยแนวคิดพื้นที่สาธารณะและภาคประชาสังคม โดยกล่าวสรุปไว้ว่า ผู้เข้าร่วมการชุมนุม กับ กปปส. จำนวนมากต่างเป็นหรือเคยเป็น “พันธมิตร ประชาชนเพื่อประชาธิปไตย” หรือคนเสื้อ เหลืองมาก่อนนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549 และ พ.ศ. 2551 ซึ่งกลุ่มการเมืองทั้งพันธมิตรฯ และกปปส.มี ความปรารถนาที่จะต่อต้าน ต่อสู้กับสิ่งที่เรียกว่า “ระบอบทักษิณ” ที่พวกเขามองว่าเป็นต้นเหตุของ ปัญหาความ ขัดแย้งและความวุ่นวายทางการเมืองในเวลาี่ ทั้งนี้โดยมีความไม่ชอบ ไม่นิยมหรือ อาจถึงขั้นเกลียดชัง พ.ต.ท.ทักษิณ น.ส.ยิ่งลักษณ์ ชินวัตร และพรรคเพื่อไทย เป็นพื้นฐานเดิม ผู้เข้าร่วมชุมนุมเชื่อ โดยบริสุทธิ์ใจว่าอดีตนักการเมืองอาวุโสของพรรค ประชาธิปัตย์อย่างนายสุเทพ เทือกสุบรรณ จะสามารถเป็นผู้นำในการปฏิรูปได้ ทั้งนี้ ผู้เข้าร่วมชุมนุมบางคนยืนยันกับผู้วิจัยว่านาย สุเทพ เทือกสุบรรณ นั้นเป็นเพียงแค่ ร่างทรงของมวลมหาประชาชนเท่านั้น มีหน้าที่ทำตามคำสั่ง ของประชาชนเท่านั้น การชุมนุมของผู้เข้าร่วมชุมนุม กปปส. นั้นถือว่าเป็นหนึ่งในขบวนการ

เคลื่อนไหวทางสังคมใหม่ ที่ไม่ได้เพียงแค่นำเสนอแต่เพียงประเด็นทางการเมืองแต่เพียงอย่างเดียว แต่มีประเด็นของการมีส่วนร่วมทางการเมืองด้วยการปฏิรูปเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา ให้เกิดขึ้นด้วย และการเข้าร่วมการชุมนุมก็ถือว่าเป็นไปตามแนวคิด พื้นที่สาธารณะที่ผู้ชุมนุมพยายามสร้างขึ้น เพื่อตอบโต้รัฐได้การกระทำของภาครัฐที่ พยายามยึดครองครอบงำโลกชีวิตของพวกเขา

ทำให้พวกเขาต้องร่วมกันแสดงออก ต่อต้านคัดค้านต่อระบบที่กำลังเกิดขึ้นอยู่ และการต่อสู้นี้อาจไม่สำเร็จในเร็ววัน แต่ผู้ชุมนุม กปปส. จำนวนหนึ่งก็พร้อมยื่นหยัดต่อสู้กับสิ่งที่พวกเขา เรียกว่าระบอบทักษิณกันต่อไป

บทที่ 3

ระเบียบวิธีการวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง “บทบาทผู้นำทางการเมืองภาคประชาสังคม: กรณีศึกษา พิกพ ชงไชย” โดยมีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาการก่อตัว กลไก และกระบวนการของการเคลื่อนไหวผู้นำภาคประชาสังคมในประเทศไทย และ 2) เพื่อศึกษาบทบาท พิกพ ชงไชย ในฐานะผู้นำทางการเมืองภาคประชาสังคม ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยโดยมีระเบียบวิธีการวิจัยตามขั้นตอนและวิธีการดังนี้

3.1 รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) วิธีศึกษาในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analytical Approach) เพื่อให้ทราบถึงประเด็นในการศึกษาในครั้งนี้ ในประเด็นรายละเอียดที่สำคัญ และมีความครอบคลุมในเนื้อหาสาระอย่างครบถ้วน โดยใช้การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญ (Key Informants)

3.2 ผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญ

ผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญ (Key Informants) คือ บุคคลและกลุ่มบุคคลที่มีบทบาท และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับ พิกพ ชงไชย ทั้งในทางตรงและทางอ้อม โดยมีคุณสมบัติเป็นผู้เชี่ยวชาญ/ผู้ทรงคุณวุฒิ ที่มีความเกี่ยวข้องและใกล้ชิดกับ พิกพ ชงไชย ทั้งในทางตรงและทางอ้อม จำนวน 8 ท่าน สามารถจำแนกได้ตามตารางที่ 3.1 ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 3.1 รายชื่อผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญในการวิจัย

ผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญ	ตำแหน่ง
1. คุณ พิภพ ชงไชย	ที่ปรึกษาคณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.)
2. ดร.อุทัย คุลยเกษม	อดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยศิลปากร
3. คุณ เนาวัฒน์ พงษ์ไพบูลย์	ศิลปินแห่งชาติ สมาชิกวุฒิสภา และประธานคณะกรรมการด้านศิลปะและวัฒนธรรม
4. คุณ อานันท์ หาญพาณิชย์พันธ์	รองอธิการบดีฝ่ายพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต
5. คุณ สุตกษณ์ ศิวรักษ์	นามปากกา ส. ศิวรักษ์ นักวิชาการอิสระ
6. คุณ รสนา โตสิตระกูล	อดีตสมาชิกวุฒิสภา กทม., อดีต สปช., อดีตกรรมการมูลนิธิโกมลคีมทอง
7. คุณ จตุพร พรหมพันธุ์	ประธานแนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร แบบบัญชีรายชื่อ พรรคเพื่อไทย
8. นายแพทย์ วิชัย โชควิวัฒน์	ประธานสมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี
รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด	จำนวน 8 ท่าน

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยใช้แหล่งข้อมูลในการเก็บรวบรวมข้อมูล เรื่อง “บทบาทผู้นำภาคประชาสังคม : กรณีศึกษา พิภพ ชงไชย” โดยใช้แหล่งข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ดังนี้

3.3.1 แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ได้แก่ การสัมภาษณ์ พิภพ ชงไชย ในเรื่องของชีวประวัติและการทำงานในส่วนต่าง ๆ ของการเคลื่อนไหวภาคประชาชน และการสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับ พิภพ ชงไชย ในบริบทต่าง ๆ

3.3.2 แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ได้แก่ หนังสือ บทความ งานวิชาการ และการเก็บข้อมูลจากเว็บไซต์ต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับ พิภพ ชงไชย

การสัมภาษณ์ใช้รูปแบบการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) มาเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

- 1) เตรียมจัดทำประเด็นแบบสอบถามปลายเปิด เพื่อสัมภาษณ์แบบเชิงลึกนี้จะนำไปใช้ในการเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญ โดยให้อาจารย์ที่ปรึกษาตรวจสอบว่าแบบสัมภาษณ์การวิจัยนี้สามารถใช้ในการเก็บข้อมูลและตอบคำถามในการวิจัยได้หรือไม่
- 2) โดยผู้วิจัยจะดำเนินการติดต่อขออนุญาตเข้าสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญ เพื่อกำหนดวันที่จะขอเข้าไปสัมภาษณ์ และให้ผู้สัมภาษณ์เป็นผู้กำหนดเองตามความเหมาะสม
- 3) ก่อนการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะแจ้งวัตถุประสงค์ในการวิจัย เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกัน ใช้วิธีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร รวมทั้งใช้เครื่องบันทึกเสียงในการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญ โดยจะแจ้งให้ทราบและขออนุญาตในการบันทึกข้อมูลก่อนการสนทนา รวมทั้งขออนุญาตเปิดเผยข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ต่อสาธารณะ
- 4) ในการสัมภาษณ์จะเป็นการสนทนา พูดคุย ตามประเด็นคำถามที่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ อย่างไรก็ตามไม่เป็นทางการ เพื่อให้ประเด็นมีความครอบคลุมและอาจเป็นประเด็นสาระสำคัญเพิ่มเติมที่เป็นประโยชน์ต่อการนำเก็บรวบรวมข้อมูลไปทำวิเคราะห์ต่อไป

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อผู้วิจัยได้ข้อมูลจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิและแหล่งข้อมูลทุติยภูมิครบถ้วนแล้ว จึงนำข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์มาใช้วิธีวิเคราะห์จากเนื้อหา (Content Analysis) โดยนำข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์เพื่อนำไปสู่การตอบคำถามในการวิจัยในเรื่อง “บทบาทผู้นำทางการเมืองภาคประชาสังคม: กรณีศึกษา พิภพ ธงไชย” โดยการวิเคราะห์ข้อมูลนั้นผู้ศึกษาวิจัยจะทำการวิเคราะห์แบบแยกประเด็นข้อมูลในลักษณะการเขียนข้อมูลแบบพรรณนาเพื่อหาความเชื่อมโยงความสัมพันธ์เชิงทฤษฎี

บทที่ 4

การก่อตัว ขั้นตอน กลไก และกระบวนการของการเคลื่อนไหวผู้นำภาคประชาสังคม ในประเทศไทย

ในบทนี้จะนำเสนอถึงผลการศึกษาเกี่ยวกับการก่อตัว ขั้นตอน กลไก และกระบวนการของการเคลื่อนไหวผู้นำภาคประชาสังคมในประเทศไทย โดยสามารถอธิบายได้เป็นประเด็นดังต่อไปนี้

4.1 การก่อตัวของผู้นำภาคประชาสังคมในประเทศไทย

การก่อตัวของผู้นำภาคประชาสังคมในประเทศไทย มีจุดเริ่มต้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2510 โดยมีรูปแบบของการทำงานเชิงประเด็น ในการหยิบยกประเด็นหนึ่ง ๆ ขึ้นมาเป็นจุดมุ่งหมายหลักในการพยายามเปลี่ยนแปลงในภาคประชาสังคม โดยในการก่อตัวของผู้นำภาคประชาสังคมที่มีลักษณะของการทำงานเชิงประเด็นนั้น มีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อมุ่งยกระดับคุณภาพชีวิตชาวชนบทให้ดีขึ้นจากการพัฒนาคนและองค์กรชุมชน ในการส่งเสริมการพึ่งตนเองและการร่วมมือของคนในชุมชนเป็นหลัก ซึ่งการประสานงานกับหน่วยงานของรัฐในสิ่งที่พื้นวิสัยของชุมชน ที่ต่างไปจากเดิมที่เน้นแต่การสงเคราะห์ อาจถือได้เป็นการสร้างอิทธิพลทางความคิดด้านพัฒนาชนบทให้แก่ภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนอย่างกว้างขวาง โดยต้องเป็นการทำงานกับประชาชนในชนบท เพื่อมุ่งเน้นให้ชาวบ้านเป็นตัวหลักในการพัฒนา ซึ่งการก่อตัวของผู้นำภาคประชาสังคมดังกล่าว เริ่มมาจากผลกระทบจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 เมื่อปี พ.ศ. 2504 ที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและเห็นได้ชัดต่อประเทศไทย จากเดิมที่เคยเป็นประเทศเกษตรกรรมไปสู่ประเทศอุตสาหกรรม นำไปสู่การเกิดความไม่เท่าเทียมและช่องว่างระหว่างชนชั้น โดยประชาชนกลุ่มที่ได้รับผลกระทบมากที่สุด คือ คนชนบท ผู้ยากไร้ และผู้ด้อยโอกาส โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเลื่อมล้ำระหว่างหน่วยงานภาครัฐกับประชาชน

จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2535 ได้เกิดการก่อตัวของผู้นำภาคประชาสังคมในรูปแบบของทำงานเชิงขบวนการประชาชนขึ้น เมื่อครั้งที่เกิดเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ พิกพ ธงไชย ได้เคลื่อนไหวในฐานะ

นะผู้ก่อตั้งและในนามมูลนิธิเด็ก เพื่อนำประชาชนร่วมกันประท้วงรัฐบาลที่มี สุจินดา คราประยูร เป็น นายกรัฐมนตรี และต่อต้านการสืบทอดอำนาจของคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.) ซึ่ง เป็นการรัฐประหารรัฐบาลชาติชาย ชุณหะวัณ อันเป็นการมุ่งเน้นไปที่ความพยายามเคลื่อนไหวด้วย อุดมการณ์ในการเปลี่ยนแปลงระบบ โครงสร้างทางการเมืองที่ไม่เป็นธรรม โดยเฉพาะปัญหาของ ประเทศกำลังพัฒนา โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะสถาปนาและทำให้ระบบ โครงสร้างการเมือง ประชาธิปไตยเข้มแข็งขึ้น ด้วยเชื่อว่าจะเป็นจุดเริ่มต้นที่จะนำไปสู่การกำจัด การกดขี่ ส่งเสริมการมี ส่วนร่วม ลดความเหลื่อมล้ำ และสร้างความเป็นธรรมในทางเศรษฐกิจและสังคม (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2545 อ้างถึงใน ศรีณยู หมั่นทรัพย์, 2558)

โดยในปี พ.ศ. 2536 พิภพ ชงไชย ได้เคลื่อนไหวในฐานะรองประธานคณะกรรมการ ธรรมรงค์เพื่อประชาธิปไตย (กรป.) ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวในเรื่องสิทธิเสรีภาพของประชาชน บน หลักการ “ลดอำนาจรัฐ เพิ่มอำนาจประชาชน” โดยใช้วิธีวิพากษ์วิจารณ์ ร่วมชุมนุม ร่วมเดินขบวน ร่วมถือแฟง และจัดสัมมนาวิพากษ์วิจารณ์การเมือง การพัฒนา และการศึกษา (พิภพ ชงไชย, 2363) ซึ่งเป็นการตอกย้ำว่าผู้นำภาคประชาสังคมที่ทำงานเชิงขบวนการประชาชน ถือได้ว่าเป็นผู้นำกองหน้า ด้วยความกล้าหาญและน่านับถือ ด้วยจะต้องมีความกล้าที่จะลุกขึ้นต่อสู้กับสิ่งที่ผิดไม่ว่าจะกับมิตร หรือว่าศัตรู ร่วมกับความกล้าริเริ่มในสิ่งใหม่ ๆ ที่ไม่เคยมีใครทำมาก่อน และต้องปฏิบัติอย่างยึด มั่นจนเป็นที่ยอมรับนับถือของประชาชนในสังคม เมื่อประชาชนมองเห็นอุดมการณ์และความกล้า หาญผ่านบทพิสูจน์ต่าง ๆ นั้นแล้ว ก็ย่อมสามารถทำให้ประชาชนมาร่วมขบวนการได้อย่างไม่มีข้อ กังขา เพื่อที่จะสามารถรวมพลังกันเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายได้ในท้ายที่สุด

ซึ่งในเวลาต่อมาจึงเกิดเป็นการก่อตัวของผู้นำภาคประชาสังคมที่สามารถเสนอแนวคิดและ ขับเคลื่อนทางการพัฒนาของประชาชน เมื่อ พิภพ ชงไชย ได้เข้าร่วมเคลื่อนไหวกับขบวนการ ประชาชนกลุ่มต่าง ๆ เช่น สมัชชาคนจน กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมบ้านกรูด - บ่อนอก และกลุ่มจะนะ ที่จังหวัดสงขลา ไปพร้อม ๆ กับทำงานอาสาสมัครในฐานะ เลขานุการและประธานของ คณะกรรมการธรรมรงค์เพื่อประชาธิปไตย (กรป.) โดยการกำเนิดขึ้นของกลุ่มสมัชชาคนจนนั้น มี สาเหตุเริ่มมาจากผลกระทบของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ในช่วงประมาณ ปลายทศวรรษที่ 2530 ที่ส่งผลกระทบต่อด้านลบโดยตรงต่อประชาชนในชนบท ประชาชนที่ด้อย โอกาส และคนยากจน ก่อให้เกิดเป็นความตื่นตัวใน ประเด็นด้านสิ่งแวดล้อม ทรัพยากร และการ จัดสรรทรัพยากรอย่างเป็นธรรม จนกลายเป็นการรวมตัวเป็นกลุ่มเป็นองค์กรเครือข่ายและ เคลื่อนไหวร่วมกัน เรียกว่า ขบวนการเคลื่อนไหวระดับรากหญ้า (Grass Root Movement) ซึ่งมี

วัตถุประสงค์เพื่อเป็นเวทีรวบรวมพลังแห่งความร่วมมือ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ประสานความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในการผลักดันให้ตระหนักว่ารัฐต้องจัดสรรทรัพยากรต่าง ๆ ให้ประชาชนทุกคนอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม และให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเอง และประสานความร่วมมือซึ่งกันและกันเพื่อการแก้ไขปัญหาของกลุ่มสมาชิก (อุเชนทร์ เชียงแสน, 2563)

และในปี พ.ศ. 2540 การก่อตัวของผู้นำภาคประชาสังคมก็ถูกพัฒนามาเป็นเรียกร้องการเมืองภาคประชาชน จากกรณีที่ พิกพ ชงไชย ได้มีการรวมกลุ่ม 30 องค์กรประชาธิปไตย เพื่อเคลื่อนไหวรัฐธรรมนูญ ฉบับประชาชนในปี พ.ศ. 2540 ที่ถือเป็นความพยายามในการต่อ ยอดทางอุดมการณ์ในการทำงานเพื่อประชาชน อันเป็นผลกระทบมาจากความล้มเหลวของการทำงานเชิงขบวนการประชาชน จึงหันเหออกจากการเรียกร้องประชาธิปไตยเพียงรูปแบบไปสู่การเรียกร้องการเมืองภาคประชาชน ซึ่งมีนัยยะของการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยตรงในกระบวนการตัดสินใจใน นโยบาย โครงการ และกิจกรรมที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต โดยงานดังกล่าวเป็นตัวอย่างสำคัญของการศึกษาของประชาชน การเคลื่อนไหวทางสังคมของขบวนการประชาชน และมโนทัศน์สำคัญของการเมืองภาคประชาชน (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2545 อ้างถึงใน ศรีณยู หมั่นทรัพย์, 2558)

ตลอดมาถึงใน ปี พ.ศ. 2551 ได้ก่อเกิดผู้นำภาคประชาสังคมที่เน้นการทำงานในรูปแบบของนักเคลื่อนไหว ในขณะที่มีการชุมนุมทางการเมืองของกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย ซึ่งหนึ่งในผู้นำคนสำคัญ คือ พิกพ ชงไชย เพื่อเรียกร้องเพื่อป้องกันไม่ให้รัฐบาลสมัคร สุนทรเวช ทำงานโดยปราศจากการแทรกแซงกระบวนการนิติธรรมและสื่อสารมวลชนทั้งทางตรงหรือทางอ้อม รวมทั้งไม่กระทำผิดเหมือนยุครัฐบาลทักษิณ อันเป็นการหลบเลี่ยงการกระทำ ความผิดต่อกฎหมาย แต่นอกจากจะไม่สามารถทำได้สำเร็จแล้ว กลุ่มพันธมิตรฯ ยังเห็นว่าได้เกิด ขบวนการคุกคามต่อสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างต่อเนื่อง แกนนำของกลุ่มพันธมิตรฯ จึงได้เคลื่อนไหวโดยการจัดสัมมนารายการ “ขามเฝ้าแผ่นดิน ภาคพิเศษ” และประกาศจัดการชุมนุมใหญ่ ตั้งแต่วันที่ 25 พฤษภาคม เป็นต้นไป (พันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย, 2551)

ในครั้งนี้นับเป็นการเคลื่อนไหวที่ทำโดยความมุ่งหวังที่จะปฏิรูปและลงมือปฏิบัติจริง มีการชักนำให้คนส่วนใหญ่มีกำลังและมุ่งไปในทิศทางเดียวกัน แต่ก็มีแนวโน้มที่จะสนับสนุนการเคลื่อนไหวกลุ่มการเมืองอนุรักษ์นิยมในรูปแบบต่าง ๆ รวมไปถึงการก่อรัฐประหาร การไม่นำพา

ปฏิเสฐ หรือแม้กระทั่งต่อต้านการเคลื่อนไหวของคนจำนวนมากที่เรียกร้องการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างเท่าเทียม โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการที่บุคคลจำนวนหนึ่งซึ่งอ้างตนเป็นตัวแทนภาคประชาชน หรือ ภาคประชาสังคม เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการชุดต่าง ๆ ที่รัฐบาลแต่งตั้งขึ้นในสถานการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองโดยปราศจากการตั้งคำถามถึงความถูกต้องชอบธรรมของคณะกรรมการชุดต่าง ๆ ดังกล่าว (ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในประเทศไทย, 2533 อ้างถึงใน อรรถพล วงศ์ชัย, 2550) จากความต้องการในการบรรลุอุดมการณ์ โดยต้องการให้ทุกเงื่อนไขมีความก้าวหน้าโดยไม่สนในวิธีการ ด้วยความเชื่อว่าจะสามารถช่วยให้เป้าหมายเฉพาะของตนบรรลุได้ อันจะส่งผลให้เกิดการหนุนให้สถาบันสังคมและการเมืองจารีตมีความแข็งแกร่งยิ่งขึ้นทว่ากลับแคลง ดังเช่นตัวอย่างการสืบค้นจากกรณีศึกษาของกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย ที่ได้ข้อมูลมาว่า

จึงสรุปได้ว่า การก่อตัวของการเคลื่อนไหวผู้นำภาคประชาสังคมในประเทศไทย มีสาเหตุหลัก ๆ มาจากความไม่เท่าเทียมและความเหลื่อมล้ำระหว่างชนชั้น ไม่ว่าจะเป็นระหว่างประชาชนกับประชาชนด้วยกันเอง หรือระหว่างประชาชนกับภาครัฐก็ตาม โดยที่ครั้งแรกเริ่มในปี พ.ศ. 2504 จากการที่ประเทศไทยต้องก้าวเข้ามาสู่ประเทศอุตสาหกรรมอย่างฉับพลัน ในขณะที่ไม่มีแผนรองรับที่มีประสิทธิภาพเพียงพอจากภาครัฐ ต่อมาเมื่อประเทศเต็มไปด้วยความเหลื่อมล้ำและความเป็นอธิปไตยอย่างรุนแรงมากขึ้น จึงเริ่มเกิดกลุ่มผู้กล้าขึ้นมาอย่างมากมาย เพื่อที่จะต่อสู้และท้าทายกับอำนาจที่ไม่เป็นธรรม โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะสถาปนาและทำให้ระบบโครงสร้างการเมืองประชาธิปไตยเข้มแข็งขึ้น โดยเริ่มจากมีผู้นำภาคประชาสังคมที่ทำงานเชิงขบวนการประชาชน และหันเหออกจากภารกิจร้องประชาธิปไตยเพียงรูปแบบไปสู่การเรียกร้องการเมืองภาคประชาชน ที่มีกิจกรรมการเคลื่อนไหวที่โดดเด่นต่าง ๆ มากมาย เพื่อเพิ่มความกดดันที่มีต่อรัฐบาลให้มากขึ้น อันเป็นที่มาของการก่อเกิดผู้นำภาคประชาสังคมที่เกิดขึ้นมากอย่างมากมาย ไม่ว่าจะเป็นทั้งผู้นำภาคประชาสังคมในรูปแบบของนักพัฒนา นักเคลื่อนไหว หรือแบบผสมผสาน แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดคือ ผู้นำภาคประชาสังคมคนใดที่มุ่งหวังเพื่อผลประโยชน์ของประชาชนที่แท้จริง ซึ่งเราสามารถตัดสินได้จากบทพิสูจน์ต่าง ๆ มากมายที่บุคคลเหล่านั้นอุทิศเพื่อประเทศชาตินี้

4.2 ขั้นตอนการเคลื่อนไหวของผู้นำภาคประชาสังคมในประเทศไทย

4.2.1 ค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา เนื่องจากผู้นำภาคประชาสังคมนั้น ก็เปรียบเสมือนต้นน้ำที่มีความสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้กับภาคประชาสังคม โดยตัวผู้นำควร

ต้องมีความรู้ความสามารถที่แตกฉานในประเด็นปัญหานั้น ๆ เพื่อที่จะสามารถวิเคราะห์ถึงสภาพปัญหาและสาเหตุของปัญหาได้อย่างแท้จริง ในขณะที่เดียวกันก็ต้องมีทักษะในการสื่อสารความคิดไปยังผู้อื่นได้ เพื่อที่จะสามารถระดมพลให้เกิดความร่วมมือได้ อยู่บนพื้นฐานของความชัดเจนในเรื่องของอุดมการณ์ที่หนักแน่นของตน ไม่หวั่นไหวตามกระแสสังคมใด ๆ ต้องมุ่งมั่นในการสร้างความแข็งแกร่งให้เกิดขึ้นกับประชาชนอย่างเท่าเทียม มีความฉลาดและความถ่อมตน โดยต้องไม่ยึดติดกับการนำ เพื่อเป็นผู้จุดประกายความคิดให้ผู้อื่นเกิดความเปลี่ยนแปลง และสามารถผลักดันให้เกิดการเคลื่อนไหว โดยเฉพาะปัญหาทางสังคมที่ยังคงขาดผู้นำในส่วนของภาคประชาสังคมที่ทำงานเพื่อประชาชน ดังเช่นตัวอย่างคำสัมภาษณ์ของ อนันต์ หาญพาณิชย์พันธ์ ที่ให้ข้อมูลว่า

“ในการขับเคลื่อนจะต้องมีผู้นำตลอด ทุกภาคจะต้องมีผู้นำ ไม่ใช่คนที่อยู่ข้างบนเท่านั้น จะต้องมืออยู่ทุกอาชีพ มีพลังเพื่อคิดวิเคราะห์ จับประเด็น จับปัญหาให้ได้ว่าคืออะไร สามารถประสานระดมพลให้เกิดความร่วมมือได้ สามารถสื่อสารความคิดไปยังผู้อื่นได้ สาธารณะ มีทักษะการบริหารจัดการได้ อย่างน้อยสิ่งอย่างนี้ต้องมีเป็นพื้นฐาน” (อนันต์ หาญพาณิชย์พันธ์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 21 มกราคม 2563)

4.2.2 วางแผนและกำหนดนโยบายในการแก้ปัญหา โดยผู้นำภาคประชาสังคมในแบบที่สำคัญในยุคที่การเมืองมีความขัดแย้งและมีการเปลี่ยนผ่านทางการเมืองนั้น ซึ่งไม่ว่าจะเป็นในยุคใด ๆ ในสังคมไทยก็จะพบการเปลี่ยนผ่านทางด้านการเมืองอยู่ตลอดเวลา แต่ผู้นำภาคประชาสังคมในประเทศไทยนั้นมีจำนวนน้อย ซึ่งผู้นำภาคประชาสังคมในยุคนี้ควรจะต้องมีอุดมการณ์ที่ชัดเจน ใช้ศักยภาพตนเองที่อยู่ในด้านเฉพาะด้านที่ตนเองเชี่ยวชาญนำไปใช้ในการพัฒนาสังคม เห็นผลประโยชน์ของประชาชนเป็นหลัก เป็นผู้มีการตัดสินใจทางความคิด มีความรู้แจ้ง รู้ข้อเท็จจริง ของรากเหง้าของปัญหา ต้องยอมรับฟังความคิดเห็นทุกฝ่าย ตัดสินอย่างเป็นธรรม ถูกต้อง และเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย มีความประนีประนอม อดทนใจเย็น สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และสังคมเป็นผู้ตัดสินเอง ว่าเหมาะสมจะเป็นผู้นำหรือไม่ ถ้าสังคมยอมรับก็จะสามารถขึ้นมาได้ และต้องดูประเด็นว่าเหมาะสมกับสถานการณ์นั้นหรือไม่ ตรงกับปัญหา ตรงใจประชาชนหรือไม่ เนื่องจากปัญหาเมืองไทยนั้นมีเยอะ ตั้งแต่โครงสร้างทางสังคม เรื่องความเหลื่อมล้ำกลายเป็นปัญหาหลัก ปัญหาอำนาจนิยม การรวมอำนาจการมีรัฐประหาร ทำให้เมืองไทยกลายเป็นประเทศด้อยพัฒนา จึงจำเป็นต้องมีการวางแผนและกำหนดนโยบายในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ อย่างมีจุดยืนที่มั่นคงที่จะทำเพื่อประโยชน์ของประชาชนเป็นหลัก ดังเช่นตัวอย่างคำสัมภาษณ์ของ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ที่ให้ข้อมูลว่า

“ผู้นำสังคมต้องมีพื้นฐาน ความรู้ที่ถูกต้องและมั่นคง มีความมั่นใจ หรือเรียกว่ามีความรู้ 3 ชั้น คือ รู้จัก รู้จริง รู้แจ้ง รู้จักไม่ใช่สักแต่ว่ารู้ รู้จัก คือ รู้ด้วยอำนาจของเหตุผล รู้แจ้ง คือ รู้จากประสบการณ์ปฏิบัติจริง เวลานี้เราต้องการคนแบบนั้นกล้าที่จะนำศักยภาพของตนเอง ไปพัฒนาศักยภาพของสังคม ของผู้อื่น สังคมเรายังขาดบุคคลเหล่านี้เป็นจำนวนมาก เพราะช่องว่างทางการศึกษา ในประเทศที่มีการศึกษาไม่จำเป็นต้องการนักเรียนที่ไหวที่ แข็งแกร่ง แต่ในสังคมที่อ่อนด้อยด้านการศึกษา จำเป็นที่ต้องมีคนแบบนี้อยู่โดยเฉพาะ สังคมไทย” (เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 7 มกราคม 2563)

4.2.3 ดำเนินงานในการปฏิบัติในการแก้ไขปัญหา โดยเป็นไปอย่างประนีประนอมและการใช้ความรู้ให้เป็นประโยชน์ในตัวของมันเอง ซึ่งผู้นำภาคประชาสังคมจะต้องมีความสามารถใช้ความรู้ดังกล่าวเพื่อประยุกต์กับการบริหาร และสามารถดำเนินงานในการปฏิบัติแก้ปัญหาได้อย่างยืดหยุ่น เนื่องจากทักษะในการบริหาร ทักษะในการจัดการ นั้นถือเป็นเรื่องสำคัญสำหรับการเป็นผู้นำ ซึ่งผู้นำภาคประชาสังคมจะต้องมีทั้งความรู้ทางทฤษฎีและความสามารถในการปฏิบัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบางปัญหานั้นมีขั้นตอนการดำเนินงานที่ซับซ้อนซึ่งโยงโยไปได้ทั้งระดับภายในประเทศและระดับโลก ดังนั้นผู้นำภาคประชาสังคมที่ดีควรต้องสามารถที่จะคิดวิเคราะห์และรู้จักการแสดงออกในแต่ละลักษณะผู้นำภาคประชาสังคมที่แตกต่างกันไปตามสถานการณ์ เพื่อที่จะสามารถโน้มน้าวและดึงดูดให้ประชาชนในสังคมคล้อยตามอย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทั้งการดำเนินงานอย่างอดทนใจเย็นในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป หรือการนำประชาชนแบบเด็ดขาด เพื่อที่จะสามารถแก้ปัญหาได้อย่างฉับพลันในบางสถานการณ์ แต่ที่สำคัญก็คือต้องสามารถแก้ไขความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมให้ได้ผลสูงสุด นอกจากนี้สิ่งที่สำคัญในการดำเนินงานของผู้นำภาคประชาสังคม คือ จะต้องดำเนินไปด้วยความประนีประนอมกันกับประชาชน เพื่อสุดท้ายแล้วประโยชน์สูงสุดต้องตกไปแก่ประชาชน ดังเช่นตัวอย่างคำสัมภาษณ์ของ อนันต์ หาญพาณิชย์พันธ์ ที่ให้ข้อมูลว่า

“ผมว่าแต่ละสถานการณ์จะต้องการผู้นำในลักษณะที่มีความแตกต่างกัน ต้องมีพื้นฐานความเป็นผู้นำมีเหมือนกัน บางสถานการณ์ต้องการผู้นำที่เด็ดขาด บางสถานการณ์ต้องการผู้นำที่ประนีประนอม ประสานประโยชน์ แต่แท้ที่สุดแล้วต้องการผู้นำที่ประนีประนอมอดทนใจเย็น เพราะเป็นการสร้างกระบวนการเป็นหนึ่งเดียวกัน” (อนันต์ หาญพาณิชย์พันธ์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 21 มกราคม 2563)

4.2.4 ได้รับผลประโยชน์จากการดำเนินงานร่วมกัน โดยผลประโยชน์ที่ได้จากการดำเนินงานของสมาคมในภาคประชาสังคม จะต้องเป็นผลประโยชน์ที่ช่วยในการ “ก้าวข้าม” และ “ลดทอน” ระดับของการแบ่งขั้วทางการเมืองในสังคม กล่าวคือ ผลประโยชน์ที่ได้จากการดำเนินงานของภาคประชาสังคม จะต้องไม่ใช่ทั้งผลประโยชน์ส่วนตัวของผู้นำภาคประชาสังคม หรือเฉพาะเจาะจงแก่ผลประโยชน์ของสมาชิกคนใดคนหนึ่งแบบแคบ ๆ แต่ต้องอยู่บนฐานประเด็นของผลประโยชน์ที่เป็นความสนใจหรือเป็นความกังวลร่วมกันระหว่างประชาชนในสังคม ดังนั้น นอกจากผลจากปฏิสัมพันธ์ของประชาชนในสังคมที่มีความหลากหลายจะต้องเอื้อต่อการลดทอนการแบ่งขั้วในสังคมแล้ว ตัวผู้นำภาคประชาสังคมเองต้องตระหนักถึงจุดยืนของตนให้ได้ แต่ในขณะเดียวกันต้องเป็นไปโดยปราศจากการยึดติดกับบทบาทผู้นำและผลประโยชน์ส่วนตัว ดังเช่นตัวอย่างคำสัมภาษณ์ของ จตุพร พรหมพันธุ์ ที่ให้ข้อมูลว่า

“ผู้นำที่ดี ต้องสร้างความแข็งแกร่งให้เกิดขึ้นกับประชาชนอย่างเท่าเทียม และต้องมีความไว้ตัวคนไม่ยึดติดกับการนำ การนำคือสิ่งสมมติ สิ่งที่น่าหรือเรียกว่าอุดมการณ์นั้นมีความสำคัญ ถ้าผู้นำไม่รักษาจุดยืนหรือแนวทางการต่อสู้ก็ไม่มีใครตาม การที่อุดมการณ์นั้นจะประสบความสำเร็จประชาชนจะต้องมีความแข็งแกร่งด้วย” (จตุพร พรหมพันธุ์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 25 มกราคม 2563)

4.2.5 ตอบสนองต่อความมุ่งหมายที่คาดหวังไว้ ต้องมุ่งที่จะทำให้สิ่งที่คาดว่าจะได้รับเป็นไปในทางที่ดีขึ้น เจริญขึ้น ขณะเดียวกันกับที่ต้องเป็นไปในลักษณะที่ค่อยเป็นค่อยไปในการบรรลุอุดมการณ์ แม้ในบางครั้งอาจจะหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่การพยายามในการบรรลุเป้าหมายอาจทำให้เกิดการล้มล้าง ครอบงำพันบดเจ็บล้มตย จากการทำที่สุ่มเสี่ยงต่อการผิดกฎหมาย ทำทนายผู้มีอำนาจ อาทิ เหตุการณ์ Red Guard ในประเทศจีน เป็นต้น แต่โดยทั่วไปแล้ว ผลจากการดำเนินงานที่ได้จากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองจากภาคประชาสังคม ควรที่จะต้องหลีกเลี่ยงความขัดแย้งรุนแรงให้ได้มากที่สุด เพราะท้ายที่สุดแล้วสิ่งที่ผู้นำภาคประชาสังคมมุ่งหวังตั้งแต่แรก คือ ความเสมอภาคของประชาชนในสังคม เพราะเหตุนี้เองจึงจำเป็นมากที่ผู้นำต้องประเมินทุกอย่างอย่างเป็นธรรมและเปิดใจรับฟังความคิดของประชาชนในสังคม ดังเช่นตัวอย่างคำสัมภาษณ์ของ จตุพร พรหมพันธุ์ ที่ให้ข้อมูลว่า

“ในระยะเปลี่ยนผ่านเราต้องการผู้นำที่ใช้ปากน้อยกว่าหู ต้องฟังให้มากให้ครบแล้วถึงจะพูด ยุคของการเปลี่ยนผ่านของยุคที่มีความเห็นต่างทางความคิดเป็นอย่างมาก ถ้าผู้นำไม่ฟัง

ความอย่างครบถ้วนหรือต้องการในสิ่งฟังที่ตนเองอยากฟัง ดังนั้นผู้นำที่ดีในตอนนี้ ต้องฟังทุกฝ่าย และตัดสินใจอย่างถูกต้องและเป็นที่ยอมรับกับทุกฝ่ายให้ได้ จะต้องบริหารความรู้สึกว่าแต่ละฝ่ายไม่มีใครได้อะไรทั้ง ไม่มีใครเสียอะไรร่วมด้วย แต่สิ่งที่ได้คือ ทุกคนต้องได้รับความเสมอภาค” (จตุพร พรหมพันธุ์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 25 มกราคม 2563)

จึงสรุปได้ว่า ขั้นตอนการเคลื่อนไหวของผู้นำภาคประชาสังคมในประเทศไทย มีอยู่ 5 ขั้นตอนหลัก ๆ โดยเริ่มจากการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา อันเปรียบเสมือนต้นน้ำที่มีความสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้กับภาคประชาสังคม จากความรู้ความสามารถที่แตกฉานในการวิเคราะห์ถึงสภาพปัญหาและสาเหตุ เพื่อสื่อสารให้เกิดเป็นความร่วมมือของประชาชนในสังคม โดยการวางแผนและกำหนดนโยบายในการแก้ปัญหาจากการตกผลึกทางความคิด มีความรู้แจ้ง รู้ข้อเท็จจริง ถึงแก่นของรากเหง้าของปัญหาด้วยความหนักแน่น ในอุดมการณ์แห่งผลประโยชน์ของประชาชนเป็นหลักและตรงใจของประชาชน ฉะนั้น ผู้นำภาคประชาสังคมจึงควรต้องมีความอดทน ใจเย็นและพร้อมที่จะรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น นำไปสู่ดำเนินงานในการปฏิบัติในการแก้ไขปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพไม่ว่าประเด็นปัญหาเหล่านั้นจะมีความซับซ้อนเพียงใด อันจะนำไปสู่กลไกในระดับการรับผลประโยชน์จากการดำเนินงาน ที่จะช่วยลดระดับของการแบ่งขั้วทางการเมืองในสังคม หรือความกังวลอื่น ๆ ที่มีร่วมกันระหว่างประชาชนในสังคม โดยสุดท้ายแล้วเมื่อมีการประเมินการดำเนินงาน ผลที่ได้ควรจะต้องเป็นการบรรลุอุดมการณ์ไปในทางที่ดีขึ้น โดยต้องสามารถหลีกเลี่ยงความเสียหายและการกระทำที่ผิดกฎหมายต่าง ๆ ให้ได้มากที่สุด เพราะท้ายที่สุดแล้วสิ่งที่ผู้นำภาคประชาสังคมต้องคำนึงถึงในทุก ๆ ขั้นตอนก็คือ ความเสมอภาคของประชาชนในสังคมที่ปราศจากความขัดแย้งใด ๆ

4.3 กลไกการเคลื่อนไหวของผู้นำภาคประชาสังคมในประเทศไทย

กลไกการเคลื่อนไหวของผู้นำภาคประชาสังคมในประเทศไทยนั้น เริ่มต้นจากการเกิดสถานการณ์ที่เป็นตัวกำหนด จากปัญหาหรือวิกฤตในด้านต่าง ๆ ที่ประชาชนได้รับผลกระทบมา โดยมีลักษณะร่วมบางประการของการเคลื่อนไหว คือ ผู้เข้าร่วมเคลื่อนไหวมีจุดมุ่งหมายที่แน่ชัด และมีความตั้งใจที่จะทำการเปลี่ยนแปลง โดยมีอุดมการณ์ร่วมกันว่าการเคลื่อนไหวจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมในทิศทางที่ตนปรารถนา โดยมาจากสาเหตุต่าง ๆ อาทิ ความเดือดร้อนของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายรัฐบาลที่ไม่เป็นธรรม หรือระบบโครงสร้างทางการเมืองที่ไม่เป็นธรรม เมื่อครั้งที่อยู่ในรัฐบาลของ ชาคิชาช ชุณหะวัณ เป็นต้น (สุวิดา ธรรมมณีวงศ์, 2544) ไม่

ว่าจะเป็น สถานการณ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง หรือสังคม อันส่งผลให้เกิดเป็นความเลื่อมล้ำและความไม่เท่าเทียมกันของประชาชนในชนชั้นต่าง ๆ ที่จะได้รับผลกระทบจากสภาพปัญหานั้น ๆ มากน้อยลดหลั่นกันไป สิ่งเหล่านี้เป็นที่มาก่อให้เกิดการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และการศึกษาเพิ่มเติมในประเด็นปัญหาต่าง ๆ นำมาสู่ข้อเสนออันจะเป็นการผลักดันให้เกิดสถานการณ์เพื่อเป็นการกระตุ้นสร้างการเคลื่อนไหวทางภาคประชาสังคมในลักษณะต่าง ๆ ต่อไป

เมื่อภายหลังจากการเกิดสถานการณ์ที่เป็นตัวกำหนดแล้ว จึงเกิดเป็นกลไกในการใช้ช่องทางการสื่อสารในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อขับเคลื่อนการเคลื่อนไหวทางประชาสังคม ซึ่งแต่เดิมผู้นำภาคประชาสังคมอาจใช้ช่องทางหรือพื้นที่สื่อมวลชนต่าง ๆ มาใช้เป็นส่วนหนึ่งในกลไกการเคลื่อนไหว เพื่อเป็นจุดเริ่มต้นในการผลักดันให้เกิดการเกิดการสร้างเครือข่ายภาคประชาสังคมต่อไป อาทิ การแถลงข่าว เป็นต้น หรือเป็นการใช้รูปแบบการประกาศเรื่องราวความเลื่อมล้ำและไม่เท่าเทียมกันในสังคม เช่น การก่อตั้งหมู่บ้านเด็ก ของ พิภพ ธงไชย เพื่อประกาศจุดยืนทางด้านการต่อสู้ทางการศึกษา ซึ่งถือเป็นการใช้ช่องทางการสื่อสารอย่างมีวิสัยทัศน์ จวบจนมาถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะช่วงเวลาหลังจากศตวรรษที่ 21 เปิดฉากได้ไม่นาน เครือข่ายทางสังคมชื่อดังมากมาย อาทิ เฟซบุ๊ก มายสเปซ และทวิตเตอร์ ที่กลายเป็น “สื่อสังคม” อันทรงพลัง ผู้นำภาคประชาสังคมบางท่านก็ใช้เป็นจุดเริ่มต้นของการเคลื่อนไหวในการปฏิบัติโลก ในมุมมองระดับประเทศ เฟซบุ๊ก เว็บไซต์ที่เป็นที่นิยมของประชาชนคนไทย อาจกลายเป็นเครื่องมือหนึ่งในการขับเคลื่อนสังคมเพื่อการเปลี่ยนแปลง (วีราภรณ์ ประสพรัตนสุข, 2558) ก็ได้มีผู้นำทางสังคมที่มีวิสัยหลาย ๆ ท่าน ได้พัฒนาปรับตัวตามสภาวะการณ์โลก จนเกิดมาเป็นการเคลื่อนไหวทางประชาสังคมในรูปแบบใหม่ โดยใช้งานพื้นที่สื่อสารสาธารณะและใช้พื้นที่เครือข่ายสังคมออนไลน์ต่าง ๆ อันเป็นการดึงดูดให้คนรุ่นใหม่ที่มีมองข้ามหรือละเลยความยากลำบาก และความเลื่อมล้ำในสังคมได้มีโอกาสมองเห็นภาพชัดเจนมากยิ่งขึ้น

จะเห็นได้ว่า การเคลื่อนไหวทางประชาสังคม โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันที่มีความทันสมัยและง่ายต่อการเข้าถึงมากขึ้นจากประชาชนทุกระดับชั้นนั้น ส่งผลให้ก่อเกิดการสร้างเครือข่ายภาคประชาสังคม เช่น กลุ่มเครือข่ายแรงงาน กลุ่มเครือข่ายเกษตรกร NGO ต่าง ๆ และการสร้างเครือข่ายประชาสังคมของ พิภพ ธงไชย ได้แก่ เครือข่ายสลัม 4 ภาค คณะกรรมการณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) และกลุ่ม 30 องค์กรประชาธิปไตย เพื่อเรียกร้องการเคลื่อนไหวรัฐธรรมนูญ ฉบับประชาชน ในปี พ.ศ. 2540 อันเป็นการส่งผลให้มาตรฐานของการจัดการรับฟังความคิดเห็นจาก ประชาชนโดยภาครัฐเกี่ยวกับโครงการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นต้องถูกยกระดับให้สูง ขึ้นตามไปด้วย เป็นต้น ซึ่งจะเห็น

ได้ว่าเครือข่ายภาคประชาสังคมนั้นสามารถเกิดจากกลุ่มต่าง ๆ ของชนชั้นต่าง ๆ ไม่ใช่เพียงองค์กรใดองค์กรหนึ่ง มาร่วมมือกันเพื่อต่อสู้กับกลุ่มอื่น โดยกลุ่มต่าง ๆ ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงสังคม จะพยายามครอบครองความเป็นเจ้าทางอุดมการณ์ (Hegemony) โดยการครอบงำความคิดของประชาชน และกำหนดวัฒนธรรมหลักในสังคม (ฐิตารีย์ เกี่ยวคุ้มภัย, 2556) โดยการเคลื่อนไหวของผู้นำภาคประชาสังคม เป็นสิ่งที่มาจากฐานอุดมการณ์ความคิดที่ผ่านการพิสูจน์มาจนได้รับการยอมรับ ไม่ว่าจะจากการทำงานต่อเนื่องอย่างยาวนาน ความโดดเด่นในเรื่องการวิพากษ์ในสิ่งที่ไม่ถูกต้องอย่างฉะฉาน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่แสดงถึงการเกิดการสร้างเครือข่ายที่มาจากภาคประชาสังคมอย่างแท้จริง โดยมุ่งเน้นไปที่การแสดงออกของจุดยืนและอุดมการณ์ที่จะเกิดพลวัตต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม มากกว่าเรื่องฐานผลประโยชน์แต่เพียงอย่างเดียว

จึงสรุปได้ว่า กลไกการเคลื่อนไหวของผู้นำภาคประชาสังคมในประเทศไทย เริ่มมาจากการเกิดสถานการณ์ปัญหาหรือวิกฤตต่าง ๆ ที่เกิดกับประชาชนในระดับชนชั้นต่าง ๆ ในสังคม ที่เป็นตัวกำหนดจุดมุ่งหมายให้เกิดการเปลี่ยนทางสังคมให้เป็นที่ดีขึ้น เกิดการเคลื่อนไหวทางประชาสังคมรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการใช้พื้นที่สื่อมวลชน รวมถึงการใช้พื้นที่เครือข่ายสังคมออนไลน์ต่าง อันจะนำไปสู่การกระตุ้นสร้างให้เกิดการสร้างเครือข่ายภาคประชาสังคมต่อไป อาทิ กลุ่มเครือข่ายแรงงาน กลุ่มเครือข่ายเกษตรกร NGO เป็นต้น เพื่อท้ายที่สุดจะนำไปสู่ความเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคม ผ่านการเป็นผู้นำภาคประชาสังคมที่ได้ก้าวข้ามการคิดเชิงประเด็น มาสู่การการเคลื่อนไหวของผู้นำภาคประชาสังคม โดยการคิดเชิงบูรณาการในการมุ่งหวังที่จะแก้ปัญหาอย่างแท้จริงและเท่าเทียม จนเกิดเป็นความเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคม โดยสิ่งที่ประจักษ์ต่อประชาชนอย่างแท้จริง คือ ผลกระทบที่เกิดจากการปฏิบัติการทางสังคมต่าง ๆ ดังเช่นตัวอย่างจาก การเปลี่ยนแปลงของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ที่ส่งผลต่อรัฐจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของ ประชาชนอย่างทั่วถึงเนื่องจากด้วยเสรีภาพในการชุมนุมและการสมาคม รวมไปถึง สิทธิอันหลากหลายของชุมชน (สำนักงานผู้แทนประจำ ประเทศไทย, 2554) รวมไปถึงการก่อตัวของกลุ่มผู้นำต่อต้านรัฐบาล ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเกิดจากการเคลื่อนไหวของผู้นำภาคประชาสังคมที่ได้ก้าวข้ามการคิดเชิงประเด็น มาสู่การการเคลื่อนไหวของผู้นำภาคประชาสังคม โดยการคิดเชิงบูรณาการในการมุ่งหวังที่จะแก้ปัญหาอย่างแท้จริงและเท่าเทียม

4.4 กระบวนการของการเคลื่อนไหวผู้นำภาคประชาสังคมในประเทศไทย

กระบวนการของการเคลื่อนไหวผู้นำภาคประชาสังคมในประเทศไทย ประกอบไปด้วย กระบวนการที่หลากหลายซึ่งมาจากหลาย ๆ สาเหตุความต้องการ ทั้งกระบวนการมีส่วนร่วมทางการเมือง เป็นกระบวนการเคลื่อนไหวผู้นำภาคประชาสังคมที่มุ่งเน้นไปในเรื่องของการเมืองภาคประชาชนในแบบของการมีส่วนร่วมทางการเมือง ที่ให้ความสำคัญกับประชาชนในกระบวนการต่าง ๆ ทางการเมือง เพื่อแก้ปัญหาและกำหนดชีวิตตนเอง ตรวจสอบถ่วงดุลรัฐและการแก้ไขปัญหาของรัฐ ดังเช่น จากตัวอย่างในกรณีปัญหาความยากจนของกลุ่มสภารากหญ้า – สภาประชาชน (นิรันดร์ พิทักษ์วัชระ, 2553) ที่แสดงให้เห็นว่านอกจากจะเป็นการแก้ไขปัญหาของทางรัฐบาลเองแล้ว ยังเป็นการย้อนกลับไปแก้ปัญหาจากต้นตอเชิงโครงสร้าง อันเป็นการส่งผลให้เกิดความไม่เป็นธรรมในสังคมไทย โดยต้องดูจากเจ้าของปัญหาโดยตรง บวกกับการช่วยเหลือของภาครัฐบาล หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

รวมถึง กระบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนรากหญ้า ซึ่งนับเป็นกระบวนการเคลื่อนไหวผู้นำภาคประชาสังคมที่มุ่งไปที่การแสดงบทบาทของประชาชนในลักษณะของการรวมกลุ่มรวมตัว เรียกร้องผ่านยุทธวิธีต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาที่รัฐละเลยไม่ใส่ใจ หรือการรวมตัวเป็นกลุ่มเคลื่อนไหวกดดันรัฐให้นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบาย ไม่ว่าจะเป็นในกรณีของกลุ่มสภารากหญ้า – สภาประชาชน ที่สภาประชาชนฯ นั้นได้ก่อกำเนิดขึ้นจากปัจจัยหลัก ๆ 2 ส่วน ส่วนแรก คือ เป็นความเห็นที่ตรงกันของภาคประชาสังคม กับเครือข่ายภาคประชาชน รวมทั้งนักวิชาการ ที่เห็นตรงกันว่าสถานการณ์วิกฤติ ณ ขณะนี้ เป็นเรื่อง que ทุกภาคส่วนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาหลักของประเทศ คือ ปัญหาเรื่องความไม่เป็นธรรม ซึ่งได้วิเคราะห์แล้วว่าเป็นต้นตอสาเหตุของปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ณ ปัจจุบัน รูปธรรมที่เห็นชัดคือความไม่เป็นธรรม (นิรันดร์ พิทักษ์วัชระ, 2553) โดยแนวคิดนำการรวมกลุ่มของประชาชนและเคลื่อนไหวกระทำบางอย่างในสังคมมาผูกเชื่อมเข้ากับการเสริมพลังอำนาจทางการเมืองให้กับประชาชน และให้นัยของประชาชนคนเล็กคนน้อยในการต่อสู้เคลื่อนไหว เพื่อสื่อสารความทุกข์ยาก ข้อเท็จจริงของปัญหา ข้อเรียกร้องสู่สาธารณชน ซึ่งวิธีการนี้จะช่วยสร้างการเรียนรู้ภายในขบวนการฯ ให้เห็นอำนาจตัวเองจากการร่วมกันต่อสู้เห็นสิทธิ วิธีชีวิต และวัฒนธรรม และเห็นข้อจำกัดของการพึ่งพำนักการเมือง

นอกจากนี้ ยังมีกระบวนการสันติภาพ เป็นกระบวนการเคลื่อนไหวผู้นำภาคประชาสังคมที่มุ่งไปที่ความพยายามที่จะสร้างสันติภาพและความปรองดองให้เกิดขึ้นในประเทศ เกิดการส่ง

ตัวแทนมาพูดคุยกันระหว่างประชาชนและภาครัฐ ด้วยความหวังใหม่และความตั้งใจที่จะยุติสงครามหรือความขัดแย้งต่าง ๆ โดยอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกันทางสังคม ดังเช่น ในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ (การเสริมสร้างสังคมสันติสุขในจังหวัดชายแดนใต้, 2558) ที่ยังเป็นการตอกย้ำว่า การสร้างความเชื่อมั่นไว้วางใจระหว่างกันของทุกฝ่ายเป็นส่วนสำคัญในการช่วยคลี่คลายปัญหาในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้และปัตตานี ที่ผ่านมาการสร้างเชื่อมั่นไม่ได้จำกัดอยู่ที่มิติใดมิติหนึ่ง เช่น เฉพาะทางการทหารหรือฝ่ายความมั่นคงเท่านั้น หากแต่มีการสร้างให้ครอบคลุมถึงมิติอื่น ๆ ที่สามารถดำเนินการได้ เช่น ภาคการเมือง ภาคเศรษฐกิจ ภาคสังคม และ/หรือภาคประเพณี วัฒนธรรม ด้วย

จึงสรุปได้ว่า กระบวนการของการเคลื่อนไหวผู้นำภาคประชาสังคมในประเทศไทย มีอยู่ 3 กระบวนการหลัก ๆ เริ่มจากกระบวนการแรก คือ กระบวนการมีส่วนร่วมทางการเมือง ที่มุ่งไปในเรื่องของการมีส่วนร่วมทางการเมือง โดยเน้นความสำคัญกับประชาชนในกระบวนการต่าง ๆ ทางการเมือง ผ่านแก้ปัญหาที่ทำให้เกิดความไม่เป็นธรรมจากต้นตอเชิงโครงสร้าง ต่อมา คือ กระบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนรากหญ้า ที่มุ่งไปที่การร่วมกันแสดงบทบาทของประชาชนทุกภาคส่วนในการกดดันให้รัฐแก้ปัญหาความเลื่อมล้ำ ในเรื่องความทุกข์ยากเกี่ยวกับปากท้องของประชาชนในสังคม อันเป็นผลมาจากนโยบายที่ไม่เป็นธรรมต่าง ๆ ของภาครัฐ สุดท้าย คือ กระบวนการสันติภาพที่มุ่งเน้นไปที่ความพยายามที่จะร่วมมือร่วมใจกันแก้ปัญหาและข้อขัดแย้งต่าง ๆ ผ่านความเชื่อมั่นและไว้วางใจซึ่งกันและกัน เพื่อสร้างสันติภาพและความปรองดองให้เกิดขึ้นกับทั้งระหว่างประชาชนกับประชาชน รวมไปถึงประชาชนกับภาครัฐเอง โดยเน้นให้มีการสื่อสารกันไม่ว่าจะเป็นการพยายามส่งตัวแทนมาคุยกันจากทั้ง 2 ฝ่าย อันจะเป็นการแก้ปัญหาไปถึงต้นตอสาเหตุต่าง ๆ จากการได้สื่อสารกันอย่างแท้จริง

บทที่ 5

บทบาท พิภพ ชงไชย ในฐานะผู้นำทางการเมืองภาคประชาสังคม

ในบทนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาท พิภพ ชงไชย ในฐานะผู้นำทางการเมืองภาคประชาสังคม โดยจะวิเคราะห์ให้เห็นถึงบทบาทความเป็นผู้นำที่โดดเด่นของ พิภพ ชงไชย ผ่านทางคุณสมบัติทางการเคลื่อนไหวในฐานะการเป็นผู้นำทางการเมืองภาคประชาสังคม ตั้งแต่จุดเริ่มต้นของความเป็นผู้นำทางการเมืองภาคประชาสังคม และจุดยืนที่สำคัญซึ่งได้รับการยอมรับจากสังคม

5.1 บทบาทในฐานะผู้นำทางการเมืองภาคประชาสังคมที่เป็นผู้ที่มุ่งเน้นอุดมการณ์

พิภพ ชงไชย ได้เริ่มต้นอุดมการณ์ในเส้นทางความเป็นผู้นำภาคประชาสังคมของเขา ตั้งแต่ในภายหลังจากที่ พิภพ ชงไชย จบการศึกษาจากวิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ที่ซึ่งเขาได้มีโอกาสทำกิจกรรมนักศึกษาจนได้รับเลือกเป็นนายกองค์การนักศึกษาในปี พ.ศ. 2510 ก็ได้เกิดจุดเปลี่ยนใหญ่ที่สุดของ เมื่อ พิภพ ชงไชย ได้มีโอกาสใกล้ชิดกับพี่ชายหัวก้าวหน้าที่ชื่อ กล้าหาญ ตระกูลแสง ทำให้ได้อ่านหนังสือ นวนิยาย และบทความที่ก้าวหน้าในยุคนั้น จนสามารถเปลี่ยนความคิดให้เห็นถึงความยุติธรรมของสังคม ทำให้การคิดนอกกรอบของเขาเริ่มมีความเป็นระบบมากขึ้น ประกอบกับการที่ พิภพ ชงไชย เกิดมาในครอบครัวที่มีแม่เป็นครู พ่อเป็นตำรวจ ที่มีความซื่อสัตย์ รักษาดียังชีพ ส่งผลให้ พิภพ ชงไชย จึงมีเลือดของความรักในความเป็นธรรม ซื่อสัตย์สุจริต เขาทำงานด้านนี้อย่างแข็งขันด้วยบุคลิกของเขาที่เป็นนักสู้ รักความยุติธรรมต้องความเป็นธรรมให้สังคม ซึ่งเป็นบุคลิกของผู้นำ คุณค่าของความเป็นคนดี ความเคารพในความหลากหลายของผู้อื่นเป็นตัวช่วยหนุน (อุทัย คุลยเกษม, การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 มกราคม 2563) โดยเฉพาะกับการปฏิบัติงานกับภาคประชาสังคม ที่ต้องทำงานกับประชาชนมากมายหลากหลาย และอยู่ในตำแหน่งที่มีอิทธิเหนือคนเหล่านั้น แต่ พิภพ ไม่เคยแม้แต่จะคิดใช้โอกาสตรงนั้นในการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว หรือทำลายความเชื่อมั่นจากคนเหล่านั้น

นอกจากนี้ พิภพ ชงไชย ยังได้แสดงจุดยืนด้านการยึดถือและศรัทธา ผ่านทางปรัชญา โดยถือปรัชญา (Summer Hill) ซึ่งเป็นการศึกษาทางเลือกจากประเทศอังกฤษ แม้ในยุคนั้นจะเป็นยุคที่

การเคลื่อนไหวของข่าวสารถูกปิดกั้นมาก แต่ด้วยลักษณะการเป็นผู้นำที่สูง มีความเป็นผู้นำตั้งแต่เป็นนักศึกษา (วิชัย โชควิวัฒน์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 มกราคม 2563) พิภพ ชงไชย ก็ยังไม่ได้มีความย่อท้อ แต่แสดงให้เห็นถึงความพยายามที่จะนำหลักปรัชญานี้เข้ามาทดลองใช้ โดยรับเด็กที่ด้อยโอกาส เด็กที่มีปัญหาครอบครัว พ่อแม่หย่าร้าง เอามารวมกัน กิ่งสังคมสงเคราะห์ โดยไม่ได้มุ่งเน้นแต่ด้านวิชาการ มองทุกอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ หรือการยกย่องคนที่เก่งกว่า อันจะเป็นการยิ่งปลูกฝังและเสริมสร้างความเห็นแก่ตัวให้กับเด็ก แต่ นาย พิภพ ชงไชย มุ่งเน้นไปที่การให้โอกาสให้เด็ก ๆ ได้รับการศึกษา และปลูกฝังคุณธรรมความดี อันเป็นงานหลักสำคัญ และเป็นสิ่งที่เขาปฏิบัติมาตลอดทั้งชีวิต

5.2 บทบาทในฐานะผู้นำทางการเมืองภาคประชาสังคมที่เป็นผู้ที่มีครอบครัวที่ดีพร้อมสนับสนุน

นอกเหนือจากการที่ พิภพ ชงไชย นั้นเกิดในครอบครัวที่เป็นผู้รับราชการ จนได้รับมรดกในด้านความซื่อสัตย์และเป็นธรรม ซึ่งตัวพิภพเองก็ได้ซึมซับและถูกปลูกฝังคุณธรรมในข้อนี้มาและยึดถืออย่างเป็นที่สุดในการปฏิบัติงานแล้ว อาจกล่าวได้ว่าการแต่งงานกับ รัชณี ชงไชย ซึ่งเคยเป็นครูแต่เห็นว่าระบบครูไปไม่รอด เนื่องจากในระบบการศึกษาของไทยในขณะนั้น เต็มไปด้วยความลำสมัย และมุ่งแต่จะเอาเปรียบนักเรียน ทั้งสองจึงออกมาตั้ง โรงเรียนหมู่บ้านเด็กขึ้นมา (สุลักษณ์ ศิวรักษ์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 7 มกราคม 2563) ถือเป็นจุดเริ่มต้นการก่อตั้ง โรงเรียนหมู่บ้านเด็กของ พิภพ ชงไชย ที่ได้เกิดขึ้นจากหลังการแต่งงานกับภรรยา ซึ่งจากการที่เขามีภรรยาที่ดี ให้ความสำคัญและทุ่มเทกับงานด้านการศึกษา และมีอุดมการณ์ไปในทิศทางเดียวกันไม่ต่างกับ พิภพ ชงไชย นั้น ก็ส่งผลให้เขามีความเป็นผู้นำ มีความกล้าหาญ กล้าตัดสินใจและแม่นยำในทางความคิด จึงเกิดแรงบันดาลใจให้คิดเรื่องการศึกษาดังเลือก ที่เป็นการปฏิเสชระบบการศึกษาหลักผ่านการจัดตั้งโรงเรียนหมู่บ้านเด็ก ตั้งแต่ พ.ศ. 2522 จนถึงปัจจุบัน

5.3 บทบาทในฐานะผู้นำทางการเมืองภาคประชาสังคมที่เป็นผู้ที่มีฐานความรู้

การเข้ามาเป็นนักปฏิรูปการศึกษาของ พิภพ ชงไชย นั้นไม่ได้เข้ามาเพราะโชคช่วย แต่เกิดจากการสั่งสมความรู้ควบคู่มากับอุดมการณ์ของเขาอย่างมากมาย นับตั้งแต่ พิภพ ชงไชย ได้เคยมีประสบการณ์ในงานด้านการศึกษาต่าง ๆ อย่างแท้จริง ทั้งการมีโอกาสได้ถูกชักชวนมาทำกิจกรรมนอกสถาบัน ตั้งกลุ่มปริทัศน์เสวนา ซึ่งประกอบด้วยนักศึกษาหลายสถาบันและหลายคนเป็นเพื่อน

สนิทกันมาจนถึงทุกวันนี้ อีกทั้งยังร่วมเข้าทำหนังสือ สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับนิสิตนักศึกษา ฉบับที่ 2 รวมถึงทำหนังสือ ศูนย์ศึกษา ของสมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย โดยภายหลังจากจบ ป.ก.ศ. สูง ไปเป็นครูอยู่ระยะหนึ่ง จึงถูกชักชวนมาเป็นเลขานุการของ สุลักษณ์ ซึ่งเป็นหัวหน้าฝ่ายวิชาการที่ บริษัท ไทยวัฒนาพานิชย์ จำกัด แล้วเข้าร่วมทำหนังสือวิทยาสาร/วิทยาสารปริทัศน์ ที่ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ เป็นบรรณาธิการ

ต่อมาจึงได้ร่วมก่อตั้ง มูลนิธิโกมลคีมทอง ซึ่งเป็นมูลนิธิที่ส่งเสริมอุดมคติของคนหนุ่มสาว ทั้งที่ด้วยโอกาสของเขาหลังจากจบการศึกษาแล้ว สามารถไต่บันไดทางการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น หรือเสาะหาอาชีพที่ทำให้สถานภาพทางสังคม และเศรษฐกิจของเขาดีขึ้น ได้โดยไม่ลำบากนัก ตามอย่างเพื่อนนิสิตนักศึกษาทั่วไปในสมัยนั้น แต่ พิภพ ชงไชย ก็เลือกทางเดินที่จะเป็นนักรบทางการศึกษา ที่ได้สร้างการศึกษาทางเลือกที่เสรีภาพและเสมอภาค (รสนา โตสิตระกูล, การสื่อสารส่วนบุคคล, 20 มกราคม 2563) โดยตลอดเวลาที่ผ่านมามูลนิธิโกมลคีมทองเปิดโอกาสให้สามัญชนคนหนุ่มสาวได้เริ่มคิด และร่วมสร้างสรรค์กิจกรรมต่าง ๆ ที่จะยังประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวมและตนเองเป็นที่เพาะต้นกล้าแห่งความดี ความงาม และความจริง เป็นแหล่งพักพิงของคนที่มีเชื้อไฟแห่งความเอื้ออาทร อันเป็นการสร้างแรงบันดาลใจและเกิดการพัฒนาจิตสำนึกฝ่ายดีขึ้นจากที่แห่งนี้ สมตามเจตนารมณ์ของการก่อตั้งมูลนิธิฯ และตามอุดมคติที่ตั้งใจของโกมล คีมทอง หนุ่มสามัญชนผู้ซึ่งยอมตนเป็นอิฐก้อนแรกก้อนนั้น เช่นเดียวกับ พิภพ ชงไชย ที่มีความมุ่งมั่นในอุดมการณ์ในความเป็นครูของเขา

ด้วยการเป็นผู้นำที่มีพื้นฐานความรู้อย่างแท้จริง ร่วมกับการ มีประสบการณ์ มีอุดมการณ์ มีความกล้า และมีโอกาสที่จะแสดงบทบาทนำในสังคม ของ พิภพ ชงไชย นี้เอง ที่ส่งผลให้ประชาชนในสังคมได้ประจักษ์ว่า พิภพ ชงไชย นั้นเป็นผู้นำที่ก้าวข้ามผ่านอุปสรรค อันทำให้เขายังโดดเด่นเพราะเขามีลักษณะความเป็นผู้นำ (เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 7 มกราคม 2563) ทำให้การทำงานภาคประชาสังคมของ พิภพ ชงไชย กลายเป็นผลงานที่มีความโดดเด่นและได้รับการยกย่องและได้รับการยอมรับจากบุคคลหลายท่านในสังคมจนได้รับการยกย่องว่าเป็น ผู้นำ ซึ่งผู้นำนั้นจะต้องเป็นผู้นำที่เห็นปัญหาสังคม ความเหลื่อมล้ำ การเอารัดเอาเปรียบ ส่วนวิธีการจะนำเสนออย่างไร ขึ้นอยู่กับลักษณะของผู้นำนั้น

5.4 บทบาทในฐานะผู้นำทางการเมืองภาคประชาสังคมที่เป็นผู้ที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของประชาสังคม

หลักใหญ่ที่สำคัญในการปฏิบัติของ พิภพ ธงไชย นั้น คือ ความชัดเจนและต่อเนื่อง ในการเป็นผู้นำที่โดดเด่น ในด้านการมุ่งเน้นให้เกิดการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคมอย่างชัดเจน โดยเฉพาะในการทำงานเพื่อสังคมมาอย่างยาวนานจนไปถึงเรื่องภาคประชาสังคม ที่ได้รับการยอมรับจากสังคม เป็นผู้ที่ ด้วยมีความมุ่งมั่น ความตั้งใจ ความพยายาม ความกล้า และมีโอกาสที่จะแสดงบทบาทนำในสังคมได้ประจักษ์ และเป็นผู้อุทิศตนเพื่อการศึกษาอย่างแท้จริง ที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไข ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม ปัญหาด้านการศึกษา เนื่องจากความมีประสบการณ์ อุดมการณ์ที่โดดเด่น โดยมีความมุ่งมั่นมาตั้งแต่วัยหนุ่ม ประกอบกับเป็นผู้ยึดมั่นในหลักการ ทำให้สิ่งที่ถูกต้อง ได้แย้งในสิ่งที่ผิด สนับสนุนในสิ่งที่ถูก เป็นคนที่เด็ดเดี่ยว ชัดเจนกล้าทำ ให้สิ่งที่ถูกต้อง (อนันต์ หาญพานิชย์พันธ์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 21 มกราคม 2563) โดยทำหน้าที่ ในฐานะองค์กรภาคประชาชนที่มุ่งมั่นที่จะศึกษาเพื่อแก้ไขปัญหาทางการศึกษาหรือการปฏิรูป การศึกษามาโดยตลอด ซึ่งปรากฏให้เห็นเด่นชัด คือ การจัดตั้งมูลนิธิเด็ก และ โรงเรียนหมู่บ้านเด็ก ที่มีแนวคิดที่มุ่งมั่นที่จะพัฒนาสังคมไทยให้เป็นสังคมคุณภาพ โดยเฉพาะเรื่องการศึกษาขั้นพื้นฐาน ต้องเป็นการศึกษาที่ให้โอกาสส่งเสริม และสร้างความเสมอภาคให้กับเด็กทุกคนตามความต้องการที่เป็นจริง

ดังจะเห็นได้จากกรณีที่ พิภพ ธงไชย ในช่วงสมัยแกนนำพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย ว่าเขานั้นเป็นนักเคลื่อนไหวที่เป็นภาคประชาชนอย่างแท้จริง จากการเลือกการเมืองแบบการเมืองเพื่อประชาชนภาคประชาสังคม ด้วยความเป็นปัญญาชนของพิภพที่จะขับเคลื่อนให้ผู้คนมีความรู้แจ้ง ปัจจุบันการเมืองไทยเป็นการเมืองแบบ การเมืองเพื่อนักการเมือง ส่วนผู้นำภาคประชาสังคมมีความแตกแยก ไม่ชัดเจน ไม่มีแกนนำที่มีอุดมการณ์นี้คือปัญหาใหญ่ของประเทศไทย (วิชัย โชควิวัฒน์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 มกราคม 2563) โดยได้รับการมอบหมายให้เป็นหนึ่งใน 5 แกนนำพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย ซึ่งมีกระบวนการเคลื่อนไหวของประชาชน ในนาม “เสื้อเหลือง” ที่มีคนเข้าร่วมมากที่สุดครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์ไทย โดย พิภพ ธงไชย ได้กระทำโดยมีความเป็นทั้งนักพัฒนาและนักเคลื่อนไหวอยู่ในตัว ทั้งการเป็นนักพัฒนาหรือนักปฏิบัติการทางสังคม และเป็นนักเคลื่อนไหวที่เป็นภาคประชาชนอย่างแท้จริง โดยการยึดมั่นในอุดมการณ์ ประกาศตัวเป็นแกนนำที่ไม่ใช่เป็นการเมือง นำพาให้คนที่มีความคิดเดียวกันเข้ามามีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไปในทางที่ดีขึ้น

นอกจากนี้ พิภพ ธงไชย ยังได้ขยายและตีแผ่ความคิดทางการเมือง ในฐานะที่เป็นแกนนำก็ยังใช้เวทีของการต่อสู้นั้น ในการขยายและตีแผ่ความคิดทางการเมืองของตนเอง จากการเป็นผู้ที่กล้าท้าทายระบบ กล้าท้าทายพระราช และมีความเด็ดเดี่ยว ซึ่งถือเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นอย่างมากกับสภาพการเมืองของประเทศไทย (สุลักษณ์ ศิวรักษ์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 7 มกราคม 2563) โดยเฉพาะการเมืองที่เอาประชาชนเป็นศูนย์กลาง ในเรื่องของ สำนักพลเมือง การศึกษาทางเลือก บทบาทพลเมือง ประชาธิปไตยแบบชุมชน และการกระจายอำนาจ ด้วยในการขับเคลื่อนจะต้องมีผู้นำตลอด ทุกภาคจะต้องมีผู้นำ ไม่ใช่คนที่อยู่ข้างบนเท่านั้น จะต้องมียู่ทุกอาชีพ มีพลังเพื่อคิด วิเคราะห์ จับประเด็น จับปัญหาให้ได้ว่าคืออะไร สามารถประสานระดมพลให้เกิดความร่วมมือได้ สามารถสื่อสารความคิดไปยังผู้อื่นได้ สาธารณะ และมีทักษะการบริหารจัดการได้ ผ่านการปราศรัย เพื่อให้การศึกษา

โดยในช่วงชุมนุมพบว่า พิภพ ธงไชย ได้ขึ้นปราศรัยให้การศึกษาแก่ผู้มาชุมนุมในฐานะ “ครูเปียก” เนื่องด้วยสังคมไทยยังต้องการผู้นำ ที่ไม่ใช่เฉพาะความสามารถด้านการศึกษา แต่ยังรวมถึงในแง่ของการพัฒนาคนให้มีศีลธรรม หลักคิด หลักธรรมที่ดี ยังต้องการเหล่านี้อีกมากและการต่อสู้ในเรื่องเหล่านี้มันจะไปพร้อม ๆ กันให้เป็นคนที่มีคุณภาพ เหมาะสมกับยุคสมัยของสังคม (เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 7 มกราคม 2563) ซึ่งกล่าวได้ว่ายังมีจำนวนน้อยเมื่อเทียบกับจำนวนคนในสังคม จากการที่ทุกภาคส่วนของสังคมจะอยู่ได้อยู่ที่ฐานทั้งหมดอยู่ที่ประชาชน แต่ในสังคมไทยเรียกได้ว่าเป็นสังคมบุคคลาธิการ นิยมยกย่องตัวคน เพราะเช่นนั้นแล้วผู้นำที่จะทำให้ภาคประชาสังคมเข้มแข็งมันก็ต้องลงมาสนใจฐานหรือคนประชาชนและเชื่อมโยงปัญญาชน เพราะผู้นำภาคประชาสังคมเอง ก็เปรียบเสมือนต้นน้ำจุดที่เป็นต้นน้ำนั้นสำคัญ เพราะฉะนั้นคนที่เป็ผู้นำนั้นสำคัญที่จะจุดประกายความคิดให้ผู้คนให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ กล่าวคือ มีความเป็นครู ซึ่งเป็นสิ่งที่ พิภพ ธงไชย กระทำต่อเด็ก เยาวชน รวมถึงประชาชนในสังคมนี้มาอย่างยาวนาน

5.5 บทบาทในฐานะผู้นำทางการเมืองภาคประชาสังคมที่เป็นผู้มุ่งเน้นประโยชน์ส่วนรวม

บทบาทที่โดดเด่นที่สุดของ พิภพ ธงไชย คือ การเป็นผู้นำที่มุ่งเน้นประโยชน์ส่วนรวมของประชาชนอย่างแท้จริง ผ่านการผลักดันให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2535 มาตรา 211 ให้มีสภาร่างรัฐธรรมนูญจนเป็นผลสำเร็จ ซึ่งจะเห็นได้ว่าเขามีจุดยืนที่มั่นคงแต่ก็มีพลวัตที่มีการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่สมัยเป็นนักศึกษาที่ออกมาเคลื่อนไหว เรียกร้องประชาธิปไตย เรียกร้องรัฐธรรมนูญ ไม่มีความคิดติด

กรอบ แต่ในขณะเดียวกันก็ได้รับบทเรียนวิบากกรรมจากการเคลื่อนไหวกองการเมือง ซึ่งเป็นแบบอย่างให้กับสังคมไทยกับคนรุ่นใหม่ในเรื่องของเจตจำนงและอุดมการณ์ (รสนา โตสิตระกูล, การสื่อสารส่วนบุคคล, 20 มกราคม 2563) อันเป็นที่มาให้การปลดล๊อคในจากเดิมที่แก้ไขรัฐธรรมนูญที่สภาต่อไปให้มีสภาร่างรัฐธรรมนูญขึ้นมา และเป็นที่มาของการเขียนรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน คือ รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ซึ่งถือว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่ดีที่สุดของประวัติศาสตร์ของรัฐธรรมนูญไทย ซึ่งยังเป็นการตอกย้ำว่า ในสังคมที่อ่อนแอต้องมีผู้นำที่เข้มแข็ง (เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 7 มกราคม 2563) โดยสามารถสังเกตเห็นได้จากการชุมนุมหรือการทำความเข้าใจกับคนหมู่มากจะมีคนมาร่วมกันจำนวนมาก เนื่องจากประชาชนต้องการความรู้ที่แท้จริงจากผู้นำภาคประชาสังคมของพวกเขา ส่งผลให้ประชาชนจะยิ่งรวมตัวกันขึ้นเพราะผู้นำทำให้เขารู้จักตัวเองมากขึ้น

นอกจากนี้ พิภพ ชงไชย ยังได้รับเลือกให้เป็นประธานคณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) ในปี พ.ศ. 2534 ซึ่งเป็นการมีบทบาททางการเมืองมากขึ้น และชัดเจนมากขึ้นจากความพยายามเพื่อคัดค้านการสืบทอดอำนาจของ รสช. ในเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ ถึงแม้ว่าภายหลังสถานการณ์ทางการเมืองจะคลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้น แต่ คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) ยังมองเห็นว่าโครงสร้างของสังคมไทยยังมีได้เป็นประชาธิปไตยที่เอื้อต่อคนส่วนใหญ่อย่างแท้จริง โดยเฉพาะคนระดับพื้นฐาน อันเป็นเกษตรกรและแรงงาน ระบบรัฐสภายังผูกขาดโดยนักการเมือง ระบบราชการ และระบบการศึกษา ที่รวมศูนย์อยู่นอกเหนือการควบคุมตรวจสอบของประชาชน ยังผลให้ประชาชนไม่สามารถมีส่วนร่วมในทางการเมืองอย่างแท้จริง คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) จึงดำเนินกิจกรรมโดยยึดแนวทาง อิสระไม่ฝักใฝ่ทางการเมืองกับพรรคการเมืองใดพรรคหนึ่ง มุ่งการรณรงค์เคลื่อนไหวเพื่อไปสู่การปฏิรูปการเมืองทั้งระบบ โดยขยายความร่วมมือมายังเครือข่ายองค์กรประชาธิปไตย และองค์กรประชาชน ในนาม 30 องค์กรประชาธิปไตย ได้มีการใช้รูปแบบการเคลื่อนไหว “ชูธงเขียว เพื่อรัฐธรรมนูญฉบับใหม่” และรวบรวมประมวลข้อคิดเห็นในการร่าง รัฐธรรมนูญจากประชาชนทั่วประเทศ นำเสนอต่อสภาร่างรัฐธรรมนูญ และร่วมผลักดันรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน จนผ่านรัฐสภาในที่สุด

5.6 บทบาทในฐานะผู้นำทางการเมืองภาคประชาสังคมที่เป็นนักปฏิบัติอย่างแท้จริง

พิภพ ชงไชย นั้นเป็นผู้มุ่งเน้นไปที่การลงมือทำ (Take Action) ไม่ว่าจะป็นนักคิด นักวิชาการ นักเคลื่อนไหวผลักดัน ด้วยความสนใจในประเด็นทางการเมืองทำให้เขาได้มารู้จักกัน ศิวรักษ์ และ ป๊วย ซึ่งคนเหล่านี้เป็นผู้มีสติปัญญาและทำงานเพื่อสังคมนำเขาไปสู่การเรียกร้อง

รัฐธรรมนูญ เป็นการเริ่มต้นของพิภพในทางการเมือง ถ้าเรามองดูทั้งหมดนี้เป็นการเคลื่อนไหวใน มิติ ด้านความสัมพันธ์เชิงอำนาจ พิภพกับพวกต้องการให้ด้านความสัมพันธ์เชิงอำนาจของผู้คนในสังคม เป็นแนวระนาบมากที่สุด คือ เป็นประชาธิปไตย (อุทัย คุลยเกษม, การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 มกราคม 2563) โดยคุณสมบัติต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีความจำเป็นต่อภาคประชาชนอย่างยิ่ง เนื่องจากการเมืองมีภาครัฐเป็นตัวหลักในการขับเคลื่อนประเทศ ภาคการเมือง นักการเมือง ส่วนที่สอง ภาค ธุรกิจ ผลักดันเพื่อนโยบายทางเศรษฐกิจ จากการที่ภาคประชาชนเป็นภาคที่มีบทบาทน้อยที่สุดและยัง ต้องการกำลังอีกมาก ผู้นำภาคประชาสังคมที่มีความเป็นนักกิจกรรมทางสังคมอย่าง พิภพ ชงไชย จึงเหมาะสมที่จะออกมาผลักดันด้านประชาชนเพื่อมีอำนาจต่อรองให้มากขึ้น และสามารถผลักดัน ประชาชนให้ต่อสู้เกี่ยวกับ สิทธิชุมชน ทรัพยากร เป็นต้น

โดยจุดเริ่มต้นของความคิดทางการเมืองของนายพิภพ ชงไชย เริ่มจากการเป็นนักกิจกรรมทางสังคม ตั้งแต่สมัยเรียนอยู่ที่วิทยาลัยสมเด็จพระเจ้าพระยา เป็นนักกิจกรรม เป็นผู้อ่านที่ทำให้เกิดความคิด การตั้งคำถาม ความเชื่อ อยู่กับสังคมศาสตร์ปริทัศน์ ในสมัยของ ศิวลักษณ์ ทำให้ความใกล้ชิดหรือการทำงานกับ ศิวลักษณ์ ทำให้เกิดการถูกการครอบงำ การถูกปลูกฝังในเรื่องความคิด นอกกรอบ การวิพากษ์อำนาจระบบ และการวิจารณ์อำนาจรัฐ ด้วยการลงมือปฏิบัติจริงทำให้ พิภพ ชงไชย สามารถมองเห็นปัญหาอย่างมากในระบบการศึกษาในประเทศไทย และเกิดความมุ่งมั่นในการศึกษาค้นคว้า เพื่อที่จะแก้ไขปัญหการศึกษา โดยมีความมุ่งมั่นในเรื่องการปฏิรูปการศึกษาโดยการปฏิบัติจริง ดังเช่นในการตั้งโรงเรียนหมู่บ้านเด็ก เพื่อช่วยเหลือเด็กด้อยโอกาสที่มีอยู่จำนวนมากเชิงสังคมสงเคราะห์ มีหน้าที่ที่จะจัดการการศึกษาตั้งแต่ต้น จากการที่มีความชัดเจน มุ่งมั่น และสามารถมองเห็นปัญหาทางการศึกษา ชูชนาเรื่องปฏิรูปทางการศึกษา (อนันต์ หาญพาณิชย์พันธ์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 21 มกราคม 2563) ด้วยใส่การศึกษาทางเลือกให้เด็ก ซึ่งในช่วงแรกโรงเรียนหมู่บ้านเด็กไม่ได้รับการรองรับจากกระทรวงศึกษาธิการ ต่อมาได้การรองรับจากกระทรวงศึกษาซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งจากการเรียนการสอน ในเรื่องนี้จึงกลายเป็นบทพิสูจน์ว่า ไม่ใช่แค่ศรัทธา แต่ได้ลงมือปฏิบัติ

จากการปฏิบัติมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน โดย พิภพ ชงไชย ไม่เพียงแต่จะสามารถนำเอาอุดมการณ์และความรู้ของตนมาใช้ในการปฏิบัติให้เป็นจริงได้ แต่ยังมีความโดดเด่นด้านความชัดเจนต่อความยึดมั่นในอุดมการณ์ของตน โดยการมุ่งมั่นต่องานด้านการศึกษานี้มาอย่างยาวนานมิใช่เพียงชั่วพริบตาชั่วครู่ ซึ่ง พิภพ ชงไชย คือ นักการศึกษา นักพัฒนา นักจัดการศึกษา นักคิดเรื่องการศึกษา และนักปฏิบัติ ตลอดทั้งชีวิต (อนันต์ หาญพาณิชย์พันธ์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 21

มกราคม 2563) โดยสามารถแสดงให้เห็นได้จากประสบการณ์ในการอุทิศตนเพื่อปฏิบัติเพื่อสังคมมาอย่างยาวนาน อีกทั้ง ยังเป็นผู้ที่สามารถตระหนักรู้อย่างแน่ชัดถึงสิ่งที่ตนมีความมุ่งมั่น นับตั้งแต่เมื่อครั้งยังเป็นนักศึกษาในวัยหนุ่มอย่างยาวนานร่วม 50 ปี จวบจนปัจจุบัน จนกระทั่งสามารถได้รับการยอมรับจากสังคมในเรื่องของการดำรงตนในฐานะของผู้ที่มีความมุ่งมั่นและตั้งใจ นับตั้งแต่การต่อสู้มายาวนานอย่างเด่นชัดในเรื่องของความพยายามปฏิรูป โดยการปฏิบัติจริงให้เกิดความเท่าเทียมในเรื่องของระบบการศึกษาของประเทศไทย ตลอดจนการพิสูจน์ตนในบทบาทหน้าที่ของภาคการศึกษา รวมไปถึงภาคประชาสังคม

ประกอบกับ พิภพ ชงไชย เป็นผู้มีวิสัยทัศน์ในการลงมือปฏิบัติ รวมทั้งกล้าวิพากษ์อย่างตรงไปตรงมา ด้วยการเป็นนักวิพากษ์วิจารณ์ปรากฏการณ์ทางสังคม ที่คนจำนวนมากมองข้ามหรือมองไม่เห็น จากการที่ พิภพ ชงไชย ได้ทำหน้าที่ภาคประชาชนในส่วนของ NGO มาอย่างยาวนานอย่างต่อเนื่อง การแสดงออกถึงจุดยืน แล้วกล้าวิพากษ์ ไม่ว่าจะเป็นบุคคลกระบวนการเดียวกันหรือกระบวนการอื่น อย่างตรงไปตรงมา และการปฏิบัติในเรื่องการต่อเนืองภาคประชาชนนั้น ทำให้เป็นที่ยอมรับ และโดดเด่น ความโดดเด่น คือการ ยืนระยะ ชั่วชีวิตปฏิบัติต่ออย่างไรก็ปฏิบัติอย่างนั้นเสมอมา (จตุพร พรหมพันธุ์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 25 มกราคม 2563) ส่งผลให้ พิภพ ชงไชย กลายเป็นผู้มีจุดยืนที่มีความมั่นคง เป็นนักต่อสู้ ยึดมั่นอุดมการณ์และอุดมคติ เป็นผู้เสียสละ ในการทำงานเพื่อภาคประชาสังคม เนื่องจากหากผู้นำภาคประชาสังคมขาดในสิ่งเหล่านี้ ก็อาจเปลี่ยนสีหรือเปลี่ยนฝักเปลี่ยนฝ่ายไปอยู่ชั่วคราวตรงข้ามเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวได้โดยง่าย จึงควรมีความชัดเจนที่จะต้องมีความหมายที่เด่นชัด มีความสามารถทั้งด้านการพัฒนาด้านการศึกษา มีความรู้แจ้งทางเรื่องการเมือง และมีความกล้าหาญที่จะบรรลู่ในสิ่งเหล่านั้นด้วย โดย พิภพ ชงไชย เป็นหนึ่งในแกนนำกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย มีหลักคิดที่ต้องการทำเพื่อสิทธิประชาชนและคนในสังคมอย่างชัดเจน ไม่มีความคิดที่ถูกตีกรอบทำให้เป็นผู้ที่มีความกล้าที่จะวิพากษ์วิจารณ์ทุกฝ่ายอย่างตรงไปตรงมา ซึ่งกลายเป็นคุณสมบัติของความเป็นผู้นำที่มีความโดดเด่น มีความเฉพาะตัว มีจุดยืนทางการเมืองที่เป็นประโยชน์กับประชาชนและสังคมส่วนใหญ่ และเป็นผู้ที่ผลักดันความเป็นภาคประชาสังคมออกมาสู่สังคมมากขึ้น

จึงสรุปได้ว่า บทบาทการเป็นผู้นำทางภาคประชาสังคมของ พิภพ ชงไชย นั้นมีพื้นฐานอยู่บนแก่นแท้ของความเป็นผู้ที่เน้นอุดมการณ์ อันหล่อหลอมมาพร้อมกับเชื้อสัจธรรม์และเป็นธรรม ที่ได้รับการซึมซับและปลูกฝังมาจากครอบครัวตั้งแต่ในวัยเด็ก รวมไปถึงการสั่งสมความรู้ตลอดชีวิต และการสนับสนุนที่ดีจากครอบครัว จนกลายมาเป็นสิ่งที่ พิภพ ชงไชย ยึดถืออย่างเป็นที่สุด คือ การ

มุ่งเน้นไปที่การลงมือทำ (Take Action) สะท้อนได้จากบทบาทของการเป็นนักคิด นักวิชาการ นักเคลื่อนไหว ที่ผลักดันในสิ่งต่าง ๆ ที่มีความจำเป็นต่อภาคประชาชน โดยมุ่งเน้นไปที่การมีส่วนร่วมของประชาสังคม และประโยชน์ส่วนรวมของประชาชนในสังคมอย่างแท้จริง ด้วยบทบาทเหล่านี้เรื่อมาชัดเจนและต่อเนื่องจนเป็นที่ยอมรับของสังคม ด้วยอุดมการณ์และความแน่วแน่มตลอดชีวิต ประกอบกับมีความกล้าหาญในการวิพากษ์อย่างตรงไปตรงมาอย่างมีจุดยืนไม่ว่าเป็นบุคคลกระบวนกรเดียวกันหรือกระบวนกรอื่น ด้วยบุคลิกที่เป็นนักสู้ รักความยุติธรรมต้องความเป็นธรรมให้สังคมซึ่งเป็น บุคลิกของ ผู้นำ คุณค่าของความเป็นคนดี ความเคารพในความหลากหลายของผู้อื่น ซึ่งผู้วิจัยได้ข้อค้นพบว่าเป็นบทบาทที่แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับการเป็นผู้นำในลักษณะอื่น ๆ

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทผู้นำทางการเมืองภาคประชาสังคม: กรณีศึกษา พิภพ ชงไชย”
ผู้วิจัยทำการสรุปผลวิจัย อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะในการวิจัยดังนี้

6.1 สรุปผลการวิจัย และอภิปรายผลการวิจัย

6.1.1 บทบาทผู้นำทางการเมืองภาคประชาสังคม จากการศึกษาการก่อตัว ขั้นตอน กลไก
และกระบวนการของการเคลื่อนไหวของผู้นำภาคประชาสังคมในประเทศไทย

ผู้นำภาคประชาสังคมต้องสามารถเป็นได้ทั้งนักพัฒนาและนักเคลื่อนไหว เพื่อที่จะสามารถขับเคลื่อนประชาชนในสังคมได้ทั้งในแง่จุดมุ่งหมายและจิตสำนึกในภาคของประชาชนได้อย่างแท้จริง โดยต้องเป็นผู้ที่สามารถจุดประกายให้สังคมเกิดความเปลี่ยนแปลง จาก ดั้งนั้น การที่จะเป็นผู้นำภาคประชาสังคมที่ดีได้ต้องอาศัยภาวะผู้นำในฐานะที่เป็น โครงสร้างของการริเริ่ม (Leadership as the initiation of structure) กล่าวคือ ต้องสามารถวิเคราะห์ปัญหาได้อย่างเฉียบพลัน และอ่านประเด็นปัญหาได้อย่างละเอียด เพื่อที่จะสามารถประสานให้ประชาชนในสังคมเกิดความร่วมมือกัน ได้ เนื่องจากสิ่งสำคัญอย่างยิ่งของผู้นำภาคประชาสังคมนั้น คือ ต้องมีความคล่องแคล่ว ประกอบกับมีทักษะในการบริหารจัดการที่ดี และต้องสามารถเรียงลำดับความสำคัญของประเด็นปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างเด็ดขาด อันจะเกิดเป็นความเชื่อมั่นและส่งผลให้สามารถนำมวลชนไปยังจุดหมายปลายทางเดียวกัน ซึ่งเป็นผลจากปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นใหม่ (Effect of interaction) จนสามารถบรรลุอุดมการณ์ได้ในท้ายที่สุด ซึ่งไม่สอดคล้องกับการศึกษาวิจัย เรื่อง ภาวะผู้นำแบบพัฒนา การจัดการความสุขแบบเป็น-อยู่-คือ และความสุขในการทำงาน กรณีศึกษาองค์กรสร้างสุขของ อัญมณี วัฒนรัตน์ (2556) ที่มุ่งเน้นว่าผู้นำที่มีภาวะผู้นำแบบพัฒนาเท่านั้น ที่จะส่งเสริมให้เกิดการจัดการความสุขให้เป็นไปได้อย่างยั่งยืน โดยเชื่อว่า ความเป็นผู้นำประกอบรวมมาจากหลายคุณลักษณะ โดยที่แต่ละบุคคลสามารถพัฒนาทักษะ และคุณลักษณะต่าง ๆ ที่ทำให้ตนเป็นผู้นำที่ดี

ขึ้นได้ จากเพียงแต่การรู้จักจุดยืนและอุดมการณ์ในชีวิต ซึ่งไม่เพียงพอต่อบริบทของการเป็นผู้นำในภาคประชาสังคม

โดยจะต้องเป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์ และแสดงออกด้วยความถ่อมตนในแบบผู้นำเชิงคุณลักษณะ (Trait Theories) แต่ในขณะที่เดียวกันผู้นำภาคประชาสังคมจะต้องมีความรู้อย่างแท้จริงในสิ่งที่ตนเองยึดถือปฏิบัติ ในรูปแบบของผู้นำแนวการรับรู้และปัญญา (Perceptual and Cognitive Theories) โดยเฉพาะในด้านที่ตนเองมีความเชี่ยวชาญ และต้องสามารถใช้ความรู้ที่ตนเชี่ยวชาญนั้นไปใช้ในการพัฒนาสังคมได้ โดยมีความสามารถในการวิเคราะห์ถึงประเด็นทางสภาพปัญหาของสังคมในด้านต่าง ๆ ได้อย่างแท้จริง เพราะเมื่อเกิดการรวมตัวหรือการชุมนุมกันของมวลชน ผู้คนเหล่านั้นย่อมต้องการผู้นำภาคสังคมที่สามารถวิเคราะห์ปัญหานั้น ๆ ได้ด้วยวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล แต่ในขณะที่เดียวกัน ไม่มีใครที่จะชอบผู้นำภาคประชาสังคมที่แสดงออกอย่างเป็นเผด็จการ โดยผู้นำภาคประชาสังคมที่ดีนั้นต้องมีความประนีประนอมและการยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นเข้ามาประกอบ กล่าวคือ ผู้นำภาคประชาสังคมที่ดีนั้นจะต้องมีความสงบเสงี่ยมไม่ถือตัว (Modesty) ซึ่งไม่สอดคล้องกับการศึกษาวิจัย เรื่อง การเคลื่อนไหวทางสังคมของกลุ่มผู้ชุมนุม “กปปส.” ด้วยแนวคิดพื้นที่สาธารณะและภาคประชาสังคม ที่กล่าวไว้ว่าผู้นำภาคประชาสังคมไว้ว่า ควรต้องเป็นเพียงแค่ ร่างทรงของมวลมหาประชาชนเท่านั้น มีหน้าที่ทำตามคำสั่งของประชาชนเท่านั้น จากตัวอย่างการเป็นผู้นำของ สุเทพ เทือกสุบรรณ ในการชุมนุมของผู้เข้าร่วมชุมนุมกปปส.

อีกทั้ง ควรต้องสามารถวิเคราะห์สภาพของประเด็นปัญหาได้อย่างแท้จริง จากองค์ความรู้ (Knowledge) และความริเริ่ม (Initiative) โดยต้องมีความสามารถในการตกผลึกทางความคิด จากความรู้ในข้อเท็จจริงในรากเหง้าของปัญหา ซึ่งโดยส่วนใหญ่เมื่อเกิดปัญหาหรือความแตกแยกใด ๆ ขึ้นในสังคม ประชาชนในสังคมจะมีความเคลื่อนไหวไปในทิศทางเดียวกันเกิดขึ้นตามธรรมชาติ ผู้นำภาคประชาสังคมที่ดีจะต้องมีความสามารถในการสร้างกระบวนการวิเคราะห์ได้อย่างแตกฉานด้วยความกล้าหาญและความเด็ดขาด (Courage and Firmness) เพื่อที่จะสามารถมองเห็นปัญหาต่าง ๆ ที่กำลังจะเกิดขึ้นในสังคมก็ดี หรือเกิดขึ้นมาแล้วก็ดี แล้วนำเอาบทบาทความรู้ที่ตนมีนั้นมาเชื่อมโยงใช้ในการที่จะชักนำมวลชนให้เป็นไปอย่างมีกำลังและเป็นไปในทิศทางที่ถูกต้อง สอดคล้องกับแนวคิดในเรื่องของบทบาทของผู้นำ ว่าต้องเป็น ผู้รักษาหรือประสานให้สมาชิกกลุ่มอยู่ร่วมกัน (Maintenance of Membership) โดยจะต้องอยู่ใกล้ชิดกับกลุ่ม มีความสัมพันธ์คนในกลุ่ม และเป็นที่ยอมรับของคนในกลุ่มทำให้มีความสามัคคีกลมเกลียวกัน ร่วมกับเป็นผู้ปฏิบัติภารกิจของกลุ่มให้บรรลุวัตถุประสงค์ (Objective Attainment) โดยจะต้องรับผิดชอบในกระบวนการวิธีการ

ทำงานด้วยความมั่นคงและเข้าใจได้ และเขาจะต้องทำงานให้บรรลุเป้าหมาย และสุดท้ายต้องผู้
 อำนวยให้เกิดการติดต่อสัมพันธ์ในกลุ่ม (Group Interaction Facilitation) โดยจะต้องปฏิบัติงาน
 ในทางที่อำนวยความสะดวกให้เกิดการติดต่อสัมพันธ์และปฏิบัติกันด้วยดีของสมาชิกในกลุ่ม การ
 ติดต่อสื่อสารที่ดีเป็นสิ่งสำคัญ และเป็นการช่วยให้หน้าที่นี้บรรลุเป้าหมาย

โดยที่ผู้นำภาคประชาสังคมต้องสามารถสื่อสารความคิดไปยังประชาชนได้อย่างแตกฉาน
 รวมทั้งต้องสามารถเป็นผู้แทนของกลุ่มในการติดต่อภายนอก (External Group Representative) ได้
 อีกด้วย เนื่องจากเมื่อเกิดการรวมตัวกันของมวลชน ไม่เพียงแต่ผู้นำภาคประชาสังคมที่มีความรู้แจ้ง
 อย่างแท้จริงเท่านั้นที่คนในสังคมต้องการ แต่ผู้นำภาคประชาสังคมที่ดีนั้นจะต้องเป็นได้ทั้งนักทฤษฎี
 และนักปฏิบัติ ต้องสามารถเป็นแบบอย่างที่ดี (Exemplar) เพื่อนำความคิดในทางที่ถูกที่ดี และเป็น
 นักอุดมคติ (Ideologist) เพื่อโน้มนำให้ผู้คนตระหนักรู้ถึงความคิดของตนเองได้ กล่าวคือ ต้อง
 สามารถนำเอาพื้นฐานความรู้ ประสบการณ์ และแนวคิดต่าง ๆ มาสื่อสารไปยังผู้อื่นได้ เพื่อสามารถ
 ผลักดันให้เกิดความเคลื่อนไหวและระดมผลให้เกิดความร่วมมือในเชิงปฏิบัติได้ในภาคประชา
 สังคม ในการทำให้ภารกิจของกลุ่มให้บรรลุวัตถุประสงค์ (Objective Attainment) ซึ่งสอดคล้องกับ
 งานวิจัยเรื่อง ความเป็นพลเมืองของผู้นำองค์กรภาคประชาสังคม ของ รุ่งนภา ырรองเกษมสุข (2560)
 ผลการศึกษาพบว่า คณะทำงานฯ ที่มีความรู้ ความเข้าใจและ ตระหนักถึงความสำคัญของความเป็น
 พลเมืองในการขับเคลื่อนการเมืองการปกครอง ระบอบประชาธิปไตย รวมทั้งเห็นความสำคัญของ
 การมีสิทธิ การมีส่วนร่วมในการปกครอง ระบอบประชาธิปไตย ว่าเป็นภาระหน้าที่ที่จะต้องทำ
 ขณะเดียวกันก็ต้องการให้ประชาชน มีความตื่นตัวและตื่นรู้ ต่อสถานการณ์ความเป็นไปทั้งทาง
 สังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ทั้งนี้ ประสบการณ์การทำงานถือว่ามีส่วนสำคัญในการค่อย ๆ
 สร้าง และกล่อมเกลาคือความเป็นพลเมืองที่เกิดขึ้น เห็นผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสำคัญ และได้
 ช่วยในการส่งเสริมการทำงานของเครือข่ายภาคประชาสังคมเป็นอย่างมาก เห็นได้อย่างชัดเจน

ประกอบกับต้องสามารถยึดมั่นอย่างแน่วแน่ต่ออุดมการณ์ของตนเอง โดยมีความชัดเจนใน
 เรื่องของอุดมการณ์อย่างหนักแน่นและดำรงระยะเวลาอย่างยาวนาน ในแบบของนักวิสัยทัศน์
 (Visionary Leader) โดยการไม่ไหวหวั่นไปตามกระแสของสังคมและไม่แปรเปลี่ยนไปตามสิ่งเร้าต่าง ๆ
 อย่างง่ายดาย เพราะแท้จริงแล้วอุดมการณ์ที่หนักแน่นก็เป็นแก่นของการรวมตัวกันของภาคประชา
 สังคม หากมวลชนสัมผัสได้ว่าผู้นำของพวกเขาไม่สามารถที่จะรักษาจุดยืนหรือแนวทางการต่อสู้ ก็
 เป็นการยากที่จะให้ใครมาปฏิบัติตาม ซึ่งความยึดมั่นอย่างแน่วแน่ต่ออุดมการณ์ของผู้นำภาคประชา
 สังคมนี้เอง ที่จะสามารถช่วยกระตุ้นและผลักดันให้เกิดเป็นความเข้มแข็งขึ้นของประชาชนในสังคม

ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดภาคประชาสังคม ของ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2541 อ้างถึงใน รุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข, 2560) ที่กล่าวถึง เครือข่าย กลุ่ม ชมรม สมาคม มูลนิธิ สถาบัน และชุมชนที่มีกิจกรรม หรือมีการ เคลื่อนไหวอยู่ระหว่างรัฐกับปัจเจกชน โดยจุดเน้นของประชาสังคม คือ ความไม่ชอบและไม่ยินยอมให้รัฐครอบงำหรือบงการ แม้ว่าจะยอมรับความช่วยเหลือจากรัฐและมีความร่วมมือกับรัฐได้ แต่ก็สามารถชี้นำกำกับและคัดค้านรัฐได้พอสมควร ร่วมกับความไม่ชอบลัทธิปัจเจกชนนิยมสุดขั้ว ซึ่งส่งเสริมให้คนเห็นแก่ตัว ต่างคนต่าง อยู่แก่่งแย่งแข่งขันกันจนไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หากแต่สนับสนุนให้ปัจเจกชนรวมกลุ่มรวมหมู่ และมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม โดยไม่ปฏิเสธการแสวงหาหรือ ปกป้องผลประโยชน์เฉพาะส่วนเฉพาะกลุ่ม

แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องสามารถวางตนเป็นผู้ที่มุ่งปรารถนาที่จะนำผู้อื่น (The desire to lead) อย่างไม่ยึดติดกับบทบาทในการปกครองใด ๆ โดยผู้นำภาคประชาสังคมนั้นควรตระหนักรู้ว่า บทบาทของผู้นำนั้นแท้จริงเป็นเพียงแต่สิ่งที่สมมติขึ้น ต้องตระหนักให้ได้ว่าแก่นแท้ของประชาสังคมสิ่งใดมิใช่ใคร ทั้งนี้ก็เพื่อสามารถที่จะลดอคติต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นต่อประชาชนส่วนใหญ่ อันจะส่งผลให้ผู้นำภาคประชาสังคมสามารถเป็นผู้ที่จะจุดประกายความคิดของผู้คนในสังคม (Inspirational Leader) เพื่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางเดียวกันและสามารถผลักดันให้เกิดความเคลื่อนไหว ซึ่งไม่สอดคล้องกับการศึกษาวิจัย เรื่อง ขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน ศึกษากรณี: กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดอุดรธานี ของ วิเชียร บูรณรักษ์ (2548) ที่ได้กล่าวถึงประเด็นการตอบโต้ของประชาชนด้วยตนเอง เพื่อสะท้อนออกมาเป็นผลลัพธ์จากการเคลื่อนไหวทั้งในรูปแบบ การปะทะข้อมูล ความรู้คำนิยามอำนาจ ที่นำมาสู่การต่อรองการร่วมเสนอทางออกการแย่งชิงพื้นที่ทางความคิดก่อเกิด ความขัดแย้ง ตลอดจนการเผชิญหน้าระหว่างขบวนการภาคประชาชนกับกลุ่มเป้าหมายและสิ่งแวดล้อม ต่าง ๆ ภายใต้บริบทเศรษฐกิจ สังคม การเมืองในสถานะสถานการณ์ขณะนั้นด้วย อันเป็นรูปแบบในการนำไปสู่การขยายขอบเขตการแสวงหาเครื่องมือสู่การพัฒนา ประชาธิปไตยของไทย ด้วยการใช้อคติมากกว่าการสร้างให้ประชาชนเกิดประกายทางความคิดอย่างแท้จริง

ท้ายที่สุดแล้ว ผู้นำภาคประชาสังคมควรต้องมีส่วนในความพยายามกระตุ้นสร้างความแข็งแกร่งให้เกิดขึ้นกับประชาชนได้ จากการเป็นนักเสริมสร้างศักยภาพและพัฒนาผู้อื่น (Enabling Leader) และต้องเป็นไปอย่างเท่าเทียม โดยที่ผู้นำภาคประชาสังคมก็เปรียบเสมือนกับต้นน้ำที่มีความสำคัญยิ่ง เมื่อประชาชนในสังคมมีความอ่อนแอก็ย่อมต้องการผู้นำภาคประชาสังคมที่มีความเข้มแข็ง รวมทั้งมีวุฒิภาวะและความอดทนใจเย็น (EQ Leader) ผู้นำภาคประชาสังคมที่ดีต้องมุ่งเน้น

ที่จะให้การเคลื่อนไหวทั้งหมดเป็นไปในภาคของประชาชนด้วยความปรารถนาที่จะนำผู้อื่น (The desire to lead) โดยต้องเห็นผลประโยชน์ของประชาชนเป็นหลัก มิใช่ภาคของการเมืองเพื่อ นักการเมือง อันจะนำมาซึ่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในสังคม เพราะสุดท้ายแล้วความ เข้มแข็งหรือความสำเร็จที่จะบรรลุเป้าหมายจะเกิดขึ้นหรือไม่ ล้วนเกิดจากการยอมรับของคนใน สังคมที่มีต่อผู้นำภาคประชาสังคมในบริบทนั้น ๆ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำกับการ พัฒนาชุมชน ของ จักริศรี จารุเมธิญาณ และพระถนัด วฑฒ โน (2560) ที่ผลการศึกษาได้พบว่า หลักการดำเนินงานพัฒนาชุมชนจากแนวคิดพื้นฐาน หลักการพัฒนาได้นำมาใช้เป็นหลักการในการ ดำเนินงานพัฒนาชุมชน ได้โดยต้องยึดหลักความมีศักดิ์ศรีและศักยภาพของประชาชน ยึดหลักการ พึ่งตนเองของประชาชนและยึดมั่นเป็นหลักสำคัญว่าต้องสนับสนุนให้ประชาชนพึ่งตนเองได้ ยึดหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน และยึดหลักประชาธิปไตย ในการทำงานพัฒนาชุมชน ซึ่ง แนวคิดเหล่านี้ได้ พยายามอธิบายว่า ผู้นำประสบความสำเร็จในระดับสูงในการจูงใจสมาชิก ความ ผูกพันต่อองค์กร ความ เคารพนับถือ ความไว้วางใจ ความชื่นชมในตัวผู้นำ การอุทิศตนในการ ทำงาน ความจงรักภักดี และการปฏิบัติงานของสมาชิก ผู้นำชุมชนจึงต้องมีการเรียนรู้ในด้านต่าง ๆ เพื่อปรับตัวให้ทันต่อสถานการณ์การ เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

สรุปได้ว่า บทบาทผู้นำทางการเมืองภาคประชาสังคมในประเทศไทยนั้น ผู้นำภาคประชา สังคมต้องสามารถเป็นได้ทั้งนักพัฒนาและนักเคลื่อนไหว โดยต้องเป็นผู้ที่สามารถจุดประกายให้ สังคมเกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นมาได้ จากการเป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์และมีความรู้อย่างแท้จริงในสิ่งที่ ตนเองยึดถือและยึดมั่นอย่างแน่วแน่ ด้วยอุดมการณ์ที่หนักแน่นที่กล่าวได้ว่าเป็นแก่นของการรวมตัว กันของภาคประชาสังคม โดยนำสิ่งเหล่านั้นมาผ่านกระบวนการตกผลึกทางความคิด เพื่อสามารถ วิเคราะห์สภาพของประเด็นปัญหาได้อย่างแท้จริง แต่ในขณะที่เดียวกันท่าทีที่แสดงออกมาต้องถูก แสดงออกด้วยความถ่อมตน โดยไม่ยึดติดกับบทบาทที่เพียงแต่ถูกสมมติขึ้นมาในการปกครองใด ๆ ไปสู่แก่นแท้ของประชาสังคมที่มุ่งเน้น ในการปฏิบัติเพื่อส่วนรวม เพื่อที่จะสื่อสารความคิดไปยัง ประชาชนได้อย่างแตกฉานและปราศจากอคติใด ๆ เพื่อจะส่งผลให้มีการ โน้มนำให้ประชาชน ตระหนักรู้ถึงความคิดของตนเองได้ จากพื้นฐานความรู้ ประสบการณ์ และแนวคิดต่าง ๆ ของตัว ผู้นำภาคประชาสังคมเอง ซึ่งท้ายที่สุดแล้ว ผู้นำภาคประชาสังคมควรต้องมีส่วนร่วมในความพยายาม กระตุ้นสร้างความแข็งแกร่งให้เกิดขึ้นกับประชาชนได้ โดยต้องเป็นไปอย่างเท่าเทียม ด้วยความ เข้มแข็ง อุดมไปด้วยความมีวุฒิภาวะ และความอดทนใจเย็น

6.1.2 บทบาท พิภพ ชงไชย ในฐานะผู้นำทางการเมืองภาคประชาสังคมที่สอดคล้องกับการเป็นผู้นำภาคประชาสังคมในประเทศไทย

พิภพ ชงไชย ถือได้ว่าเป็นผู้วิพากษ์การเมือง โดยบทบาทความเป็นนักสู้ที่ถูกพิสูจน์ผ่านกาลเวลาอันยาวนาน พิภพ ชงไชย จึงนับว่าเป็นผู้นำที่เกิดจากผลกระทบระหว่างบุคคลกับสถานการณ์ (Personal - Situational Theories) โดยมีแนวคิดและทัศนคติที่มีความคล่องแคล่วและรู้แจ้งในสิ่งที่ตนเองกำลังปฏิบัติ (Job-Relevant Knowledge) นับตั้งแต่พื้นฐานความรู้ที่สะสมอย่างยาวนาน ไม่ว่าจะเป็นความรู้ที่ได้มาจากการศึกษา รวมทั้งความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ชีวิตต่าง ๆ มากมาย ไม่ว่าจะเป็นการปฏิบัติด้านการศึกษาอย่างยาวนาน หรือการมีส่วนร่วมเป็น 1 ในแกนนำพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย เป็นต้น แต่ผู้นำที่แม้จะมีอุปสรรคแล้วสามารถพากเพียรพยายามจนสามารถที่จะโดดเด่นได้จากอุปสรรคเหล่านั้น ก็เป็นผู้นำภาคประชาสังคมที่ประชาชนต้องการ แต่ไม่เพียงแต่ผู้นำภาคประชาสังคมต้องแจ้งในสิ่งที่ตนเองกำลังปฏิบัติเท่านั้น หากแต่ควรต้องมีความคล่องแคล่วและสามารถตัดสินใจได้อย่างกล้าหาญและเด็ดขาด (Courage and Firmness) เพื่อสามารถที่จะนำและผลักดันความเป็นภาคประชาสังคมให้ออกมาสู่สังคมมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดในเรื่องของลักษณะผู้นำที่ก่อให้เกิดศรัทธาซึ่งจิตใจให้มีผู้ร่วมทำงานด้วยว่าจะต้องเป็นผู้ที่สามารถสร้างความมั่นใจของสังคมได้จากประสบการณ์ในอดีต โดยมีพื้นฐานของความเป็นคนเก่ง คนดี มีความกล้าหาญและอดทน มีบริหารจัดการเป็นและความสามารถในตัดสินใจ ด้วยความคิดที่กว้างไกล มีทิศทาง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีพลัง และมีสำนึกรับผิดชอบต่อส่วนรวม

โดยบทบาทความคิดทางการเมืองที่โดดเด่นและต่อเนื่องยาวนานของ พิภพ ชงไชย ได้มีส่วนร่วมกับประชาชนกลุ่มพลังต่าง ๆ เพื่อเป็นผู้เสนอทางออกในลักษณะของนักก่อการเปลี่ยนแปลง (Change Agent) ในกระบวนการต่อรองอำนาจหรือในกระบวนการกำหนดนโยบายสาธารณะ และจากการศึกษายังค้นพบว่า พิภพ ชงไชย มีความมุ่งมั่นอย่างเต็มที่ในการเข้าไปสนับสนุนขบวนการต่อสู้เคลื่อนไหวของชนระดับล่างในสังคม เช่น สมัชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน สมัชชาประมงพื้นบ้านภาคใต้ เครือข่ายสลัมสี่ภาค สมัชชาคนจน กลุ่มเครือข่ายแรงงานชมรมนักธุรกิจเพื่อประชาธิปไตย ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของประชาชนที่มีความตื่นตัวทางการเมือง เป็นต้น ฉะนั้นบทบาทดังกล่าวก็ได้ชี้ให้เห็นว่าพิภพเชื่อมั่นและศรัทธาการสร้างประชาธิปไตยขึ้นมาจากชนระดับล่าง ประชาธิปไตยที่กินได้ หรือประชาธิปไตยในความหมายที่ประกันถึงสิทธิเสรีภาพของประชาชน โดยเฉพาะชนระดับล่าง หรือคนจน ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ ด้วยพลังและความทะเยอทะยาน (Energy and Ambition) จึงกล่าวได้ว่า พิภพ ชงไชย เป็นผู้นำภาคประชาสังคมที่

มีแนวคิดและทัศนคติที่มีความโดดเด่นด้านความชัดเจนต่อความยึดมั่นในอุดมการณ์ของตน ด้วยความซื่อสัตย์มีจริยธรรมยึดมั่นหลักการ (Honesty and Integrity) โดยการยืนระยะเวลากับสิ่ง ๆ นั้นมาอย่างยาวนาน มิใช่เพียงชั่วพริบตาชั่วครู่ อันจะเห็นได้ผ่านการพิสูจน์จากประสบการณ์ในการอุทิศตนเพื่อปฏิบัติเพื่อสังคมมาอย่างยาวนาน อีกทั้ง พิภพ ชงไชย เป็นผู้ที่สามารถตระหนักรู้อย่างแน่ชัดถึงสิ่งที่ตนมีความมุ่งมั่น นับตั้งแต่เมื่อครั้งยังเป็นนักศึกษาในวัยหนุ่มอย่างยาวนานร่วม 50 ปี จวบจนปัจจุบัน จนกระทั่งสามารถได้รับการยอมรับจากสังคมในเรื่องของการดำรงตนในฐานะของผู้ที่มีความมุ่งมั่นและตั้งใจ นับตั้งแต่การต่อสู้มาอย่างยาวนานอย่างเด่นชัดในเรื่องของความพยายามปฏิรูปโดยการปฏิบัติจริงให้เกิดความเท่าเทียมในเรื่องของระบบการศึกษาของประเทศไทย ตลอดจนการพิสูจน์ตนในบทบาทหน้าที่ของภาคประชาสังคม ในฐานะหนึ่งในแกนนำพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย และประธานคณะกรรมการณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดในเรื่องของคุณลักษณะความเป็นผู้นำ ที่กล่าวไว้ว่า คุณลักษณะของผู้นำที่ดีควรจะต้อง มีความรับผิดชอบ มีความมุ่งมั่นที่จะทำงานให้สำเร็จ มีความแข็งแรง มีความเพียรพยายาม รู้จักเสี่ยง มีความคิดริเริ่ม มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความสามารถที่จะจัดการกับความเครียด มีความสามารถที่จะมีอิทธิพลต่อผู้อื่น และมีความสามารถที่จะประสานพลังทั้งหลายเพื่อการทำงานให้สำเร็จ

นอกจากนี้ พิภพ ชงไชย ยังเป็นนักปฏิบัติทางด้านสังคม โดยบทบาทเชิงปฏิบัติการด้านกิจกรรมทางสังคม ในการกล้าวิพากษ์และคิดนอกกรอบดังเช่นในการก่อตั้งโรงเรียนหมู่บ้านเด็ก ณ จังหวัดกาญจนบุรี โดย พิภพ ชงไชย พร้อมทั้งภรรยา คือ รัชณี ชงไชย ที่มีความเชื่อมั่นต่อการศึกษาด้านทางเลือกภายใต้ปรัชญาที่ยึดถือ จึงได้นำความเชื่อความศรัทธานี้มาจัดตั้งโรงเรียนการศึกษาทางเลือกขึ้น ย่อมชี้ให้เห็นถึงตัวตนของ พิภพ ชงไชย ว่าเป็นผู้ที่มีวิญญูณขบถทางความคิด กล้าคิดนอกกรอบ และที่สำคัญที่สุด คือ เป็นนักกิจกรรมทางสังคมของตนด้วยการกล้าลงมือทำ เป็นผู้ที่มีความหาญกล้าที่จะก้าวข้ามวาทกรรมทั้งหลาย มิใช่เป็นแค่เพียงปัญญาชน แต่ พิภพ ชงไชย ยังคงเป็นนักกิจกรรมสาธารณะที่ได้ทดลองและพิสูจน์ความเชื่อนี้ให้เห็นได้อย่างประจักษ์ ผ่านทางการจัดตั้งโรงเรียนหมู่บ้านเด็ก ซึ่งปัจจุบันจากที่มีเพียงแห่งเดียว ในตอนนี้ได้ขยายสาขาไปแทบจะทั่วทุกภาค อาทิ ศรีสะเกษ เชียงราย เป็นต้น แสดงให้เห็นว่า พิภพ ชงไชย ไม่เพียงแต่จะเป็นผู้นำภาคประชาสังคมที่มีแนวคิดและทัศนคติของความกล้าหาญในการต่อสู้เพื่อสิ่งที่ยึดถือเท่านั้น แต่ยังคงเป็นผู้ที่มีความกล้าที่จะนำแนวคิดต่าง ๆ เหล่านั้นลงมาปฏิบัติจริง โดยมีความยึดมั่นถือมั่นในหลักการและจุดยืนที่แท้จริงของตน ไม่ใช่ไขว่ไปกับสิ่งเร้าหรืออิทธิพลรอบข้างได้โดยง่าย มีความกล้าหาญที่จะวิพากษ์ต่อสังคมที่หลากหลายมิติ ไม่ว่าจะการวิพากษ์นั้นจะเป็นวิพากษ์ต่อกระบวนการเดียวกันหรือกระบวนการอื่น ไม่ว่าจะบุคคลนั้นจะเป็นมิตรหรือศัตรู ก็ต้องมีความกล้า

หาญที่จะโต้แย้งในสิ่งที่ผิดได้อย่างตรงไปตรงมา ในขณะที่เดียวกันก็ต้องกล้าแสดงการสนับสนุนในสิ่งที่ถูก และต้องเป็นการแสดงความกล้าหาญนั้นให้เห็นอย่างสม่ำเสมอ มิใช่เพียงชั่วพักชั่วคราว เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นของประชาชนในสังคม ซึ่งไม่สอดคล้องกับการศึกษาวิจัย เรื่อง ประชาสังคม ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม การพัฒนาการศึกษาประชาสังคมในสังคมไทย และพลวัตของ “ประชาคม” ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย : กรณีศึกษาเปรียบเทียบชุมชนตำบลทุ่งโป่ง อำเภอบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น และชุมชนตำบลพันดอน อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี ที่ได้กล่าวได้ว่า ประชาสังคมในไทยเน้นการเปิดพื้นที่ให้ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมในการเข้าถึงการรับรู้แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร อภิปรายโต้แย้ง และแสดงความคิดเห็นในเรื่องที่เป็นสาธารณะของสังคม ซึ่งถือได้ว่าเป็นการพยายามก้าวผ่านแนวทางประชาสังคมแบบการประท้วง หรือการต่อต้าน รัฐบาลผ่านการเคลื่อนไหวทางการเมือง

รวมทั้งเป็นผู้นำด้านวิสัยทัศน์ โดยบทบาทสำคัญที่ พิภพ ชงไชย ได้กลายมาเป็นผู้นำภาคประชาสังคมที่มีแนวคิดและทัศนคติของผู้ที่เคารพในความหลากหลายของผู้อื่น เห็นคุณค่าของประชาชนในสังคมว่ามิอย่างเท่าเทียมกัน ตระหนักและเคารพในสิทธิของผู้อื่น รวมไปถึงในแง่ของความสัมพันธ์ของตัวผู้นำที่มีต่อประชาชนที่ต้องเป็นไปอย่างเนาวระนาบ กล่าวคือ ต้องมีความเป็นประชาธิปไตยและเสมอภาค ปฏิบัติงานบนหลักคิดที่ต้องการทำเพื่อสิทธิของประชาชนและคนในสังคมอย่างชัดเจน เพื่อมุ่งประโยชน์ให้กับประชาชนและสังคมส่วนใหญ่เป็นหลักสำคัญ นอกจากนี้ยังพบว่า ในตลอดระยะเวลาช่วงที่มีการร่างรัฐธรรมนูญ ในปี พ.ศ. 2540 – พ.ศ. 2560 พิภพ ชงไชย ยังคงมีความพยายามที่จะใช้เวทียกร่างรัฐธรรมนูญ ทั้ง 3 ครั้ง หรือ 3 ฉบับ เพื่อที่จะผลักดันความคิดและนโยบายด้านการศึกษาทางเลือกผ่านหมวดสิทธิและเสรีภาพของประชาชน กระทั่งสามารถประสบความสำเร็จในหลาย ๆ เรื่อง อาทิ ทำให้โรงเรียนหมู่บ้านเด็กกลายเป็นโรงเรียนที่กระทรวงศึกษาธิการรับรอง มิใช่สถาบันการศึกษาเถื่อนอีกต่อไป ซึ่งภายหลังจากนั้นก็ยังพบว่าการศึกษาทางเลือกได้มีการเติบโตและขยายใหญ่ขึ้นมาเรื่อย ๆ โดยมีอีกหลากหลายกลุ่มทางประชาสังคมที่เกิดการศึกษาทางเลือกอย่างมากมายขึ้นในสังคม ซึ่งก็ไม่สามารถปฏิเสธได้เลยว่าส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการผลักดันในประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้ นั้นมาจากคุณูปการของ พิภพ ชงไชย ในเรื่องของการผลักดันเรื่องการศึกษาทางเลือก ซึ่งไม่สอดคล้องกับการศึกษาวิจัย เรื่อง การเคลื่อนไหวทางสังคมของกลุ่มผู้ชุมนุม “กปปส.” ด้วยแนวคิดพื้นที่สาธารณะและภาคประชาสังคม ที่ได้ให้มุมมองของผู้นำภาคประชาสังคมไว้ว่า ควรต้องเป็นเพียงแค่ ร่างทรงของมวลมหาประชาชนเท่านั้น มีหน้าที่ทำตามคำสั่งของประชาชนเท่านั้น จากตัวอย่างการเป็นผู้นำของ สุเทพ เทือกสุบรรณ ในการชุมนุมของผู้เข้าร่วมชุมนุม กปปส. ที่ถือว่าเป็นหนึ่งในขบวนการ เคลื่อนไหวทางสังคมใหม่ ที่ไม่ได้เพียง

แก่นำเสนอแต่เพียงประเด็นทางการเมืองแต่เพียงอย่างเดียว แต่มีประเด็นของการมีส่วนร่วมทางการเมืองด้วยการปฏิรูปเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา ให้เกิดขึ้นด้วย

สิ่งเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นว่า พิกพ ชงไชย เป็นผู้นำที่เป็นนักปฏิบัติ และเคลื่อนไหว ซึ่งมีความแตกต่างไปจากผู้นำในลักษณะอื่น ๆ ในสังคม โดย พิกพ ชงไชย ถือได้ว่าเป็นผู้นำภาคประชาสังคม ต้องมีแนวคิดและทัศนคติที่มุ่งเน้นไปที่การแก้ปัญหาของสังคมอย่างแท้จริง ไม่ใช่แค่มุ่งหวังไปที่ผลประโยชน์ต่อคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ดังเช่นนักการเมืองส่วนใหญ่ที่เน้นทำงานการเมืองเพื่อนักการเมือง แต่ พิกพ ชงไชย ยังคงมีแนวคิดและทัศนคติที่มีความชัดเจนว่ามุ่งหวังไปที่ประเด็นปัญหาของสังคมได้อย่างแท้จริง รวมทั้งต้องมีความพร้อมที่จะปรับตัวเพื่อแก้ปัญหาให้กับสังคมได้อย่างเป็นไปตามยุคสมัยอย่างมีคุณภาพ ไร้ซึ่งความคิดติดกรอบ และต้องสามารถขับเคลื่อนในผู้คน เกิดความรู้แจ้งได้ อย่างมีความคิดกว้างไกล มีทิศทาง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความกล้า มีพลังก่อให้เกิดศรัทธาตั้งคุณใจให้มีผู้ร่วมทำงานด้วย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดในเรื่องของปัจจัยสำคัญ 10 ประการ ของคุณลักษณะผู้นำที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการสร้างความของการร่วมมือร่วมใจและการแก้ไขปัญหาให้สังคมว่า คนที่เป็นผู้นำนั้นจะต้องมีจริยธรรมที่สอดคล้องกับจรรยาวิชาชีพ มีความรับผิดชอบ การเต็มใจที่จะช่วยเหลือผู้อื่น ไม่ยอมแพ้ต่อปัญหาปลีกย่อย รู้จักกำหนดลำดับความสำคัญของงาน สามารถทำงานได้อย่างสงบภายใต้แรงกดดัน มีความกล้าได้กล้าเสียและรับผิดชอบต่อผลที่เกิดขึ้น ทำงานด้วยความมุ่งมั่นและทุ่มเท มีจุดมุ่งหมายที่แน่นอน มีความรับผิดชอบเต็มที่โดยไม่คำนึงถึงค่าตอบแทน และมุ่งช่วยเหลือให้ผู้อื่นเจริญก้าวหน้ามากกว่ามุ่งหวังค่าตอบแทนส่วนตน

สรุปได้ว่า บทบาท พิกพ ชงไชย ในฐานะผู้นำทางการเมืองภาคประชาสังคมนั้น มีความสอดคล้องกับการเป็นผู้นำภาคประชาสังคมในประเทศไทยอย่างสมบูรณ์ เพราะไม่เพียงแต่ พิกพ ชงไชย จะถือได้ว่าเป็นผู้วิพากษ์การเมือง จากบทบาทการเป็นนักสู้ทางภาคประชาสังคมที่มีแนวคิดและทัศนคติที่มีความคล่องแคล่วและรู้แจ้งในสิ่งที่ตนเองกำลังปฏิบัติที่ถูกพิสูจน์ผ่านกาลเวลาอันยาวนาน โดยที่บทบาทต่าง ๆ เหล่านั้น ยังเป็นบทบาทความคิดทางการเมืองที่โดดเด่นและได้มีส่วนร่วมร่วมกับประชาชนกลุ่มพลังต่าง ๆ อย่างแท้จริง นอกจากนี้ พิกพ ชงไชย ยังเป็นนักปฏิบัติทางด้านสังคม ในการกล้าวิพากษ์และคิดนอกกรอบ ที่แสดงให้เห็นว่า พิกพ ชงไชย ไม่เพียงแต่จะเป็นผู้นำภาคประชาสังคมที่มีแนวคิดและทัศนคติของความกล้าหาญในการต่อสู้เพื่อสิ่งที่ยึดถือเท่านั้น แต่ยังคงเป็นผู้ที่มีความกล้าที่จะนำแนวคิดต่าง ๆ เหล่านั้นลงมาปฏิบัติจริง โดยมีความยึดมั่นถือมั่นในหลักการและจุดยืนที่แท้จริงของตน ไม่ใช่วิ่งวุ่นไปกับสิ่งเร้าหรืออิทธิพลรอบข้างได้โดยง่าย รวมทั้ง

เป็นผู้นำด้านวิสัยทัศน์ที่เห็นได้จากคุณูปการอันมากมายหลายอย่างของ พิภพ ธงไชย ซึ่งสิ่งเหล่านี้เองที่ได้แสดงให้เห็นว่า พิภพ ธงไชย เป็นผู้นำที่เป็นนักปฏิบัติ และเคลื่อนไหว ที่มุ่งเน้นไปที่การแก้ปัญหาของสังคมอย่างแท้จริง อันเป็นความแตกต่างที่เห็นได้ชัดเมื่อเปรียบเทียบกับผู้นำในลักษณะอื่น ๆ ในสังคม

6.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัย

6.2.1 จากการศึกษาในครั้งนี้ที่สะท้อนถึง การบริหารจัดการและกระบวนการทำงานของภาคประชาสังคม ตลอดจนผู้นำภาคประชาสังคม มีปฏิบัติการ และมีกระบวนการในการขับเคลื่อนอย่างไร ดังนั้น รัฐควรจะมีการทบทวนถึงการกำหนดนโยบาย และการพิจารณาถึงเงื่อนไขที่จำเป็นที่จะนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้ง ของภาครัฐและประชาชน ตลอดจนนำเอาข้อสรุปของการศึกษาไปใช้ประโยชน์ในการสร้างผู้นำภาคประชาสังคมให้เข้มแข็งต่อไป

6.2.2 ควรมีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมต่อไปในเรื่องของบทบาทผู้นำทางการเมืองภาคประชาสังคมในบริบทอื่น ๆ เนื่องจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นเพียงการศึกษาผ่านตัวแทนผู้นำภาคประชาสังคมของ พิภพ ธงไชย เพียงคนเดียว แม้ว่าจะมีความเป็นตัวแทนของการศึกษาได้เป็นอย่างดีแล้วก็ตาม การศึกษาเฉพาะบุคคลอาจไม่สามารถใช้อธิบายของผู้นำภาคประชาสังคม ได้ครบทุกประเด็น การศึกษาในครั้งต่อไปจึงควรมีการศึกษาเปรียบเทียบถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลด้วย เช่น หญิงชาย หรือ ผู้นำภาคประชาชนในชนบทและเมือง เป็นต้น

บรรณานุกรม

- กวีรินทร์ อินทร์แก้ว, ธัญชนธ์/กมล สุขพานิช-จันทร์ปราบ. (2559). ภาวะผู้นำชุมชนทางจิตวิญญาณและพุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งแนวสันติ เพื่อความมั่นคงที่ยั่งยืนแบบองค์รวม ศึกษาเฉพาะกรณี ผู้นำชุมชนในจังหวัดปัตตานี. *วารสารวิชาการบัณฑิตวิทยาลัยสวนดุสิต*, 12(3), 141-149.
- กวี วงศ์พุด. (2535). *ภาวะผู้นำ*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.
- การเสริมสร้างสังคมสันติสุขในจังหวัดชายแดนใต้. (2558). *กระบวนการสันติภาพในเมียนมาร์: บทเรียนรู้และข้อเสนอแนะสำหรับเส้นทางสันติภาพในชายแดนใต้/ปาตานี*. สืบค้นจาก <https://deepsouthwatch.org/th/node/7765>
- กิ่งแก้ว ศรีสาติกุศลรัตน์. (2563). *ภาวะผู้นำ (Leadership)*. สืบค้นจาก <https://www.gotoknow.org/posts/199694>
- ข่าวสดออนไลน์. (2561). *วันนี้ในอดีต 17 พ.ค. “พฤษภาทมิฬ” กับเจตจำนงประชาชน “ต่อต้านนายกฯคนนอก!”*. สืบค้นจาก https://www.khaosod.co.th/politics/news_1097941
- คุณวุฒิ คนฉลาด. (2540). *ภาวะผู้นำ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). ชลบุรี: ภาควิชาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- จักรีศรี จารุเมธีญาณ และพระถนัด วาฑฒโน. (2560). ภาวะผู้นำกับการพัฒนาชุมชน. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร.*, 6(ฉบับพิเศษ), 528-538.
- ฉลอง ภิรมย์รัตน์. (2521). *จิตวิทยาทางสังคม*. กรุงเทพฯ: ประจักษ์การพิมพ์.
- เขาวนะ ไตรมาส. (2559). *ประชาสังคมกับนโยบายการพัฒนาที่ยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: สถาบันนโยบายศึกษา มูลนิธิคอนราด อาเดนาวร์.
- จิตาธิ์ย เกี่ยวคุ้มภัย. (2556). *การก่อรูปและการขยายตัวขององค์กรประชาสังคมท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: กรณีศึกษามูลนิธิกิจกรรมธรรมชาติ (Unpublished Independent study)*. มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี, จันทบุรี.
- ณัฐภรณ์ เอกนราจินดาวัฒน์. (ม.ป.ป.). *ภาวะผู้นำทางการบริหารการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- ดิน ปรัชญพฤทธิ. (2542). *ทฤษฎีองค์การ* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ชนชาติ แสงประดับ ธรรมโชติ. (2553). *วาทกรรมการเมือง (Discourse)*. สืบค้นจาก <https://prachatai.com/journal/2010/12/32341>

บรรณานุกรม (ต่อ)

- ธนาคารพัฒนาเอเชียและประเทศไทย. (2554). *ภาคประชาสังคมในประเทศไทยโดยสังเขป*. สืบค้นจาก <https://think-asia.org/bitstream/handle/11540/502/csb-tha-th.pdf?sequence=2>
- ทร สุนทรายุทธ. (2551). *การบริหารจัดการเชิงปฏิรูป: ทฤษฎี วิจัย และปฏิบัติทางการศึกษา*. กรุงเทพฯ : บริษัท เนติกุลการพิมพ์ จำกัด.
- ธีระพงษ์ ธนเจริญรัตน์. (2553). *หลักสูตรการพัฒนาภาวะผู้นำของผู้บริหารอู่กลางการประกันภัย* (Unpublished Doctoral dissertation). มหาวิทยาลัยรามคำแหง, กรุงเทพมหานคร.
- นพพงษ์ บุญจิตราคุลย์. (2551). *โน้ตย่อผู้บริหาร (พิมพ์ครั้งที่ 3)*. เชียงใหม่: Orange Group Tactics Design.
- นิธิ เนื่องจำนงค์. (2563). *แนวคิดภาคประชาสังคม*. สืบค้นจาก <https://www.stou.ac.th/Schoolnew/polsci/UploadedFile/82227-11.pdf>
- นิรันดร์ พิทักษ์วัชร. (2553). 'สภารากหญ้า-สภาประชาชน' ตอบโจทย์ปัญหาโครงสร้างสังคมไทย. สืบค้นจาก <https://www.thairath.co.th/content/82317>
- โนริยุกิ ชูชูกิ. (2018). *ประชาสังคม ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม การพัฒนาการศึกษาประชาสังคมในสังคมไทย และพลวัตของ “ประชาคม” ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย : กรณีศึกษาเปรียบเทียบชุมชนตำบลทุ่งโป่ง อำเภอบุรบือ จังหวัดขอนแก่น และชุมชนตำบลพันดอน อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี*. สืบค้นจาก hacasorg.files.wordpress.com/2018/08/25-e0b882e0b89ae0b8a7e0b899e0b881e0b8b2e0b8a3e0b980e0b884e0b8a5e0b8b7e0b988e0b8ade0b899e0b984e0b8abe0b8a7e0b897e0b8b2e0b887.pdf
- บุญทัน ดอกไธสง. (2535). *การจัดการองค์การ*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.
- ประทีป บินชัย. (2546). *รูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำตามแนวภาวะผู้นำพิสัยสมบูรณ์ของผู้บริหารสถานศึกษาในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน* (Unpublished Doctoral dissertation). มหาวิทยาลัยนเรศวร, พิษณุโลก
- ประทุม เป็นสุวรรณ. (2522). *จิตวิทยาสังคม*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ประสาน หอมพุด และทิพวรรณ หอมพุด. (2540). *เอกสารประกอบการสอนภาวะผู้นำ*. สืบค้นจาก www.pncc.ac.th/pncc/wrod/re/173.
- ป๊วย อึ้งภากรณ์. (2563). *การพัฒนาชนบทและสังคม*. สืบค้นจาก <http://puey-ungpakorn.org/index.php/development>

บรรณานุกรม (ต่อ)

- ผู้จัดการออนไลน์. (2551). *ขบวนการประชาสังคมนิยมจังหวัดชายแดนภาคใต้*. สืบค้นจาก <https://mgronline.com/specialscoop/detail/9510000038195>
- พรรณทิพย์ ศิริวรรณบุษย์.(2553). *ทฤษฎีจิตวิทยาพัฒนาการ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระครูสุนทรธรรมโสภณ. (2558). *Michel Foucault*. สืบค้นจาก <http://www.oldsrc.mbu.ac.th/index.php/2014-06-30-09-07-44/2015-07-03-13-56-29/269-michel-foucault>
- พันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย. (2551). *แถลงการณ์ฉบับที่ 7/2551 พันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย*. สืบค้นจาก [https://th.wikisource.org/wiki/](https://th.wikisource.org/wiki/แถลงการณ์ฉบับที่_7/2551)แถลงการณ์ฉบับที่ 7/2551 พันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย.
- พิชาย รัตนดิถ ฅ ฎุเกีต. (2552). *องค์การ และการบริหารจัดการ*. นนทบุรี: สำนักพิมพ์ซิงค์บียอนด์บุ๊กส์
- ภัทรชมน รัตนางกูร. (2551). *ภาวะความเป็นผู้นำของบิลด์เกดส์ (Unpublished Master's thesis)*. มหาวิทยาลัยรังสิต, ปทุมธานี.
- ภารดี อนันต์นาวี. (2547). *รายงานการวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์ภาวะผู้นำของนิสิตระดับปริญญาโท สาขาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา*. ชลบุรี: คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ภารดี อนันต์นาวี. (2551). *หลักการ แนวคิด ทฤษฎีทางการบริหารการศึกษา*. ชลบุรี: มนตรีจำกัด.
- มัลลิกา ต้นสอน. (2544). *พฤติกรรมมองการณ์*. กรุงเทพฯ: บริษัท เอ็กซ์เบอร์เน็ท จำกัด.
- เขาวพา เตชะคุปต์. (2522). *ภาวะความเป็นผู้นำ กลุ่มพันธ์ : ทฤษฎีและแนวปฏิบัติ เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รังสรรค์ ประเสริฐศรี. (2544). *ภาวะผู้นำ*. กรุงเทพฯ: ธนัชชการพิมพ์.
- รุ่งนภา ขรรยงเกษมสุข. (2560). *ความเป็นพลเมืองของผู้นำองค์กรภาคประชาสังคม*. *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา*, 5(2), 1-26.
- ลิขิต ธีรเวคิน. (2548). *ผู้นำทางการเมืองในอุดมคติ*. สืบค้นจาก <https://mgronline.com/daily/detail/9480000168398>
- วัชรพล พุทธรักษา. (2554). *กรอบแนวคิดอัน โดนิโอ กรัมซี กับการอธิบายการเมืองไทยร่วมสมัย*. สืบค้นจาก http://chornorpor.blogspot.com/2011/09/blog-post_17.html

บรรณานุกรม (ต่อ)

- วิกิพีเดีย. (2560). *คณะกรรมการณรงค์เพื่อประชาธิปไตย*. สืบค้นจาก <https://th.wikipedia.org/w/index.php?title=คณะกรรมการณรงค์เพื่อประชาธิปไตย&action=edit§ion=1>
- วิกิพีเดีย. (2562). *พิภพ ชงไชย*. สืบค้นจาก https://th.wikipedia.org/wiki/พิภพ_ชงไชย
- วิเชียร บุราณรักษ์. (2548). *ขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน ศึกษากรณี : กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดอุดรธานี*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วิภาดา คุปตานนท์. (2544). *การจัดการและพฤติกรรมองค์กร*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยรังสิต
- วีราภรณ์ ประสพรัตนสุข. (2558). *บทบาทของเฟซบุ๊ก “สมบัติ บุญงามอนงค์” กับขบวนการเคลื่อนไหว ทางสังคมรูปแบบใหม่ เพื่อต่อต้านร่างพระราชบัญญัตินิรโทษกรรมฯ* (Unpublished Master’s thesis). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพมหานคร.
- วุฒิชัย คำเสมอ .(2563). *บทบาทผู้นำองค์กร*. สืบค้นจาก <http://gotoknow.org/blog/poonarm/326141>
- ศรัณยู หมั่นทรัพย์. (2558). บทเรียนการเมืองภาคประชาชน ของเครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก. *วารสารสถาบันพระปกเกล้า*, 13(3), 99-121.
- ศักดิ์ชัย ภูเจริญ. (2552). *ความหมายของ ภาวะผู้นำ*. สืบค้นจาก http://www.kruinter.com/show.php?id_quiz=98&p=1
- ศาสตรินันท์ ดันสุน. (2558). การศึกษาการเคลื่อนไหวทางสังคมของกลุ่มผู้ชุมนุม “กปปส.” ด้วยแนวคิดพื้นที่สาธารณะและภาคประชาสังคม. *วารสารรัฐศาสตร์ปริทรรศน์*, 2(1), 82-96.
- ศิริพงษ์ ศรีชัยรมย์รัตน์. (2542). *กุญแจสู่ความเป็นเลิศทางการบริหารคน*. กรุงเทพฯ: จูนพับลิชชิง.
- ศิริพร พงศ์ศรีโรจน์. (2540). *องค์การและการจัดการ* (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัย วิชาองค์การและการจัดการ ธุรกิจบัณฑิตย์.
- สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และสุทนต์กฤษณ์ สมิตะสิริ. (2544). *ภาวะผู้นำความสำคัญต่ออนาคตไทย*. กรุงเทพฯ: พิมพ์ไทย.
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน. (ม.ป.ป). *การเมืองบนท้องถนนภาคประชาชน/ประชาสังคมบนเส้นทางการสร้างและจรรโลงประชาธิปไตยไทย*. [เอกสารอัดสำเนา].
- สถาพร ปิ่นเจริญ. (2554). *ภาวะผู้นำกับการจัดการ: Leadership and Management*. กรุงเทพฯ: จามจุรีโปรดักท์.
- สถิต วงศ์สวรรค์. (2529). *จิตวิทยาสังคม*. กรุงเทพฯ: รวมสาส์น.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- สมหมาย โอภาณี. (2558). *ความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารโรงเรียนกับความพึงพอใจในการปฏิบัติงานของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจันทบุรี เขต 1* (Unpublished Master's thesis). มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี, จันทบุรี.
- สร้อยตระกูล (ติวยานนท์) อรรถมานะ. (2541). *พฤติกรรมองค์การ : ทฤษฎีและการประยุกต์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล (องค์การมหาชน). (2561). *มองการมีส่วนร่วมทางอิเล็กทรอนิกส์ผ่านนักคิดหลังสมัยใหม่*. สืบค้นจาก <https://www.dga.or.th/th/content/2015/13132/>
- สิปปนนท์ เกตุทัต. (2534). *ทางสายกลางของสังคมไทยในอนาคต: เทคโนโลยีที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- สุขุม นวลสกุล และ โกศล โรจนพันธุ์. (2544). *ทฤษฎีการเมืองสมัยโบราณและสมัยกลาง*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สุลักษณ์ ศิวรักษ์. (2548). การมีสถาบันกษัตริย์ถูกกว่ามีประธานาธิบดี. *วารสารฟ้าเดียวกัน*, 3(4), 47.
- สุวิดา ธรรมมณีวงศ์. (2544). *การเคลื่อนไหวทางสังคม*. สืบค้นจาก <http://www.arts.su.ac.th/document/suwida/001.pdf>
- สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์. (2549). *ภาวะผู้นำ (Leadership)*. สืบค้นจาก <http://suthep.crru.ac.th>
- เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์. (2536). *ภาวะผู้นำ*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- โสภา ชูพิกุลชัย และ อรทัย ชื่นมณุษย์. (2518). *จิตวิทยาสังคม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.
- อรรถพล วงศ์ชัย. (2550). *การเคลื่อนไหวทางสังคมกลุ่มเครือข่ายสุราพื้นบ้าน :กรณีเครือข่ายสุราพื้นบ้าน กิ่งอำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่ และอำเภอสอง จังหวัดแพร่* (Unpublished Master's thesis). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- อรัญญา โชคสวัสดิ์. (2563). *ทฤษฎีการเมือง (Political Theories)*. สืบค้นจาก <https://www.slideshare.net/ssuser0a12a2/political-theory-48530884>
- อัญมณี วัฒนรัตน์. (2556). *ภาวะผู้นำแบบพัฒนาการจัดการความสุขแบบเป็น-อยู่-คือ และความสุขในการทำงานกรณีศึกษา: องค์การสร้างสุข* (Unpublished Master's thesis). สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, กรุงเทพมหานคร.
- อานันท์ ปันยารชุน. (2540). *ภาวะผู้นำความสำคัญต่ออนาคตไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พิมพ์ไทย.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- อุเชนทร์ เชียงเสน. (2563). *สมัชชาคนจน*. สืบค้นจาก http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=%E0%B8%AA%E0%B8%A1%E0%B8%B1%E0%B8%8A%E0%B8%8A%E0%B8%B2%E0%B8%84%E0%B8%99%E0%B8%88%E0%B8%99#cite_note-4
- Argyris, C. (1976). *Increasing Leadership Effectiveness*. New York: Wiley-Interscience.
- Bass, B. M. (1981). *An Introduction to Theories and Models of Leadership*. New York: Free Press.
- Bass, B. M. (1990). *Bass & Stogdill's handbook of leadership theory, research, and managerial applications* (3rd ed.). New York: The Free Press.
- Certo, S. C. (1997). *Modern Management*. USA: Prentice Hall.
- Daft, R. (1999). *Leadership themes and practice*. Orlando: Dryden press
- Dubrin, J. (1998). *Leadership research finding : Practice and skills*. Boston Houghton: Mifflin Company.
- Foucault, M. (1978). *The History of Sexuality Volume I: An Introduction*. New York: Pantheon.
- Foucault, M. (1995). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. New York: Vintage Books.
- Foucault, M. (2004). *Abnormal: Lectures at the College de France, 1974-1975*. London: Verso
- Gibson, Y. L., Ivancevich, J. M. and Donnelly, J. H. (1997). *Organizations: Behavior, Structure, Processes*. London: Irwin.
- Habermas, J. (1992). *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Cambridge: Polity Press.
- Hartog, D. N. and Koopman, P. L. (2001). Leadership in organizations. In N. Anderson, D. S. Ones, H. Kepir Sinangil, & C. Viswesvaran (Eds.), *Handbook of Industrial, Work & Organizational Psychology* (pp. 166-187). London: Sage.
- House, R. J., & Baetz, M. (1979). Leadership: Some empirical generalizations and new research directions. In B. M. Staw (Ed.), *Research in organizational behavior* (pp. 341-423). Greenwich, CT: JAI Press.
- Kouzes, J., & Posner. B. (1997). *The leadership challenges*. San Francisco: Jossey-Bass
- Macey, D. (2000). *The Penguin Dictionary of Critical Theory*. London: Penguin Books.
- Mayo, H. B. (1960). *Introduction to Marxist Theory*. New York: Oxford University Press.
- Mosley, D. C. (1996). *Management concept and practices*. New York: Harper-Collins.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- Murphy, R. E. (1970). *The Style and Study of Political Science*. Greenview, Illinois: Scott, Foresman and Company,
- Robbins, S. P. (1993). *Organizational behavior: Concepts, controversies and applications*. UpperSaddle River, NJ: Prentice Hall.
- Smith, E. C. and Zurcher, A. J. (1968). *Dictionary of American Politics Everyday handbooks*. New York: Harpercollins
- Stogdill, R. M. (1974). *Handbook of Leadership: A survey of theory and research*. NewYork: Free Press.
- Stoner, J. A. F., Freeman, R. E. and Gilbert, D. R. (1995). *Management* (6th ed.). Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Tead, O. (1935). *The Art of Leadership*. New York: McGraw Hill.
- Yukl, G. A. (1998). *Leadership in organizations*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	ณัฐนันท์ เลิศเดชะสกุล
วัน เดือน ปีเกิด	18 มิถุนายน 2529
สถานที่เกิด	จังหวัดชุมพร ประเทศไทย
ประวัติการศึกษา	มหาวิทยาลัยมหิดล ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย, 2552 มหาวิทยาลัยรังสิต ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาผู้นำทางสังคม ธุรกิจ และการเมือง, 2562
ที่อยู่ปัจจุบัน	627/1 ซ.หมู่บ้านกฤษดานคร 20 ซอยย่อยนพรัตน์ 19/5 ถ.บรมราชชนนี แขวงศาลาธรรมสพน์ เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร 10170
สถานที่ทำงาน	สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร
ตำแหน่งปัจจุบัน	ผู้อำนวยการประจำตัวสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

